

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

ORTADOĞU'DA TÜRKMEN SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMA DADAK

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. HAYDAR ÇAKMAK

ANKARA, 2019

KABUL VE ONAY

Cuma DADAK tarafından hazırlanan 'Ortadoğu'da Türkmen Sorunu' başlıklı bu çalışma 06.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

PROF.DR. CEM KARADELİ: BAŞKAN

PROF.DR. HAYDAR ÇAKMAK: DANIŞMAN

PROF.DR. BİLAL KARABULUT: ÜYE

Yukarıdaki imzanın adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

PROF.DR. MEHMET TOMANBAY

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinden aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

06.09.2019

CUMA DADAK

ÖZET

DADAK Cuma, Ortadoğu'da Türkmen Sorunu Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Türkmenler 11.yüzyıldan itibaren akın akın Ortadoğu'ya göç ederek, yerleşmeleri neticesinde coğrafyanın tamamına yayılmışlardır. Uzun yıllar Ortadoğu coğrafyasına hâkim olan Türkmenler Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya çekilmesiyle sahipsiz kalmışlardır. Birinci Dünya savaşının galip devletleri İngiltere ve Fransa'nın hegemonyasına girmişlerdir. Yıllardır ağır baskı ve zulüm altında yaşayan Türkmenler maruz kaldıkları olumsuz şartlara karşın, milli kimliklerini ve kültürlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Bu tez çalışmasında Irak ve Suriye coğrafyasında yaşayan Türkmenlerin Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar yaşadıkları; siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel baskıları, katliamları, göçleri dönemleriyle ele almaktadır. Yine bu çalışma Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Türkmenlere yönelik politikalarını ele almakta ve değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenler, Irak Türkmenleri, Suriye Türkmenleri, Türkiye Cumhuriyeti, IKBY, PKK, PYD, IŞİD

ABSTRACT

DADAK, Cuma, Turkmen Problem in the Middle East Post Master's Thesis, Ankara, 2019

Turkmens migrated to the Middle East from the 11th century in crowds, and as a result of their settlements, they spread all over the geography. The Turkmens, who had dominated the Middle East for a long time, were left unattended by the pullback of the Ottoman Empire to Anatolia after the First World War. They entered the hegemony of England and France who were the victorious states of the First World War. The Turkmens, who have been living under pressure and oppression for many years, have tried to maintain their national identity and culture despite the negative conditions they have been subjected to. This thesis addresses some problems (political, economic, military, social and cultural pressures, massacres and migrations) which are related to the Turkmen who have lived in the geography of Iraq and Syria since the First World War. Besides with the pullback of the Ottoman Empire from the stage of history, the newly established of the Republic of Turkey addresses and evaluates policies towards the Turkmens.

Keywords: Turkmens, Iraq Turkmens, Syrian Turkmens, Republic of Turkey, IKRA, PKK, PYD, ISIS

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	v
HARİTALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ	2
BÖLÜM I	3
ORTADOĞU'DA TÜRKMEN TARİHİ VE IRAK TÜRKMEN SORUNU	3
1.1. Türkmen Kavramı	3
1.2. Türkmenlerin Bölgeye Yerleşmeleri ve Buldukları Coğrafya	4
1.3. Irak Krallığı Döneminde Türkmenlerin Durumu (1921-1958)	6
1.4. General Abdülkerim Kasım Döneminde Türkmen Politikaları	13
1.5. Abdüselam Ve Abdurrahman Arif Dönemlerinde Türkmen Politikaları	15
1.6. Baas Partisi Döneminde Türkmen Politikaları	19
1.7. ABD İşgali Sonrası Türkmenlerin Durumu	29
1.8. IŞİD İşgalinin Türkmenlere Etkisi	38
1.9. İKBY'nin Bağımsızlık Referandumunun Türkmenlere Etkisi	41
BÖLÜM II	44
SURİYE TÜRKMENLERİ SORUNU	44
2.1. 1946 Bağımsızlık Sonrası Suriye'nin Türkmen Politikası	44
2.2. Beşar Esad Dönemi Türkmen Politikaları	47
2.2. Arap Baharı Olaylarında Türkmenlerin Tutumu	49
2.3. Suriye Rejimi, PYD Ve IŞİD Tehdidi Karşısında Türkmenlerin Tutumu	52
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	58
KAYNAKÇA	62

KISALTMALAR

ABD.	Amerika Birleşik Devletleri
AB.	Avrupa Birliği
AK PARTİ.	Adalet ve Kalkınma Partisi
BMGK.	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BM.	Birleşmiş Milletler
BAAS.	Arap Direniş Sosyalist Partisi
BİLGESAM.	Bilge Adamlar Stratejik Araştırmaları Merkezi
IPC.	Iraq Petroleum Company - Irak Petrol Şirketi
ITC.	Irak Türkmen Cephesi
IKBY.	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD.	Irak Şam İslam Devleti
KDP.	Kürdistan Demokratik Partisi
KYB.	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MTTB.	Milli Türk Talebe Birliği
NATO.	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ORSAM.	Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
ÖSO.	Özgür Suriye Ordusu
PKK.	Partiya Karkeren Kurdistane-Kürdistan İşçi Partisi
PYD.	Partiya Vekitiya Demokrat-Demokratik Birlik Partisi
SETA.	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
TASAV.	Siyasi, Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı
TBMM.	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK. Türk Silahlı Kuvvetleri

YPG. Yekineyen Parastina Gel-Halkçı Koruma Birlikleri

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Irak'ta Türkmenlerin Yaşadığı Bölge Türkmeneli	33
Harita 2: Irak'ta IŞİD'in işgal ettiği bölgeler	39
Harita 3: Suriye Türkmenlerinin Yaşadığı Bölgeler.....	49
Harita 4: 2014- 2015 yılları arasında IŞİD, PYD, Muhalifler ve Rejimin kontrol ettiği alanlar.....	53
Harita 5: Fırat Kalkanı Harekâtı Sonrası Durum (Muhalifler Türkiye Destekli).....	55
Harita 6: Zeytin Dalı Harekâtı sonrası değişen harita	56
Harita 7: Suriye'de Kurulması Planlanan Güvenli Bölgenin Tahmini haritası.....	57

GİRİŞ

Türkiye'nin güney komşuları olan Irak ve Suriye'de yaşayan Türkmenler, Türk olmalarına rağmen tarihsel süreç içerisinde Türkmen kavramı kullanılmıştır. Bölgede kurdukları devletlerle uzun yıllar hâkim unsur olan Türkmenler, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşından sonra bölgeden çekilmesiyle sahipsiz kaldılar. Anadolu'da başlayan istiklal harbiyle Irak ve Suriye Türkmenlerinin yoğun olduğu bölgeler Misak-ı Milli sınırlarına dâhil edilmiştir. Tüm çabalara rağmen dönemin politik şartları ve Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle Irak Türkmenleri İngiliz, Suriye Türkmenleri Fransız mandasına terk edilmiştir.

Bu çalışmada Irak ve Suriye Türkmenlerinin, Birinci Dünya Savaşından itibaren yaşadıkları politik, askeri, kültürel, sosyal, ekonomik baskıları ele almakta ve Türkiye'nin Türkmenlere yönelik politikalarını incelemesiyle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda araştırma iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümünde, Irak'ta yaşayan Türkmen toplumunun 100 yıla yakın yaşadığı baskı ve zulüm dolu dönemlerde maruz kaldıkları politikaları ortaya koymaktadır. Irak yönetimine gelen Arap milliyetçilerinin politikaları, Kürt gruplarının Türkmenlere karşı saldırgan tutumları ve Irak Türkmenlerini doğrudan hedef alan baskı, şiddet ve katliamları ele almaktadır. Saddam Hüseyin döneminde başlayan kırımlar, Birinci Körfez Savaşıyla artan uluslararası ambargolar ve 36. paralelin Türkmen bölgelerini ikiye bölmesiyle, Türkmenler için zorlu bir süreç başlamış oldu. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgaliyle yeniden yapılandırma sürecinde Türkmenleri dışarda bırakmıştır. ABD'nin de Türkmenlere karşı saldırgan tutumu eklenince Irak Türkmenleri toptan yok edilmeye karşı karşıya kaldılar. 2006 yılı sonrası Irak'ta yaşanan iç savaş ve IŞİD terörünün ortaya çıkmasıyla doğrudan hedef Türkmenler olmuştur. Irak'ta bu istikrarsız ortamdan istifade etmek isteyen Kürt gruplarının bağımsızlık referandumuna gitmesi ve bu kargaşa ortamının Irak Türkmenlerine etkilerini ortaya koymaktadır.

İkinci bölümde ise Birinci Dünya Savaşı sonucunda Suriye, İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmiştir. Anadolu'da başlayan milli mücadeleye paralel olarak Türkmenler işgalci devletlere karşı mücadeleye girişseler de başarılı olamadılar. 1921 Ankara Anlaşmasıyla Fransız mandası idaresi altına girdiler. Manda yönetimi Suriye'yi kontrol altında tutmak için etnik çeşitlilikten yararlanarak kendilerine bağlı küçük devletçikler meydana getirdi.

Fransa bu dönemde Türkmenlere mesafeli kalarak diğer etnik gruplarla işbirliği yapmıştır. 1930'lu yıllarda Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla, Suriye yönetimi Türkmenlere karşı olumsuz tavır almıştır. İktidara gelen Suriye hükümetleri Türkmenlere yönelik baskı ve asimilasyon politikaları uygulamıştır. Nüfus kayıtlarına dahi Türkmenleri "Müslüman" olarak kaydetmişlerdir. Suriye Türkmenlerine kendi dillerinde eğitim ve öğretime müsaade etmemişlerdir. İsrail ile yapılan savaşlarda Türkmenler ön cephelerde savaştırılmıştır. BAAS Partisi Türkmenlere yönelik planlı Araplaştırma politikaları uygulamıştır. 2000'li yılların başından itibaren Suriye iç politikasında demokratik reform rüzgârı ve Suriye'nin komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmeye başlaması, özellikle Türkiye ile kurmuş olduğu üst düzey ilişkiler, Suriye Türkmenlerinin refaha kavuşmasına ve tekrar Türkiye ile bağ kurmasına olanak sağlamıştır. Fakat bu iyimser yıllar 2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı süreciyle Suriye'yi de içine alarak ülkeyi iç savaşın içerisine sokmuştur. Uzun bir dönem Türk dış politikasından uzak olan Suriye Türkmenleri sorunu, bu çalışma sayesinde bütün boyutlarıyla ele alınmakta ve ortaya konulmaktadır.

Sonuç bölümünde, genel olarak Irak ve Suriye Türkmenlerinin uygulaması gereken politikaları analizi yapılmıştır. Türkiye'nin de dış politikasında Türkmenlere yönelik politik ve stratejik yaklaşımları değerlendirerek yer verilmiştir.

Çalışma yapılırken, Türkiye'de Irak ve Suriye Türkmenleri konusunda yazılan kitap ve makaleler incelenerek akademik yayınlara bakılmıştır. Ağırlıklı olarak kütüphane araştırması yapılarak, konunun bir kısmının güncel olması sebebiyle birçok internet kaynağından yararlanılmıştır.

BÖLÜM I

ORTADOĞU'DA TÜRKMEN TARİHİ VE İRAK TÜRKMEN SORUNU

1.1. Türkmen Kavramı

Tarihçiler Türkmen kavramının manası noktasında belirli bir fikirde birleşmemekle birlikte, Türkmenlerin Türk boylarından olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Türkmen kavramının kökeni ve manası tarihi kaynaklara göre izahı şöyle sıralanabilir.

X. yüzyılda ticari münasebetler nedeniyle yayılmaya başlayan İslam'ın XI. yüzyılda Oğuzlarda çoğunluğun dini haline geldiği görülüyor. Bunun neticesinde Oğuzlara XI. yüzyılda “Türkmen” ismi veriliyor. Bu isim iki yüzyıl sonra Oğuzun yerini alıyor ve Oğuz sözü destanlarda ve hatıralarda yaşatılan atalarının ismi olarak Türkmenler arasında uzun zaman yaşatılıyor (Sümer, 2016, s. 4).

Oğuzlar umumi “Türk” ismi yanında, politik bir isimlendirme olarak “Türkmen” ismini taşıyorlardı ki İslam ülkelerine geldikten sonra İslam kaynaklarında bu isimle anılmışlardır (Kafesoğlu, 2018, s. 148).

Reşidüddin göre, Oğuzlara verilen “Türkmen” isminin eski zamanlarda var olmadığını bütün Türk kolları şekil ve lehçe itibarıyla birbirlerine benzer ise de her ülkenin hava ve suyuna göre görünüş, sima ve lehçelerinden bazı farklar hasıl olduğunu ve Oğuzların cihana dağıldıklarını söyledikten sonra Oğuzlar kendi ülkelerinde Maverâünnehir'e ve İran'a yerleşince buralarda sayıları arttı; iklim, hava ve su etkileri giderek Tacikleri andırdılar ama aynı Tacik biçimini almadıkları için İranlılar onlara “Türkmen” yani “Türk- Manend” Türk gibi adını vermişlerdir (Turan, 2016, s. 459).

Deguignes'ye göre İran, Suriye ve Anadolu'yu fetheden Selçuklu Türkleri pek çok Türk boyları yanında Kumanlar da bulunuyordu. Kıpçak bölgesinden geçip gelen Kumanlar iki kola ayrılmışlardır. Bunlardan ilki İslam İmparatorluğu ile Erminya ve Horasan sınırına dayanan Maverâünnehir bölgesine yayılmışlardır. Diğer Arap müverrihleri Guz dediği ve diğer bölüğü oluşturan Uzlar ise Avrupa'ya doğru ilerlemişlerdir. Deguignes'ye göre sonradan Türkmen'e dönüşen “Turkuman” kelimesi ismi geçen Kuman boyundan kaynaklanmıştır. Necip Asım ise Türkmen kelimesinin, Türk insanı ya da Türk savaşçısını ifade eden “Türk” ve “Man” kelimelerinden meydana geldiğini ileri sürmüştür (Hürmüzlü E. , 2003, s. 16).

Merzevi'ye göre İslam âlemi ile komşu olan Oğuzların bir bölümü Müslüman olunca Türkmen ismini almış ve onlarla Müslüman olmayan Türkler arasında savaşlar meydana gelmiştir. Böylece Türkmen isminin Oğuzlara muhaceretten önce verildiği adın, Oğuzları vurgulayan “iman etmiş” Türk yakıştırmasını ortaya çıkarmaktadır (Turan, 2016, s. 52).

Günümüzde ise Türkmen kelimesinin sonundaki “men” in Türkçe abartma eki olduğu; yücelik, ululuk ve sonsuzluk belirterek bu ismin “Öz Türk” manasına geldiğini belirtilmektedir (Sümer, 2016, s. 50).

1.2. Türkmenlerin Bölgeye Yerleşmeleri ve Buldukları Coğrafya

Türklerin Ön Asya'ya yayılmaları özellikle Araplar döneminde kuvvet kazanmıştır. Arapların Horasan ve Maverâünnehir'deki zaferleri sonrasında esir edilen yahut barış yoluyla Araplara katılan Türkleri, Emeviler döneminde askere almaya başladılar. 9. yüzyılın ortasında Orta Asya'da meydana gelen göçler dalgasıyla Türklerin paralı asker sıfatıyla halife ordularına alınmaları arttı. Böylece Abbasilerde Mutasım, Vathik ve Mütevekkil dönemlerinde(840-860) halifelerin Türk orduları Arap devletinin yönetiminde büyüyen bir kuvvet haline geldiler (Togan, 2019, s. 239-240).

Halife Mutasım Bağdat ile Musul arasına Tekrit'e yakın Samerra şehrini kurunca buraya Türkistan'ın her yanından getirttiği askerlerle doldurttu. Türk askerlerinin yeteneklerini korumak için Türk kızlarıyla evlendirdi. Bununla birlikte Türklerin Irak ülkesinde Musul vilayeti ve sancaklarına yerleşmesi büyük Türk(Oğuz) göçlerinin Irak'a ulaşması ile kuvvetlendi, hatta Türkmenler Büyük Selçuklu Devletini kurmadan ve Anadolu'ya yerleşmeden önce buraya yerleşmişlerdir (Turan, 2018, s. 203).

Selçuklulardan önce Ön Asya'ya ve Mısır'a gelerek yerleşen Türk boyları başlangıçta iki Türk sülalesinden, Tulunoğulları (935-969) ve Ahşidler (935-969) kısa bir dönem egemen oldular. Tulunoğulları Tokuzoğuz Türklerindedir. Ahşidler ise melikleri soyundandır. Mısır'da Türk egemenliği Eyyubiler, Memluklar ve Osmanlılar döneminde kalıcı olmuştur. Eyyubiler(1174-1252) Türkleşmiş güney Arap sülalesi idi. Ordularının büyük kısmı Türk idi ve o dönem Mısırlılar'da Eyyubilerin egemenliğini Türk egemenliği dönemi olarak tanımlamışlardır. Memlukluların büyük kısmı Kıpçak Türklerinden ileri gelmiş bazıları Türkmenlerden ve Harezm Türklerinden gelmiştir. İlk Türk Memluk sultanı Aybek(1250-1257) Türkmen idi (Togan, 2019, s. 244-245).

Selçuklu devletinin kuruluşu, Oğuz Türklerinin tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır. Selçuklunun kurulması ile İslam'ın siyasi egemenliği, Oğuzların(Türkmenlerin) eline geçtiği gibi Anadolu ve komşu olan ülkeler Oğuzların yurdu olmuştur (Sümer, 2016, s. 91).

Selçuklu devletini kurdukları gibi sınırlarını da büyüten Türkmenler, devlet tarafından Bizans sınırına yerleştiriliyorlardı. Türkmenler özellikle Ortadoğu'da uç bölgelerine yerleştiriliyor, bundan hem kendileri hem de tabii oldukları devletler memnundu. Türkmenler düşman ülkelere akınlar yapmakta ve oralardan gelen saldırılara karşı koymakta bağlı oldukları hanedanlara bizzat hizmet etmekte bunun karşılığında "ganimet" elde etmektedirler. Türkmenler uçlar için o kadar önemli hale geliyor ki İmameddin Zengi Şehrizer bölgesindeki Yıva Türkmenlerini Suriye'deki haçlı sınırına yerleştirerek yurt vermiştir. Uçlardaki Türkmenlerin en kalabalığı Anadolu'da Bizans sınırındakiler olup ünleri Horasan'a kadar yayılmıştır. Türkmenlerden bazı kesimler kıyı vilayetlerinde ve yörelere yerleşmişlerdir. Pek çok Türkmen grupları devlete vergi veren "raiyyet" durumunda idiler. Türkmen beylerinden Memluk valileri gibi koşullar uygun oldukça yerleştikleri bölgelerde kendilerinin fethettikleri yörelerde beyliklerini kurmuşlardır (Sümer, 2016, s. 126-131).

Suriye'ye gelen bu ilk Türkmen boyları daha sonra Filistin'e kadar inecektir. Türkmen boyları Filistin çevresindeki Aynüddeve, Bedrücemali gibi Fatımi valileri ile diğer taraftan Halep üzerinde egemenlik mücadelesi veren kabile mensupları arasında ilişki kurup politik çıkar peşinde koşarken, ayrıca boş arazileri, atıl mahalleler de kalıcı iskân politikası sürdürmeye çalışmışlardır. Bu yolla Türkmenler kısa zamanda hem Suriye'de hem de Filistin'de önemli yerleri ele geçirmişlerdir. Nitekim bütün Suriye kısa sürede Türkmenlerin egemenliğine girmiştir. Sultan Alparslan'ın bölgeye gelmesiyle Suriye'ye giren ilk Türk hükümdarı unvanını kazanmıştır. Alparslan'ın Suriye seferi esnasında Halep'i hâkimiyetine aldıktan sonra Bizans İmparatoru'nun seferini öğrendiğinden Mısır seferinden vazgeçip Malazgirt'e dönmüştür (Gök, 2014, s. 222-224).

Türkmenler Malazgirt zaferine dek, yarım yüzyıl zarfında, Anadolu sınırlarına karıncalar gibi toplanıyor, Bizans topraklarına girerek kendilerine vatan arıyorlardı. Onlar Abbasiler döneminde bu devletin askerleri ve Türkistan'dan gelip din için savaşan gaziler olarak bu ülkeyi daha eski dönemlerde tanımaya başlamıştı. İslam – Bizans sınır teşkilatında gaza yapan bir kısım Türkmenler buralara yerleşmişti. Bizans'ın İslam dünyasına karşı saldırıya geçtiği ve doğu sınırlarını genişlettiği sıralarda, Türkmenler Anadolu

sınırlarında akına başlamışlardı. Bundan sonra Türkmenler Anadolu'ya sık sık akınlara girişmişlerdir. Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferi üzerine Anadolu'nun kapıları Türklere açılarak her yönden Türkmen boyları gelmekte idi (Turan, 2016, s. 112).

XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilhassa Anadolu, Suriye ve Filistin'e dağılıp yerleşmekte ve buralarda birer devlet kuran Selçuklu Türkmenlerine karşı, bu ülkelere egemen olan Bizans ve Mısır Fatımi devletleri engel olamadılar. Bütün İslam dünyası ve özellikle Ortadoğu ülkelerinde, Selçuklu egemenliği tam anlamıyla yerleşmiş oldu (Sevim, 1989, s. 27).

11. yüzyıldan itibaren 200 yıl süren Türkmen göçlerinin sonucunda Ortadoğu'ya büyük siyasi teşekküller meydana getirmişlerdir. Bugün Ortadoğu coğrafyasında 10 milyondan fazla Türkmen yaşamaktadır. Yıllarca süren göçler ve savaşların neticesinde Türkmenler, Irak, Suriye, Filistin ve Lübnan gibi farklı ülkelerde yaşamaktadırlar.

1.3. Irak Krallığı Döneminde Türkmenlerin Durumu (1921-1958)

1921 - 1958 dönemi Türkmenlerin Irak devleti ile olan ilişkilerini izah etmek için tarihi süreç içerisinde değerlendirmek gerekir. Irak'ın geleceği ve geçmişinde Türkmenlerin önemli bir parçası olması, Irak coğrafyasının sınırlarını İngilizlerin çizip belirlemesi ortaya çıkan devletin; etnik ve kültürel bakımdan farklı unsurları barındırması ile birlik ve beraberlikten uzak, bölgenin siyasi, ekonomik ve askeri stratejik önemi emperyalist devletlerin bölge üzerindeki emelleri açısından önemli yer tutar. Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla İngiltere, 1 Kasım 1914'te Irak'ı işgal etmeye başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesini imzalamasıyla mütareke koşullarına aykırı olarak İngilizler Musul'u işgal etmişlerdir. 10 Ağustos 1920 Sevr antlaşmasını kabul etmeyen Anadolu Türklüğü istiklal mücadelesine girişmiş, İngiliz işgali ile Türkmenler için yeni bir dönem başlıyordu. Her şeyden önemlisi akıbetlerinin belirsizliği ve Türkmenlerin anavatanından kopmamak için verdikleri mücadele ve ödedikleri bedel açıkça Irakta Türkmen sorununun temelini oluşturmuştur.

İngiliz işgaline uğrayan Musul, Kerkük ve Erbil Türkmenlerinin ileri gelenleri işgalci kuvvetlere karşı mücadele için harekete geçmişlerdi. Kuvvetini Anadolu'da yürütülen mücadeleden alıyordu. Osmanlı devletine karşı İngilizler bölgedeki siyasi güce sahip şahısları para vererek onları yanına çekmeye çalışıyordu. Türkmen ileri gelenleri bu

yöntemi etkisiz bırakmak için bölge halkını İngilizlere karşı örgütleyerek direnişe çağırıyorlardı. Bu istikamette Erbil’de Küçük Molla Efendi’nin(1867- 1943) çabaları etkili olmuştur. Onun cami sohbetlerine iştirak eden halka, işgale karşı savaşmaları gerektiğini söyleyerek teşvik ediyordu. İngilizler bu durumdan dolayı Erbil’deki 12 camiden 10’unu kapattılar. Ama faaliyetler Küçük Molla Efendi’nin evinde devam etti (Saatçi, 2017, s. 155).

Erbil’deki çalışmalara paralel olarak Türk egemenliğini bölgede yeniden sağlamak için Bağdat’ta “Türk Cemiyeti” adında bir teşkilat kuruldu. Teşkilatın Musul şubesi Nuri Efendi tarafından Mayıs 1919 yılında açıldı ve giderek Türk, Kürt ve Arap kökenli subaylar teşkilatın içerisinde yer aldılar. Faaliyetlerini yer altında sürdüren teşkilat, Kerküklü Binbaşı Abdülcabbar Bey’i Musul şubesinin başına getirdi. İngiliz işgaline karşı Türkmenler diğer teşkilatlarla işbirliği yaptılar. Bu teşkilatın faaliyetleri netice vererek 1920 yılının Haziran ayında Türkmenlerin en büyük ilçesi olan Telafer’de başlayan ve Irak’ın tamamına yayılan ayaklanma İngilizleri sarsacaktır (Kemali & M.S. Sinjar, 2017, s. 29).

Telaferlilerin İngiliz kışlarına yaptığı baskınla başlayan ayaklanma da pek çok subay ve asker öldürmüşlerdir. İngiliz ordusunun ayaklanmayı bastırmak için hazırlık yaptığı haberi alınınca şehir boşaltılarak Karaçuk dağlarına sığındılar ve üç ay süre burada kalıp çok büyük sıkıntılar çektiler, Telafer’e giren İngiliz kuvvetleri şehrin boş olduğunu görünce birçok evi ve tahıl ambarlarını yakarak şehri ateşe verdiler. Telafer halkı anlaşmalı olarak evlerine döndülse de liderlerin çoğu tutuklanıp işkenceye tabii tutularak sürgün edildiler. Karakaç yılı olarak tarihe geçen 1920 ayaklanması Telafer Türkmenlerinin kahramanlıklarının göstergesidir (Saatçi, 2017, s. 159).

1921 yılında Irak’ın anayasal monarşi olmasına Kahire’de gerçekleştirilen konferansta karar verilmiştir. Ağustos 1921 tarihinde Faysal Irak Kralı ilan edilmiş, fakat kral olarak seçilmeden önce Irak’ta halk oylaması yapılmıştır. Bu oylamada Kürtler ve Türkmenler karşı oy kullanmışlardır. Aynı şekilde Şiiler Faysal’a karşı çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kürtler İngilizlerin bağımsızlık sözü nedeniyle Irak’a bağlı kalmayı reddetmiştir. Süleymaniye bölgesinde pek çok isyan çıkarmışlar merkezi yönetim idaresini istememişlerdir. Aynı şekilde Türkmenler yoğun olarak yaşadığı bölgelerde İngilizlere karşı çıkmış, yeni yönetim kabul edilmemiştir. Bu sebeple monarşi dönemi Irak merkezi idaresi için ulus devleti inşa etmek ve ulusal bir kimlik oluşturmaya çalışacaktır (Salihi, 2017, s. 148-149).

İngilizler Mustafa Kemal'in bölgede etkisini anlayınca Lord Curzon'un karşı olmasına rağmen onunla görüşmek istemişler ama Mustafa Kemal İngilizlerle yapılacak görüşmelerde, Türkiye'nin masada kuvvetini arttırmak için Aralık 1921'de Özdemiş Bey komutasında bölgeye asker sevk edip Revanduz'u ele geçirmiştir. Bölgedeki Türk birliği 21 Ağustos 1921'de İngilizleri mağlup edip Musul'a yaklaşmıştır. Bu durumdan cesaretlenen bölge aşiretleri İngilizlere karşı saldırıları şiddetlenmiş mücadele sonunda İngilizler Süleymaniye'den çıkmak zorunda kalsalar da Şeyh Mahmut'un desteğini alınca aşiretler zayıflamıştır. İngilizler Şeyh Mahmut'un Mustafa Kemal'le görüştüğünü öğrenince Seyit Taha'yı devreye sokmuşlardır. Musul'u ele geçirmenin tek yolunun silahlı mücadelede gören Fevzi Paşa, Özdemiş Bey'e takviye birlikler göndermiş, fakat Anadolu'daki Yunan işgali sebebiyle gönderilen birliklerin bir kısmı geri çekilmiş, buradaki Türk birliği zayıf kalarak desteklenen İngiliz birlikleri tarafından geri püskürtülmüştür. Sonunda Musul, Lozan görüşmeleri neticelenmeden İngiliz hâkimiyetine girmiştir (Kılıç, 2008, s. 322-323).

Lozan konferansının ilk döneminde Musul sorunu özel oturumlarla ele alınmaya başlandı. Bu oturumlar esnasında Lord Curzon, İsmet Paşaya sunduğu teklifte kuzey sınırında bazı değişikliklerin yapılabileceğini ama Musul'u vermeyeceklerini belirtiyor. İsmet Paşa da Türkiye'nin Musul'u bırakmayacağını etnik, siyasal, coğrafi, tarihi, ekonomik ve askeri olarak belirtiyor (Canatan, 1996, s. 28).

İsmet Paşa Musul vilayetinin demografik yapısının çoğunluğunu Türkler ve Kürtlerin oluşturduğunu, İngilizlerin kaynaklarına dayanarak Kürtlerin de Turan kökenli olduğunu Türklerle aynı soydan geldiklerini belirtecektir. Curzon, İsmet Paşa'nın güçlü tezlere sahip olduğunu ve Musul sorununun konferans gündeminden çıkarmayı başaracak "tarafsız" bir organın hakemliğine bırakılmasını önerecektir (Öke, 1987, s. 90-93).

Lozan görüşmelerinde Musul meselesinin çözülmesi hususunda anlaşma sağlanamadı. Musul meselesi kapsam dışı bırakılarak Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923 de imzalanmıştır. Lozan Antlaşmasının üçüncü maddesinin ikinci fıkrasına göre Türkiye – Irak sınırı, Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmelerden sonra çözülecektir. İngiltere sorunu ikili görüşmelere bırakmasının sebebi bir siyasi taktiktir. İngiltere sorunu bir anlamda gündemden düşmesini istemiştir. Bunun nedeni bazı devletlerin desteğini almalarına karşılık dünya kamuoyunun desteğini tam olarak alamamış olmasıdır. İngiltere bölgede hâkimiyetini meşrulaştıramamıştır. Irak parlamentosu İngiltere'nin manda yönetimini kabul etmemiş olması İngiltere'yi Irak'ta sömürgecilik yapan ülke konumuna

getirmiştir. Tam bu şartlar içerisinde İngiltere İstanbul'da yapılacak konferansa hazırlıklı gelecektir.

İngiltere çıkarları karşısında her zaman Kerkük'teki Türkmenleri engel olarak görmüştür. Buradaki Türkmenleri genel olarak baskı altında tutmuştur. Bunun için çok yönlü politik adımlar atan İngiltere dışarıdan getirdikleri yerli Asuri Hıristiyanlar ile Türkmenlerin kuvveti kırılmak istenmiştir. Bunun neticesinde 4 Mayıs 1924 tarihinde Kerkük katliamı meydana gelmiştir. Bununla beraber Musul sorunu bahsinde İstanbul'da yapılacak Haliç konferansı öncesi meydana gelmiştir. Bu durum İngiltere'nin Kerkük ve Türkmenler mevzusunda genel bir politika yürütmektedir. (Bakır & Kayalan, 2017, s. 28-29).

19 Mayıs 1924 yılında başlayan konferansta iki taraf kendi tezlerinde ısrar etmiştir. Türk heyeti sınırın Türk tarafında kalacak şekilde çizilmesini talep etmiştir. İngiltere Türkiye'nin kabul etmeyeceği teklifler sunarak sorunu Milletler Cemiyetine götürmeyi amaçlayıp Nesturileri de kullanarak bölgede tampon oluşturmayı amaçlamıştır. Netice olarak Haliç konferansı çözüme kavuşmadan dağılmıştır. Türkiye her ne kadar sorunu barışçı yollarla çözmeye çalışsa da İngiltere kendi çıkarları için hareket etmekteydi, Haliç konferansının dağılması sorunu Milletler Cemiyetine götürülmesi anlamına geliyordu. Yalnız İngiltere bir manevra daha yaparak senelerdir kullandıkları Nesturileri çıkardıkları isyanla elini güçlendirecektir (Bayburt, 2010, s. 18-19-20).

Ağustos 1924'te İngiltere hükümeti adına Sir Lancelot Oliphant Milletler Cemiyetine müracaat ederek ilk oturum gündemine Lozan Antlaşmasının 3. maddesinin 2. fıkrası gereğince İngiltere ve Türkiye arasındaki Musul sorununu almasını isteyecektir. Bir süre sonra Dışişlerinden D.G. Osborne'un imzasını taşıyan bir başka başvuruda da, İngiltere "*Irak ve Türkiye arasında daha adil ve tabii sınırların çizilmesine*" yönelik teklifin Milletler Cemiyeti üyelerine dağıtılması için genel sekretere sunacaktır. Musul sorunu Milletler Cemiyeti konseyinin gündemine hemen alınmasına karşın, İsmet Paşa yazılı isteği doğrultusunda Ankara'ya yirmi günlük zaman verilmesini ve müzakerelerin Türk delegesinin Cenevre'ye gelmesine kadar başka bir tarihte kabul edilecektir. Türk hükümeti 5 Eylül tarihli bir mektupla Irak sınırına dair görüşlerini aktaran muhtırayı konsey üyelerine dağıtacaktır. Musul'un Türkiye den koparılmasının; etnik, siyasi, coğrafi, iktisadi, tarihi ve askeri nedenler içerisinde doğru olmayacağını vurgulanacaktır.

Milletler Cemiyeti konseyi üç üyeden oluşan özel araştırma komisyonu kurmaya karar veriyor. Bu komisyon Musul sorununun çözümüne ilişkin bilgi ve teklifleri konseye

getirmekle görevli olacak, komisyon ilgili belgeleri tetkik ederek, taraflarla görüşüp bilirkişi heyeti olarak anlaşmazlık yaşanan bölgede araştırmalar yapıp konuyu uzmanlara danışacaktır (Öke, 1987, s. 43-44).

Komisyon çalışmaları esnasında gerek İngilizler gerek Irak makamları tarafından yapılan baskılarla karşılaştı, komisyon sunduğu raporda baskıları dile getirmiştir. Musul tahkikat komisyonu Cenevre'ye döndükten sonra hazırladığı raporu Milletler Cemiyetine sundu. Komisyon aşağıdaki şartları yerine getirmesi halinde; ekonomik ve coğrafi niteliklerinin halkın çoğunluğunun eğilimlerinin var sayılan Brüksel çizgisinin güneyinde kalan yerlerin Irak'a bağlanması lehinde olduğu düşüncesindedir (Canatan, 1996, s. 32-33).

Bu şartlar şunlardır:

1. Memleket 25 yıllık bir süre içinde Milletler Cemiyeti'nin fiili mandası altında kalacak
2. Musul'un Irak'a bağlanmasından doğan yararların gayet vahim sakıncalara dönüşebileceğine inanan komisyon, bu şartlar altında Musul'un iç durumunu ve dış siyasal durumunu Irak ile karşılaştırılmayacak kadar düzgün olan Türkiye'nin yönetimi altında kalmaya devam etmesinin daha yararlı olacağını tahmin eder.

Divanın 21 Kasım 1925 tarihli ve 12 numaralı mütalaası özetle şöyle sıralanır.

1. Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrası gereğince Milletler Cemiyeti meclisinin vereceği karar taraflar için bağlayıcı olacak ve Türkiye ile Irak arasındaki sınır kesin olarak belirleyecektir.
2. Karar oy birliği ile alınacaktır.
3. İlgili devletlerin temsilcileri oylamaya katılacak fakat oyları hesaba katılmayacaktır.

Bu durumda Türkiye karşı oy kullanacak aleyhinde bir karar alınmasının önüne geçme noktasından yoksun bırakılmıştır. Bu hükümden sonra Türkiye Misak-ı Milli kararlarının çiğnendiğini söyleyerek Cenevre'deki temsilcileri geri çekmiştir. Meclis 16 Aralık 1925 yılında tahkik komisyonunun tavsiyesine tabii olarak Musul'u Irak'a bağlayan ve Irak üzerindeki İngiliz mandasını 25 yıla çıkararak kararı alıyor, bu karar Türkiye tarafında büyük tepki yaratıyor.

Milletler Cemiyetinin oluşturduğu inceleme komisyonunun raporu Musul'u hukuken İngiltere'ye bırakmıştır. Bu rapor içerisinde Milletler Cemiyeti'nin İngiltere'nin 25 yıl süreli manda idaresini kabulü ile Musul Irak'a bırakıldı. Bu karara rağmen bölge üzerinde iddiasını devam ettiren Türkiye Şeyh Sait isyanı ile Musul üzerindeki hak iddiasını dayandırdığı tezin zayıfladığını anlayınca İngiltere ile anlaşma yolunu tercih etti (Köylü, 2017, s. 119).

5 Haziran 1926 tarihinde yapılan antlaşma ile Musul sorunu neticelendirildi. Bu antlaşma gereği Türkiye ile Irak sınırı esas itibariyle Milletler Cemiyeti tarafından Brüksel'de belirlenen çizgi olacaktır.

Türkiye ve Irak arasındaki sınır ihtilafını ortadan kaldıran Ankara Antlaşmasında Irak Türkmenlerine yer verilmemiştir. Ankara Antlaşmasının 4. maddesi ile Irak Türkmenlerinin istemeleri halinde antlaşmadan sonra iki ay içinde Türkiye tarafına göç etme ve Türkiye de yerleşme hakkını elde etmiştir. Ancak bu süre içinde dönemin şartlarından Türkmenlerin haberdar olmaları ve Türkiye'ye göç etmeleri söz konusu olmamıştır. Antlaşmanın Türkmenlerle ilgili tek maddesi budur. Fakat bu maddede Türkmenlerin adı yer almamış dolaylı olarak atıf yapılmıştır (Kayıran & Saygın, 2011, s. 286). Bu antlaşmandan itibaren Musul sorunu Türkiye için, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar gereği kapanmıştır. Irak'taki Türkmenler kaderleriyle baş başa kalmışlardır. 1920-1932 tarihleri arasında Irak'ın İngiliz mandası altında olduğu dönem Türkmenler için baskı ve zulüm dolu dönem olmuştur. 1930 İngiliz-İrak Antlaşmasıyla manda yönetiminin sona ermesi ve Irak'ın 1932 de Milletler Cemiyetine kabul edilmesi ile bağımsızlığına kavuşmasından sonra da Irak Türkleri huzurlu bir döneme girmemiş üstelik baskı ve şiddetin dozu daha da artmıştır.

1920 geçici anayasasında Irak halkının Arap, Türk ve Kürt ögelerden oluştuğunu kabul etmiştir. Anayasa'nın 14. maddesi Türklerin kendi dilleri ile eğitim öğretim yapmalarını kabul ettiği halde buna izin verilmemiştir. Buna rağmen Kürtler ve diğer azınlıklara geniş haklar verilerek, eğitim ve öğretimlerini kendi dilleriyle yapmalarına izin verilmiştir. Türk düşmanı İngiliz uşağı olan Kral Faysal, pek çok kez başbakanlık yapmış Nuri Said Paşa ve 1933'te Kral olan Gazi dönemlerinde Türkmenlere türlü baskılar yapılmıştır. Türkmenlere bakanlık dâhil genel müdürlük bile verilmemiştir. Harbiye'ye girmeleri kurmay olmaları mümkün olmamıştır. Türklerin yaşadıkları bölgelere Kürt idareciler, belediyelere Kürt belediye başkanları, petrol şirketlerine ise Ermeni, Asuri ve Kürtler yerleştirilmiştir. Birçok Kürt genci Londra'ya gönderilerek Türk düşmanlığı aşılanmakta,

döndüklerinde Türklerin başına yönetici olarak görevlendirilmişlerdir (Koçsoy, 1991, s. 128-129).

Sâdâbâd Paktı 1937 yılında Ortadoğu için önemli stratejik ortaklığın doğmasına neden teşkil etmiştir. Ortak anlaşmanın imza edilmesi için Tefvik Rüştü Aras başkanlığındaki Türk heyeti Bağdat üzerinden İran'a giderken Kerkük'ten geçince genç, ihtiyar herkes sokaklara dökülüyor ve Türkmenlerin bu aşırı ilgisi tutuklama ve sürgünler olarak geri dönüyor. İngilizler İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nuri Said'i tekrar başbakanlığa getirerek bu dönemi geçirmiş oldular. Türkmenler Nuri Said'in geliş ve gidişlerinden; sürgün, hapis, şiddet unsurlarını fazlasıyla yaşadılar, savaş sonrasında 1946 yılında bazı Türkmen aileler Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldılar (Bakır & Pekin, 2018, s. 76).

Kerkük'te IPC petrol şirketinde çalışan işçiler 1 Temmuz 1946 yılında grev kararı aldılar. Grevin temel sebebi ücretlerin düşüklüğü, uzun mesai saatleri, çalışma şartlarının yetersizliği ve yöneticilerin işçilere kötü muamelede bulunmasıdır. Şirket idarecilerinin ısrarı üzerine 4 Temmuz günü polisler, greve ön ayak olanları tutuklayarak olayların yatışacağını düşünürler, fakat büyür. Bu sırada işçiler Türkmen Mahallesi olan Gâvurbağı'ndaki kahvelerde toplanarak dayanışmada bulunmaktadırlar. Polis 12 Temmuz günü Gâvurbağı mahallesini kuşatır ve kahvelerde bulunanları tutuklamaya başlarlar, olaylar büyür ve polis yirmiye yakın kişinin ölümüne ve yüzlercesinin yaralanmasına sebep olur. Türkmenler büyük bir merasimle şehitlerini mezarlarına defnederler, olay IPC şirketinde çalışan Kerküklü işçilerin haklı taleplerini iletmelerinden ibarettir. Kerkük'te meydana gelen bu katliamın kurbanı da yine Türkmenler olmuştur. (Nakip, 2007, s. 124-128).

Amerika Birleşik Devletleri himayesinde 1955 tarihinde İran, Irak, Birleşik Krallık, Türkiye, Pakistan arasında Bağdat Paktı imzalandı. NATO benzeri soğuk savaş birleşmesidir. Irak Başbakanı Nuri Said olmak üzere Iraklı yöneticiler Türkiye'ye davet edilerek İstanbul'un saraylarında misafir edilmiş, Türkiye üniversitelerinin kapılarını Iraklı öğrencilere sonuna kadar açmıştır. Bütün bunlar Türkmenlerin üzerinde baskıların hafifletilmesi için yapıyordu. Maalesef Türkmenler için Irak hükümet mensuplarına yapılan iyi muameleler hiçbir fayda sağlamıyor, Türkmen şehri Kerkük'e Kürt vali ve belediye başkanı atanıyor, Kerkük'ün tarihi kütüphanelerinde Kürtçe eserler doldurularak Türkmenler Kürtleştirilmeye çalışılıyordu. Oysa Kürtlerin tamamına yakını komünisti, Temmuz 1958 kanlı ihtilali bu gerçeği ortaya çıkarmış, böylelikle Bağdat Paktı ve

monarşi iktidarının politikaları Türkmenlere yönelik nefretin nasıl arttığını ortaya çıkarmıştır (Bademci, 2016, s. 33-34).

Buna neden olan bir faktör de Amerika'nın Kürtlere karşı olan koruma tutumu, Kürtlerin 1958 ihtilaliyle Irak'ta pek çok katliam ve huzursuzluğa neden olacaktır.

1.4. General Abdülkerim Kasım Döneminde Türkmen Politikaları

Krallık döneminde ülke içinde siyasi gruplar arasındaki çatışmalar, hem de iki kutuplu dünyanın etkisiyle, 14 Temmuz 1958 yılında Irak'ta kanlı bir ihtilal gerçekleştirildi. Kral II. Faysal, velihaht Prens Abdülillah ve Başbakan Nuri Said öldürüldü. General Kasım liderliğinde Irak'ta Cumhuriyet ilan edildi.

1958 ihtilali Irak Türkmenleri arasında umut oldu, ihtilal lideri Abdülkerim Kasım ile ihtilalin ikinci adamı Abdülislam Arif, yapmış oldukları radyo konuşmalarında Irak Türkmenlerini Irak'ın üç asli unsurundan biri olduğunu kabul ettiklerini duyurmuşlardır. Türk toplumuna zulmeden krallık yıkılmış artık geride kalmış, Cumhuriyet ilan edilmiş yeni rejimden beklentiler artmıştır. Böylece okullarda Türkçe eğitim başlayacak, sendika ve öğrenci birlikleri kurulacak, Türkmen halkı Irak parlamentosunda hakkıyla temsil edilecekti. Ama beklenti, umutlar istenildiği gibi olmadı, yeni hazırlanan Irak anayasasında "Araplar ve Kürtler" Irak'ın ortak sahipleri diyor, Türkmenlerden hiç söz etmiyordu. Monarşi döneminde Irak anayasası Türkmenleri içine almış, ama eylem olarak Türkmenlerin haklarını uygulamamıştır. Şimdi ise anayasada yer almamıştır. (Şimşir, 2004, s. 129).

14 Temmuz ihtilalinden sonra, Kürt lider Molla Mustafa Barzani 11 yıl sürgünde yaşadığı Sovyetler Birliğinden Irak'a döndü. Barzani'nin dönüşü Kürtleri yüreklendirdi, Bağdat yönetiminin görmemezlikten gelmesi ve teşvik etmesiyle Kerkük Türkmenlerine karşı Kürt ve Komünist saldırılar başladı. İhtilalden sonra General Nazım Tabakçalı Kürt taşkınlığına karşı General Kasım'ı uyararak, önlem alınmazsa "*Kürtler çoğunluğu Türklerden oluşan Kerkük'ü ilerde Kürdistan bölgesine katacaklardır*" diye uyarmıştır. Fakat Bağdat yönetimi dikkate almamıştır (Şimşir, 2004, s. 130).

Yalnız Kerkük'te Türkmenleri tahrik etmek için muhtelif çabalar gösteriliyor ve çok tehlikeli politikalar uygulanmaya başlanıyordu. Türkmenlerin kahve ve kıraathanelerine saldırılıyor, Türkmen aydınları tehdit ediyorlardı. Şehri koruyan askeri makamlar Mustafa Barzani'nin Kerkük'e gelmesine karşı olmasına rağmen ziyaret sırasında

yaşanan olaylar neticesinde jandarma komutanı Hidayet Arslan hayatını kaybediyor. Sevilen bir kişi olan Arslan'ın ölümü, Türkmenler içinde büyük üzüntü yaratarak şiddet ve çatışmalara yol açıyor. Vefatının kırkıncı gününde on binlerce Türkmen'in katıldığı anma töreni gövde gösterisine dönüşüyor. (Hürmüzlü E. , 2003, s. 44).

1959 Mart ayından itibaren başlayarak Kerkük'te Türkmenlere yönelik baskılar artmış yayın hayatına yeni giren "Beşir" gazetesi ile beraber "Kerkük ve Afak" gazeteleri kapatılmış yazarları ve idarecileri, şehrin ileri gelenleri, doktor, avukat ve iş adamları sürgüne gönderilmiştir (Silleli, 2005, s. 126).

14 Temmuz 1959 yılında Kerkük'te Cumhuriyetin birinci yıl dönümü kutlama hazırlıkları yapılıyordu. Öncesinden planlandığı üzere otomatik silahların kullanıldığı pek çoğunun Kürtlerden oluştuğu dördüncü alay askerlerinin oluşturduğu askeri birlikler katliamı başlatmıştı. Şehirde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ama saldırganlar katliamlara devam etmiştir. Daha önceden belirlenen evlere baskınlar yapılmış Türkmenlerin lider kadroları tasfiyeye başlamışlardır. Türkmenlerin cesetleri sokaklarda sürüklenmiş, elektrik direklerine asılmış, iş yerleri yakılıp yağmalanmıştır. Bağdat'tan gönderilen askeri birlikler olaya hâkim olmuşlar katliamcılar arkalarında 25 şehit ve 130 yaralı bırakmışlardır (Hürmüzlü E. , 2003, s. 51-52).

Kerkük katliamı 19 Temmuz günü Türk basınında geniş yer alması üzerine Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu katliamla ilgili haberler neticesinde Irak'ın Ankara Büyükelçisini çağırarak Türkmenler için güvence istedi. Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Ankara'ya gelerek olaylar hakkında Dışişleri Bakanına bilgi vermiş, gerekli talimatlarla birlikte Başbakan Menderes'in mesajını General Kasım'a bildirmiştir. 28 Temmuz 1959 yılında General Kasım basın toplantısı düzenleyerek Kerkük katliamını kınadı, Kasım Türkmenlere yapılan katliamın dünyanın en alçakça işlenmiş cinayet olduğunu söyleyerek olaylar esnasında çekilen fotoğrafları basına vermiştir. Katliamın baş sorumluları idama mahkûm edildi ama Kasım iktidarı boyunca idamlar gerçekleşmedi. Kerkük katliamı ile alakalı haberler, fotoğraf ve belgelerin Türkiye'ye ulaşmasıyla kamuoyun da şiddetli tepkilere neden oldu, 21 Ekim 1959 yılında bakanlar kurulunun almış olduğu kararla katliam ile ilgili; film, resim ve dokümanların Türkiye'ye girmesi yahut dağıtılması yasaklandı (Saatçi, 2017, s. 201).

Katliam sonrası Kerkük'te benzeri görülmemiş bir halk dayanışması meydana geldi. Kerkük halkı bir araya gelerek mitingler yapıyor, katliam yapanlara karşı düzenlenen

suikastlarda eylemcileri müdafaa ederek evlerinde himaye ediyorlar ve kaçmalarına yardımcı oluyorlar, hem haklarını talep ediyorlar hem de bütün faaliyetleri sahipleniyorlardı. Bu Türkmenlerin kitlesel hareketlerinin bir zirve noktasıydı (Hasasu, 2012, s. 8-9).

Bu sırada Türkmen öğretmenlerin eğitim konularını görüşmek üzere 28 Ağustos 1960 yılında Kerkük'te toplanarak eğitim bakanı İsmail El- Arif ve Kerkük öğretmenler sendikası başkanı Hakkı Hürmüzlü'nün konuşmalarıyla başladı. Kongreye birçok kadın ve erkek öğretmenlerin katıldığı gibi; Telafer, Erbil, Musul, Altunköprü, Tavuk, Tuzhurmatu, Kifri, Karatepe, Kızlarbat, Hanekin, Mendeli ve Bedre'den gelen heyetler katıldı. Kongreye çok önemli bildirimler sunuldu. Türkmenlerin anayasa ile güvence altına alınan temel haklarının savunuculuğunu yapan bu kongre birçok komisyon kurarak, ders kitapları ve programlar, özel ve resmi okullar, okuma yazma seferberliği, yüksek eğitim, burslar ve tercüme komisyonları olarak çalışmalara başladı. 1960 yılında Türkmen kardeşlik ocağının kurulması Türkmenlerin politik ve kültürel hayatlarında bir dönüm noktası olmuştur. Türkmen toplumunun bütün kesimleri, sesini yükseltmek ve tek çatı altında toplamak için Türkmen kardeşlik ocağının kurulmasını sağlamıştır. Bağdat'ta çalışmaya başlayan bu ocak Türkmen vicdanının sesi ve kültürel hareketin yükselişini temsil ederek geniş kitlelere mesaj vermeye başladı. Irak Türkmenlerinin milli ve kültürel hareketini önemli kilometre taşını, Mayıs 1961 yılında Kardeşlik dergisi yayın hayatına girerek başladı. Türkmen kardeşlik ocağı Erbil ve Musul'da şubeler açarak kültürel ve sosyal çalışmaları zenginleştirdi (Hürmüzlü E. , 2003, s. 55-57).

Irak hükümetinin baskıları Türkmenlere artarak devam ederken, Kürtler ve Komünist Partisinin Kerkük'ün etnik yapısının bozulması için faaliyetleri hız kazanmıştır. “Kerkük Kürtlerindir” propagandasını destekleyen Irak yönetimi verimli Türkmen topraklarını Kürtlere vermeye başlamış, Molla Mustafa Barzani'nin çıkmasını sağladığı “toprak reformu yasası” ile Türkmenlerden alınarak Kürt aşiretlerine dağıtılmıştır (Silleli, 2005, s. 129).

1.5. Abdülislam ve Abdurrahman Arif Dönemlerinde Türkmen Politikaları

1961 yılının başından itibaren General Kasımın iktidarı iç ve dış meselelerle zayıflamaya başladı. Hükümetle ters düşen Kürtler silahlı bir isyan başlattı. Ordu içerisinde bölünmeler meydana geldi. Diğer taraftan yabancı petrol şirketlerinin denetimini kısıtlama girişimleri ve Kuveyt'e yönelik gözdağı, İngiltere'nin ve Arap devletlerinin

General Kasım'a karşı cephe almalarına neden oldu. Sosyalist BAAS Partisi'nin ordu içindeki bir grup subayla Şubat 1963'te darbe gerçekleşti ve Hükümet devrilerek General Kasım ve cuntası öldürüldü. Abdüselam Arif cumhurbaşkanı seçildi, bu dönemde Kerkük katliamının sorumluları olarak haklarında idam kararı verilen 28 kişi Haziran 1963'te idam edildiler. Böylelikle Türkmenlerin gönlünü almak için önemli bir girişim yapılmış oldu (Saatçi, 2017, s. 207-208).

General Kasım devrilince Türkmenler harekete geçip kaygı ve beklentilerini hem Türkiye'ye hem de Irak Hükümetine iletiler. Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi 12 Mart 1963 günü Ankara'ya özetle şunları rapor etti:

“Kerküklü saygıdeğer bir soydaşımızla görüştüm. Anlattıkları şudur: Kürtlere özerklik verilirse Irak Türklerinin durumu kaygı verici bir aşamaya gelecektir. Şimdiye kadar Irak Türklerine karşı hep ayrımcılık yapıldı, farklı muamele edildi. Eski Iraklılar, Türklerin yaşadığı yerleri Araplarla Kürtler arasında bir tampon bölge olarak görüyordu. Şimdiki genç Araplar ise Türkleri eritmeyi amaçlıyorlar. Irak Türkleri Kürtlerle mi yoksa Araplarla mı işbirliği yapmalı? Nüfus bakımından Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü sırada olan Irak Türkleri de hak aramalı, girişimde bulunmalıdırlar. Soydaşımız, Türk basınının Kerkük Türkleri ile ilgilenmesini rica ediyor” (Şimşir, 2004, s. 142).

İhtilalin birinci ayında 8 Mart 1963 günü Bağdat'ta yapılan kutlamaların ardından, avukat Ata Terzibaşı başkanlığında Kerküklü bir Türk heyeti Irak Cumhurbaşkanı Abdüselam Arif ile görüşmüş ve şu taleplerde bulunmuştur:

1. Türkmen bölgelerinde Türkçe eğitim yapılması.
2. Türkmen bölgelerine Türk idareciler atanması ve yükseköğretim görmüş Türkmen gençlerin kendi bölgelerinde görev yapmaları.
3. Yeni Irak Anayasasında Türkmenlere yer verilmesi.
4. 1959 katliamından ders alınarak Türk bölgelerine komünist ve Kürt askerlerin gönderilmemesi.
5. Kerkük'ün petrol gelirlerinin bir kısmını Türkmen bölgelerinin kalkınmasına harcanması ve petrol şirketlerine memur ve işçi alınırken Türkmenlere öncelik verilmesi.
6. Bağdat üniversitesine ve yurtlarına öğrenci alınırken Türkmenlere de kontenjan ayrılması.

7. Kerkük ve Erbil taraflarındaki Kürt aşiretlerin silahsızlandırılması.
8. Biri Bağdat'ta diğeri Kerkük'te olmak üzere iki gazete çıkarılmasına izin verilmesi (Şimşir, 2004, s. 143).

Abdülsemam Arif döneminde Irak'ta devletin hâkimiyeti sağlanarak huzur ortamı hissedildi. Fakat Abdülsemam Arif ve BAAS Partililer arasında çatışmalar başladı. Alınan tedbirler sonucu çoğu BAAS Partili Irak'ı terk etti. Bu sırada yönetimde memnun olmayan Barzani de birkaç defa isyan ettiyse de muvaffak olamadı. 13 Nisan 1966 tarihinde Abdülsemam Arif bir helikopter kazası sonucunda öldü, yerine kardeşi Abdurrahman Arif getirildi (Bademci, 2016, s. 47).

Abdurrahman Arif ağabeyinin iktidarı devrinde Irak'ın ikinci adamı sıfatıyla bir hayli işler yapmış özellikle Baasçıların iktidardan uzaklaştırılmasında ağabeyine yardımcı olmuştu. Bu sebeple Irak Devrim Komuta Konseyi Abdurrahman Arifi Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olarak ilan etti. Irak tarihindeki diğeri başkanlara göre barış yanlısı politika izledi. Irak tarihin de ilk kez Kürtlerle resmi barış yapıldı. Çünkü Abdurrahman ülkede sükûnu sağlamanın yolunu azınlıklarla sorunları çözmekten geçiyordu (Kalkan, 1991, s. 53).

Bağdat Büyükelçiliğine 1968 tarihinde atanan Pertev Subaşı Ankara'ya dikkat çekici analizler içeren ve Irak Türkmen toplumunun anatomisini çıkaran raporu Türkmenlerin durumunu açıkça ortaya koymakta bugünlere ışık tutmaktadır.

Subaşı'nın raporu şöyle özetlenebilir.

Irak Türkleri hakkında bilgiler ve Büyükelçiliğin görüşleri:

1. Soydaşlarımızın miktarı: İngilizler, Irak Türklerini Araplar ve Kürtler arasında eritme siyasetini güderken soydaşlarımızın sayısını çok az göstermişlerdir. Bu iddialar okul kitaplarına bile sokulmuştur. Soydaşlarımızın gerçek sayısı yarım milyonun üzerinde tahmin ediliyor.
2. Ekonomik durumları genelde olumlu görünüyor.
3. Sosyal durumları da pek fena değildir. Türkler devletin çeşitli kademelerinde görev almaktadırlar. Türk gelenek ve örflerini koruyorlar ancak çevrenin etkisinden de kurtulamıyorlar. Üç dernekleri var: Türkmen kardeşlik kulübü, Kerkük fakir öğrencilere yardım derneği, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti.

4. Eğitim durumları: Türk çocukları Arap okullarında öğrenim görüyor. Soydaşlarımızın eğitim düzeyleri ülkenin genel düzeyinin üzerinde değildir. Varlıklı aileler eğitime gereken önemi vermiyor, özel okul da açmıyorlar. Soydaşlarımızın ayrı dini kurumları, vakıfları yoktur.
5. Irak hükümetinin soydaşlarımızla ilgili siyasetleri: İngilizler ve Irak Hükümetleri Araplaştırma ve Kürtleştirme politikası gütmüşlerdir. Türkleri sindirme hareketlerinden de geri durmamışlardır. Kürtler, son yıllarda Türklerle iyi geçinmeye çalışmaktadırlar.
6. Tarafımızdan bu konuda uygulanması gereken siyaset: Önce Irak Türklerinin içinde buldukları ruh halini, şu zaafalarını belirtmek faydalı olur: soydaşlarımız anavatanından yardım görmedikleri zehabının ezikliği içindedirler. Topluluk olarak şu zaafaları vardır:
  - a. Kendine güvensizlik,
  - b. Dayanışma eksikliği,
  - c. Lidersizlik,
  - d. Mezhep farkları.

Bu eksikliklerin giderilmesi gerekiyor. Türkiye'nin uygulayacağı politikalar şu esaslara dayanması gerekiyor:

1. Türkiye Cumhuriyeti tehlike karşısında Irak Türkmenlerini kaderleriyle baş başa bırakmayacağı konusunda güven vermelidir.
2. Türk unsurunun benliğini ortaya çıkaracak çalışmalarda kendilerine yardımcı olmalıdır.
3. Türk kültürünün canlı tutulması ve Türkmenler arasında mümkün olduğu kadar yayılmasını sağlamalıdır.
4. Soydaşlarımızın eğitim düzeylerinin yükseltilmesine yardımcı olmalıdır.

Bu esaslara dayanacak politika, Irak Türkleri arasında milli şuurun yaygın biçimde oluşmasına yardımcı olacaktır. Yoksa bazıları Türk oldukları halde, belirli bir yerlere geldiklerinde, ailelerine girmiş Kürtler dolayısıyla kolaylıkla Kürtlüklerini iddia ederler. Irak'la her alanda artan işbirliğimiz geliyor Irak devleti içinde yerini belirlemiş bir Türk toplumu Türk Irak dostluğuna ve dolayısıyla milli menfaatlerimize büyük fayda sağlayacaktır (Şimşir, 2004, s. 162-163).

Bu dönemde ilk defa hükümet içerisinde bir Türkmen yer almıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına bir Türkmen atanmıştır. Kardeşlik dergisinin tirajı artmış dergi, yeni Türk alfabesiyle yayın hayatına geçmiş, Türkiye ile kültür bağları yeniden sağlanmaya başlanmıştı. 1963-1968 dönemi Türkmenler için önceki yıllara göre çok rahat bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türkmenler kısmen de olsa kültür sanat faaliyetlerinde bulunmalarına müsaade edilmişse de istenilen düzeye ulaşmadığı gibi, Kerkük'ün 1960 tarihinde başlayan asimile politikası bu dönemde de devam etmiştir. Türkmenler açısından önceki dönemlerden huzurlu olan Arif kardeşler dönemi Baasçıların Ahmet Hasan El-Bekir liderliğinde yapılan askeri darbe ile kapanmıştır.

1.6. Baas Partisi Döneminde Türkmen Politikaları

Tarih 30 Temmuz 1968'i gösterirken Irak ve Türkmenler için yeni bir döneme giriliyordu. Irak'ı işgallere, savaşlara, katliamlara götürecektir BAAS Partisi iktidarı bu tarihten itibaren başlıyordu.

Abdurrahman Arif iktidarına 1968 yılının başında, Hasan El-Bekir darbe girişiminde bulundu. 17 Temmuz 1968'de darbe ile değişen iktidar, Baasçılarla beraber diğer grupların temsilcileri de vardı. Darbe koalisyon tarafından yapılmıştı. Bu mücadelede partiyi iktidara taşıyan Hasan El-Bekir oldu (Kalkan, 1991, s. 54-56).

Türkmenler 17 Temmuz 1968'de yapılan darbeden başlangıçta kaygılanmadılar, Kardeşlik Ocağı yöneticileri, 11 Eylül 1968 tarihinde yeni Cumhurbaşkanı Türkmenler adına tebriklerini ve isteklerini ilettiler. Kardeşlik Ocağı Başkanının imzasını taşıyan belge şöyledir:

“Sümerlilerden İslam'ın zuhuruna kadar binlerce sene Irak topraklarında yaşayan unsurlardan biri, bugün Irak'ta üçüncü bir ırk olarak bulunmaktadır. Bu ırk, Telafer kazasından, Şebek ve Reşadiye köylerinden geçen, Erbil, Altunköprü nahiyesi sonra Kerkük ki, bu topluluğun merkezi olup orada Taze, Dakuk, Tuz, Bayat, Kifri, Karatepe, Cevela, Sadiyet ve Hanikin ile Mendilli kaza ve nahiyelerini kapsayan hat üzerinde yaşamaktadır. İşte bu hat Kürt ve Arap kavimlerinin hattı munfasılı olup burada yarım milyon bu toprağın kulu Türkmen milleti bulunmaktadır. Bizler bunlardan seçilmiş bir grup olarak sizi tebrik ve ihtilalinizi kutlamak amacıyla kendimiz ve Türkmenler namına ihtilal konseyinin vatanın birliğini koruma yolunda almış olduğu karara itibaren gelmiş bulunuyoruz.

Ekselans; beyaz inkılabınızın ilk anlarında bütün Türkmenler adına Türkmen kulübü yönetim kurulu olarak sizleri başarılarınızla kutlamış ve teyit olanların önde gelenlerinden bulunmakta olduğumuz telgraflarımızla sabittir.

Ekselans; Türkmen topluluğu düşmanlarından, fırsatçılardan, sömürgecilerden, menfaatçilerden daima düşmanlık ve ihanet görmüştür. Bunlardan 1924'te İngilizlerin Kerkük'te tertip ettikleri katliam, 1946'da Gavurbağı'ndaki meşhur katliam ve daha sonra 1959'da eş-Şevvaf'ın ihtilal teşebbüsünü takiben yapılan katliamda binlerce masum Türkmen vatandaşı kurban gitmiştir. Bütün bunlara rağmen biz Irak'ta başlıca ırklardan biri olmaktan başka bir şey istemiyoruz.

Ekselans; biz Irak'ta üçüncü bir ırk olmakla beraber bu memleketin mesuliyetinde Kürtlere nispetle hükümette temsile hakkımız olduğu kanaatindeyiz. Biz bu hukukumuzu geçen iktidarlardan da talep ettik ise de bir neticeye varılmamış olmakla bu hakkı önce sizden talep eder ve sizin elinizde gerçekleşmesini, sizin zamanınızda olmasını diler ve bu konuyu sizin 14 Ramazan ihtilalinden sonra muttali olduğunuzu ve bir Türkmen heyetinin ziyaretinde buna söz verdiğinizi hatırlatırız. Son olarak Cenabı Hak sizi vatana hizmet yolunda başarılı kılsın, sizin gücünüzü ve başarılarınızı artırsın, o güçlü ve azizdir” (Şimşir, 2004, s. 171-172).

Bu muhtıranın Irak Devlet Başkanına sunulmasından sonra Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliği 25 Eylül 1968 günü Ankara'ya şu raporu gönderdi:

“Türkmen temsilcileri, Cumhurbaşkanı Hasan El-Bekir'e sundukları muhtıradan, Türklerin Irak'ta üçüncü milliyet olmaları dolayısıyla hükümette temsil edilmeyi istemişlerdir. Cumhurbaşkanı, iyi niyetli cevap vermişse de kesin bir vaatte bulunmamıştır. Konu Irak bakanlar kurulunda da görüşülmüş ve Kürt sorunu durdurulduktan sonra Türklere sert tepki gösterilmesi kararlaştırılmış, Cumhurbaşkanıyla görüşmede Bağdat komutanı Hamed El Tigriti de hazır bulunmuş, Türk heyeti ilkokullarda Türkçe öğrenim isteyince komutan buna tepki göstermiş. Bu zihniyet diğer yöneticilerin birçoğunda mevcuttur” (Şimşir, 2004, s. 173).

BAAS Partisi darbeyi takip eden süreçte iktidarını kuvvetlendirmek için muhaliflere karşı acımasız bir politika izlemiştir. Bunların bir kısmı sürgüne gönderilirken bir kısmı tutuklanmıştır. Irak toplumuna gözdağı verilmesi niyetiyle “İsrail adına casusluk yaptıkları” iddiasıyla 51 kişi Bağdat meydanında idam edilmiştir. İdam edilenlerin

içerisinde Arif kabinesinde Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı yapmış Irak Türkmenlerinden Nizamettin Arif de vardır. Nizamettin Arif casusluk suçlamasının yanında Türkiye’de faaliyet gösteren MTTB üyeliğinden suçlanmıştır (Demirci F. , 1991, s. 28-29).

BAAS iktidarı Kürtlerin eskiden beri istedikleri ve Kürt bölgesinin başkenti yapmak amacıyla oldukları Kerkük’ün Türklüğünü kabul ederek 24 Ocak 1970 yılında ihtilal komuta konseyi kültürel haklar tanıdı. Bu haklar Irak Türkmenleri için şöyledir:

1. İlkokullarda Türkmen dili okutturulmasına,
2. Bu dille öğretim yapan bütün okullarda açıklama usullerinin Türkmen diliyle yapılmasına,
3. Türkmence öğretimi hususunda Terbiye ve Talim Bakanlığına bağlı bir müdürlüğün kurulmasına,
4. Türkmen edebiyatçı, şair ve yazarlarının, kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkân verilmesine, eserlerini bastırabilmeleri için yardım edilmesine, dil bakımından istidat ve kabiliyetlerini artırma fırsatı verilmesine ve bu birliğin Irak Edebiyatçılar Birliğine bağlanmasına,
5. Kültür Tanıtma Bakanlığına bağlı olarak, bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulmasına,
6. Türkmence haftalık bir gazete ve aylık bir dergi çıkarılmasına,
7. Kerkük televizyonundaki Türkmence yayınların arttırılmasına, karar verilmiştir.

Yedi maddede geçen en önemli nokta Türkmen dili kullanmaları ve Orta Asyalı farklı bir millet olarak kabul ettirilmeye çalışılmıştır. BAAS Partisi Türklere “ *siz Türk değilsiniz, diliniz de ayırdır*” demeye çalışmıştır (Saatçi, 2017, s. 210-211).

Bu durumdan faydalanarak Türkler, Türkçe eğitim veren 48 okul açtılar. Türkiye de Irak’ta yaşanan gelişmelerden memnun kalarak ve Irak hükümetiyle varılan bir anlaşma ile Ankara ve Kerkük’te Türk kültür merkezi açıldı. Binlerce Kerküklü Türkiye Türkçesi ve alfabesini öğrenmeleri mümkün olabildi (Börklü, 2000, s. 22).

Kültürel hakların yürürlüğe girmesiyle BAAS iktidarı Türk kültür ve eğitim müdürlüklerine BAAS yanlısı ve Türkmenler tarafında sevilmeyen kişileri atayarak tepki görmüşlerdir. Diğer yandan Kerkük’te Türkçe eğitim yapacak 200 okula ihtiyaç varken, hükümet 120 okula izin vermiştir. Fakat bu okullar kısa süre sonra kapatılmıştır. BAAS

iktidarı Türkmenlere hizmet götürülmesi ve kültürel hakların sağlanması için çalışmada bulunuyormuş gibi Türk illerine BAAS yanlısı valiler, kaymakamlar ve nahiye müdürleri atamışlardır (Demirci F. , 1991, s. 30).

Kültürel hakların verilmesinden bir yıl sonra hakların uygulamasından vazgeçilerek Irak Türklerini asimile ve yok etme politikaları başlamış olacaktır. Türk kültürünü yozlaştırmak amacıyla Türkçe yayın yapan gazete ve dergilerin yarısı Türkçe, yarısı ise Arapça olarak çıkarılma zorunluluğu getirilmiştir. Asimilasyon politikaları Türk toplumunun her kesimine yayarak, Türkmen iş adamları, çiftçiler ve esnafa kredi verilmesini yasaklayan kararı Kerkük Valiliği yayınlamıştır.

Türkmenlerin çoğunlukta olduğu bölgelere Arap göçü başlatılarak, elli bine yakın Arap, hükümetin inşa ettirdiği semtlere yerleştirilmiş, toprak verilerek yeni iş alanları oluşturularak bölgede kalıcı hale getirilmiş, bu sırada Kürtlerde boş durmayarak Kerkük'ün dış mahallelerine yerleşmişlerdir (Silleli, 2005, s. 135).

16 Temmuz 1970 yılında kabul edilen anayasanın beşinci maddesi de Irak halkı Arap ve Kürtlerden oluştuğu ve yasanın Kürt halkının Irak birliği içindeki yasal haklarını kabul ettiğini ifade ediyor. Yedinci maddede ise resmi dilin Arapça olduğunu belirtiyor. Bu yeni anayasada Türkmenlere ve Türkçeye yer verilmemiştir. BAAS iktidarının Türkmen halkına yapacağı yeni haksızlıkların habercisiydi (Kemali & Sinjar, 2017, s. 153).

Kürtler elde ettikleri hakları bölgeleri dışında, Türkmen bölgeleri için özellikle Kerkük'te uygulama hedefindedirler. Hedef ve hazırlıkları bugün olduğu gibi Kerkük'tür. Irak hükümeti bu zorlama neticesinde 1970 tarihinde plebisit önerir ve 26 Ekim 1970 tarihi plebisit olarak belirlenir ve çalışmalar başlar. Kürtler Kerkük'te halka baskı, tehdit ve yağma yaparlar. BAAS iktidarı Arapları yerleştirerek Kerkük nüfus kütüklerine bunları kaydettirir. Nüfus dairelerinde çalışan Türkmen memurlar Arap bölgelerine tayin edilirken, karşı çıkanlar tutuklanır. Mesele Türkiye'ye intikal ettirilir, plebisit neden gösterilmeden ertelenir. Zarar gören Türkmenler ve Kerkük olur. Şehir Kürt, Türk ve Arap bölgelerine ayrılır. Arkasından tutuklamalar, sürgünler ve Türk gençleri faili meçhul cinayetlere kurban edilir (Demirci N. , 2011, s. 145).

Irak Türkmenlerine yapılan haksızlıklar Türkiye'de duyulunca iktidarı, muhalefeti, bütün kesimleriyle tepki göstermiştir. Türk basını Türkmenlere sahip çıkmıştır. Milliyet, Hürriyet gibi büyük gazeteler, Kerkük'e muhabirler gönderdiler ve Türkmenlerin dramını

ortaya çıkararak uzun yazılar yayınladılar. Türkiye'nin eskiden beri savunduğu, Irak'ta Kürtlere verilen hakların Türkmenlere de verilmesiydi. Türkmenler sayıca Irak'ın üçüncü milleti konumunda ve bu meselede Kürtlere kültürel haklar verilirse Türkmenlere de verilmeliydi. Kürtlerin çoğunlukta olduğu yerlerde Kürtçe eğitim yapılıyorsa, Türkmen bölgelerinde de Türkçe eğitim yapılmalıdır. 16 Temmuz 1970 tarihli Irak anayasasında Kürtlere yer verilirken, Türkmenlerin yer almaması bir de Türkmenlerin haritadan ve nüfustan silinmeye çalışılması kabul edilemezdi (Şimşir, 2004, s. 181).

BAAS iktidarı Türkmenlerin varlığını yok saymasıyla Türkiye ve Irak ilişkileri gergin bir döneme girdi. 15 Ocak 1971 yılında Türkiye'ye ziyarete gelen Irak Cumhurbaşkanı yardımcısı General Ammaş, Türk yetkilileriyle görüşmelerinde en önemli konu Türkmenlerin durumu olmuştur. Ammaş'ın temasları sırasında TRT radyolarından 18 Ocak 1971 yılında haber bülteninde yayınlanan "Günün Yorumu" programında Türkiye'nin soruna bakışını yansıtmaya açısından önemlidir. Bu yorumda Türkmen sorununu söyle dile getirmiştir.

"... İki ülke arasındaki sorunların en önemlisi, Irak'taki Türk topluluğunun durumudur. Irak'ın kuzeyinin etnik bakımdan çok parçalı olması ve etnik grupların arasında çarpışmaların hiç eksik olmaması yüzünden, Kerkük ve dolaylarında yoğun biçimde yerleşik Türk topluluğunun huzuru ve güvenliği zaman zaman tehlikeye düşmektedir. Bu durum Türkiye için devamlı bir kaygı konusudur... Türkiye ile çıkarları her noktada birleşen dost Irak'ın bu konuda da Türkiye'ye yardımcı olmaması için hiçbir neden yoktur" (Şimşir, 2004, s. 183).

Dönemin ana muhalefet lideri İsmet İnönü Ammaş'ın Türkiye ziyareti sırasında Irak Türkmenleri hakkında şu görüşlerini belirtmiştir:

"Irak'la yakın dış politika münasebetlerimiz, Kerkük Türkleri üzerinedir. Kerkük Türkleri, Irak idaresinin yeni şeklini almasında, bir aralık bizi çok endişeye düşüren garip bir vaziyet karşısında kalmışlardır. Güya seçim yapıldığı zaman anadillerinin ne olduğunu seçim belgesine yazdıramayacaklar, Türk olarak yazdıramayacaklardı. Ya Arabız diyecekler, ya Kürdüz diyecekler. Irak'ta milliyet olarak, asırlardan beri devam eden köklü bir Türk toplumu vardır. Bunların buldukları hükümete karşı, münasebetlerini güçleştirecek bir vaziyette bulunmalarını hiçbir surette istemeyiz. İstemedik, bugünkü hükümet de istemiyor" (Şimşir, 2004, s. 184).

1974 tarihinde Hasan El- Bekir Cumhurbaşkanı olsa da hükümette Saddam Hüseyin etkindi ve Türkmenler aleyhine pek çok değişiklikler yapıldı. Bunlardan ilki Kerkük'ün adının "El-Tamim" olarak değiştirilmesidir. Bölgede yaşayan Türkmenlerin sadece Araplara gayrimenkullerini satmalarına izin verildi. Sayıları on binlerle ifade edilen Bedevi Araplar bölgeye getirilerek iskân edildi. Saddam'ın doğum yeri Tikrit il yapılarak Kerkük'ün iki önemli ilçesi Tuzhurmatu ve Kifri buraya bağlandı. Türkmenlerin çoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinin Araplaştırılması hız kazandı (Börklü M. Y., 2001, s. 20-21).

26-29 Nisan 1976 yılında Irak Cumhurbaşkanı Hasan El-Bekir'in daveti üzerine Irak'ı ziyaret eden Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Musul, Kerkük ve Basra'yı ziyaret etti. Fahri Korutürk Kerkük'e geldiğinde Türkmenler tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Kerkük kültür merkezinde incelemelerde bulunan Korutürk, halkla görüşmüş ve heyecanlarını yatıştırmaya çalışmıştır. Türkmenlerin coşkusundan rahatsız olan Irak hükümeti ziyaretin ardından birçok Türkmen'i haksız yere tutuklayıp sorgulamışlardır (Şimşir, 2004, s. 191-192).

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün ziyareti göstermiştir ki Türkmenlerin Türkiye'ye bağlılığı devam etmektedir. Irak hükümeti yeni tedbirler alarak Türkmenlerin ocak, sendika, dernek ve meslek odaları kapatmış ya da hükümet yanlısı gruplara verilerek işlevlerine son verilmiştir. Irak Türkmenleri 1970-1980 arası dönemde var olma mücadelesine girmişlerdir. Türkmenler bir yanda Arapların istilasına karşı mücadele ederken diğer yanda Kürtlerin baskı ve şiddetine maruz kalmışlardır. Bütün bunlar karşısında özgür ve insanca yaşama kavgasını vermeye çalışan Türkmenler, sürgün, zorla tehcir, haksız idamlar ve insanlık dışı işkenceler içerisinde, 1970'li yıllar sona ererken Saddam Hüseyin iktidarı daha kanlı bir dönemi Türkmenler için aralayacaktır.

Hasan El-Bekir 1979 tarihinde Cumhurbaşkanlığı ve diğer görevlerinden çekilerek yerini Saddam Hüseyin'e devretmiştir. Saddam bu dönemde Irak'ın Devlet Başkanı, Parti lideri, Başkomutan ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı oldu (Salihi, 2017, s. 178).

BAAS rejiminin uyguladığı baskılar Saddam Hüseyin ile birlikte daha da şiddetlendi. Mart 1979'dan itibaren Türkmen aydınlar tutuklandı. Bunlar Doç. Dr. Necdet Koçak, Dr. Rıza Demirci, Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, Adil Şerif, Bahaeddin Resul Koca vardı. Tutuklanan Türkmen aydınlar, Türkiye'ye casusluk yapmak ve Turancılık suçlamasıyla Devrim Mahkemesi'ne sevk edildiler. Dokuz ay boyunca tutuklu kalarak

işkencelere maruz kaldılar ve devrim mahkemesince haklarında idam kararı verildi. Bu kararı protesto eden pek çok Türkmen tutuklandı (Kemali & Sinjar, 2017, s. 168-169).

Bu acı olay Türkiye Cumhuriyeti hükümetine ve Dışişleri Bakanlığına zamanında bildirildi. Türk Hükümetini cevabı “evet doğru başımız sağ olsun” demek oldu. 28 Şubat 1980 tarihinde, Türk Dışişleri Bakanının basın toplantısında bir gazetecinin, beş kişinin idam edildiğini ve beş kişinin daha idam edileceği haberini almaktayız, Türk Hükümeti ve Dışişleri Bakanı olarak Türkmenler hakkında düşünceleriniz nedir.

“Beş Türk’ün infazı doğru, gerçekte dört kişi şehit olmuş diğerleri hakkında bilgimiz yok. Biz komşuyuz iç işlerine karışamayız bu kişiler Irak vatandaşlarıdır, oranın hükümeti bir karar vermişti, biz ancak iyi dileklerimizle Türk kamuoyunun reaksiyonunu iletebiliriz ve ilettim, ama onlar dinlemediler, beş Türk’ü astılar” (Demirci N. , 2011, s. 65-66).

Mahir Nakip, Saddam’ın idam ettirmedeki gayesinin Türkiye’nin Türkmenler konusunda tepkisini ölçmek olduğunu sessiz kalması üstüne İran-İrak savaşında da sık sık tekrar ettiğini belirtmektedir. Binlerce Türkmen cephede can verirken, yüzlerce Türkmen de Bağdat zindanlarında işkence altında hayatını kaybetmiştir (Börklü M. , 2000, s. 22).

Diğer taraftan 30 Ekim 1981’de alınan kararla Türkmenler planlı bir şekilde güney vilayetlerine göç ettirilmiştir. Bu maksatla Türkmenler için yirmi bin konut inşa edilmiş ve Kerkük’ten Türkmenlerin göç ettirilmesi tasavvur edilmiştir. Yalnız İran-İrak savaşının gidişatı bu teşebbüsten vazgeçirmiş, Araplaştırma politikası çerçevesinde Kerküklü Türkmenler arazileri istimlak edilerek, bölgeye güneyden getirilen Araplar yerleştirilmiştir. 8 Nisan 1984 tarihinde Türkmenlerin gayrimenkul alımı yasaklanmış, daha sonra Irak hükümetinin aldığı kararla güneyden yüzbinlerce Arap vatandaşın, Türk bölgelerine yerleştirme kararı almıştır. Bu karar için Araplara karşılıksız kredi ve arazi dağıtılmıştır (Gündüz & Kalaycı, 2016, s. 166).

1987 tarihinde yapılan nüfus sayımında Türkmenleri etnik olarak, Arap ya da Kürt yazmaları için baskı yapılmıştır. Bu sırada alınan karar neticesinde Türkmen olduğunu beyan etmeyenler sürgün edileceklerdi. Bu karara karşı çıkan Türkmen köy ve kasabalarının tamamı boşatılmış ve Arapların yerleştirilmesi için çalışmalar başlamıştır (Demirci F. , 1991, s. 50).

İran-İrak savaşının tesiriyle verilen kayıplar, artarak devam eden baskı politikaları Türkmen gençlerin savaşta ön cephelere sürülüyor olması ve savaşa gitmek istemeyenleri idam etmelerinden dolayı çareyi Türkiye, İran ve Avrupa'ya gitmekte bulmuşlar ve 1988-1990 arası dönemde Türkmenlere baskı, şiddet, idam ve sürgüler devam etmiştir.

İrak'ın İran'la yapmış olduğu savaş ülkeyi ekonomik krize sürükledi. BAAS iktidarının halkın gözünde saygınlığının azaldığını gören Irak yönetimi 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgal etti. Başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin, Suudi Arabistan'a yönelik olası bir saldırıya karşı geniş çaplı askeri harekât başlattı. BMGK 661 sayılı kararla her türlü ticareti yasaklamıştı. Irak'a mukabil oluşturulan müttefik kuvvetlerin, Ocak 1991 tarihinde saldırıya geçmesiyle Irak kısa sürede felç oldu ve bütün alt yapı sistemleri devre dışı kaldı ve halk panik ve huzursuzluk yaşadı. Kısa sürede Irak ordusu bütün savunma gücünü kaybetti. Irak Kuveyt'i boşaltıp müttefik kuvvetlere teslim olarak savaş durdu. Türkmen bölgelerinde halk kışkırtmalara kapılmadan, dikkat ve kaygı içerisinde olayların ilerleyişini takip etmeye başladı. Kerkük'te BAAS iktidarına mukabil kuzeyden gelen Kürtlerin başlattığı ayaklanma meydana geldi (Saatçi, 2017, s. 234-235).

Kürtler Kerkük'e girerek nüfus ve tapu dairelerini basıp arşivlere el koymuşlardır. Irak askeri kuvvetleri Türkmenlerin yaşadığı Tuzhurmatu ve Tazehurmatu'ya girerek pek çok masum Türkmen'i katletmişlerdi. 26 Mart 1991'de Saddam'a bağlı kuvvetler Kerkük'ü topa tuttu ve sivil halkı katleden Cumhuriyet Muhafızları Türkmenleri topraklarından çıkararak kuzeye doğru kaçmalarına sebep oldu. Erbil ve Altunköprü'ye doğru Türkmenleri takip eden, Irak ordusundan, kaçmaya çalışan Türkmenler yollarda hayatlarını kaybettiler. Irak ordusu 27 Mart 1991 de Kerkük'ün kuzeybatısı ve Altunköprü'ye girerek genç, yaşlı demeden herkesi öldürerek katliamı gerçekleştirmişlerdir (Ertuğrul, 2006, s. 148-149).

Saddam Hüseyin Irak'ın kuzeyine yönelik şiddet politikası, Türkmen toplumunu da etkileyerek 1991 yılından sonra Türkiye'ye yapılan toplu göçe katılmışlardır. Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenli bölge, Türkmenlerin geçiş noktası olmuştur. Saddam'ın güvenli bölgeye müdahale edememesi, Türkmenlerin Kuzey Irak'a yerleşmesine ve buradan Türkiye ve İran'a geçmesine neden olmuştur. Kuzeyde güvenli bölgenin oluşturulması, Irak'taki muhalefete hareket imkânı sağlamış bu yönde Irak Türkmen Cephesi kurulmuştur. ITC'nin kurulmasıyla Türkmenlerin politik mücadelesine katkı sağlarken güvenli bölgenin dışında kalan Türkmenler için olumsuz gelişmelere yol açmıştır. Muhalefet nedeniyle Türkmenlere baskı artmış yer değiştirmeleri kısıtlanmıştır.

Bu vaziyet 1990'ların ortalarından sonra Türkmenlerin Türkiye'ye gelişini hızlandırmıştır (Duman, 2010, s. 8-9).

Körfez savaşından sonra meydana gelen olaylar göstermiştir ki, Türkiye Türkmenlerin sorunlarıyla daha yakından ilgilenmek mecburiyetindedir. Türkmenlerin sorunu Türkiye'nin dış sorunu olmaktan çıkmış bir iç sorunu haline gelmiştir. Irak Türkmenlerinin tek beklentisi kendi toprakları üzerinde milli ve kültürel benliklerini koruyarak, Türkiye'nin güvencesi altında yaşayabilmektir. Türkmenler şüphesiz Türkiye'den destek görecektir. Zira bir soy ve kader bağı söz konusudur. Irak Türkmenlerinin içinde bulunduğu sorunların temel sebeplerinden biri de 36. paralelden kaynaklanmıştır. Bu paralel Kürtleri Araplardan ayırmış, yalnız Türkmen bölgesini ikiye bölmüştür. BM'nin bu konudaki hükmü Türkmenleri ikiye bölmüştür. Musul'un 36. paralelin üstünde olduğu halde güvenli bölgeye dâhil edilmemiştir. 36. paralelin altında olmasına rağmen Süleymaniye dâhil edilerek taksimatın petrol haritasına göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak BM'nin kararını kabul eden ülkeler bir yandan Türkmenlerin bölünmesini, diğer yandan petrol yataklarını Bağdat tarafından himaye edilmesini onaylamışlardır (Nakip, 1998, s. 87-88).

Bağdat'tan müstakil olarak 1992 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde KDP ve KYB'den meydana gelen bir parlamento oluşturuldu. Seçimde Türkmenlerin beklentilerinin karşılanmadığı gerekçesiyle Irak Milli Türkmen Partisi girmemiştir. Seçime girenleri "Kürdistan Vatandaşı" olarak vasıflandırmışlardır. Irak'ın kuzeyinde oluşan serbestliğin sonucunda Türkmenler, Araplar, Kürtler ve Asuriler arasında anlaşma başlamış Türkmenlerin teşebbüsü neticesinde Irak milli kongresi, Türkmenlerin oranını % 6'ya çıkarsalar da Türkmenler kabul etmeyerek % 12-15'e çıkarılmasını istemişlerdir. ITC bölgedeki Türkmenleri teşkilatlandırarak etkinliği artmış KYB ve KDP arasındaki çatışmalarda arabulucu görevini üstlenmiştir. Bu dönemde artan baskılara başkaldıran bir Türkmen kızı 16 Ekim 1995'te Kerkük'te kendini yakmıştır. Saddam'a bağlı kuvvetler ve Barzani'ye bağlı peşmergeler, Erbil'e saldırmışlardır. KDP 1996 tarihinde Erbil'e hâkim olarak bölgedeki dengeleri değiştirmiş, işgalden sonrada Türkmen Cephesine baskıyı artırarak KYB'ye göre daha katı bir politika izleyeceğini belirtmiştir (Ertuğrul, 2006, s. 150-151).

KYB ve KDP arasındaki meselelerin çözümlenmesi amacıyla 1996 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen görüşmelerde dönemin Başbakanı Tansu Çiller Türkmenleri öne çıkarmıştır. Türkmenlerin önemli bir denge unsuru olduğunu, KYB ve KDP arasında

ateşkesi himaye etmesi için oluşturulacak barış gücüne Türkmenlerin yer almasını ısrar etmiştir. Türkiye Türkmenlerin kendilerini savunması için “Akıncılar Grubu” projesini başlatmış, Türkiye’nin desteğiyle eğitimli, silahlı bir Türkmen barış gücü kurulmuştur. Irak yönetimi Türkiye’nin Türkmen sorununu gündeme getirmesinden rahatsız olduğunu bildirmiştir (Hasan, 2004).

Türkiye’nin bu dönemde Türkmenlere gösterdiği alakayı küçük görmek doğru bir yaklaşım değildir. Buna karşın Türkmenler politik bir güç haline gelememelerinin sebebi bölgedeki diğer aktörlerin etkili olmaları, Türkiye’nin Türkmenlerle alakalı politikasını ABD, Irak yönetimi, PKK ve diğer aktörleri göz önünde bulundurarak yürütmek mecburiyetinde kalmıştır.

Ekim 1997’de yeni bir nüfus sayımı yapılmıştır. BAAS iktidarı ve güvenlik güçleri Türkmenler arasında, “kendilerini Türkmen yazdırınların ellerinden her türlü vatandaşlık hakları alınarak sürgün edilecekleri” şayiasını yayarak halkı korkutmuştur. Bu nedenle birçok Türkmen can ve mal güvenliği nedeni ile kendilerini Arap yazdırmışlardır (Türkmeneli İşbirliği ve Türkmen Vakfı, 1996).

Erbil’de Türkmenler 10 Ağustos 1998’de KDP’ye bağlı peşmergelerin saldırısına maruz kaldılar. Bu saldırının amacı, “Türkmenlerin siyasi hareketini çökertmek, Türkmenlerin bölgeyi terk etmesini sağlamaktı.” Türkmenler saldırıdan sonra KDP’nin sorumluluğu üslenmesini ve Türkmenlerden özür dilemesini, saldırının sorumlularının yargılanmasını ve Türkmenlerin haklarının kabul edilmesini, içişlerini karışılmamasını, iletişim serbestliği, ikili meselelerde Türkiye’nin hakemliğinin kabul edilmesi ve Kürtler ve Türkmenlerin arasındaki görüşmelerin Ankara’da yapılması gibi isteklerde bulundular. Bu vaziyet Türkmenlerin daha fazla teşkilatlanması gereken bir dönemde ters etki yaratmış, Türkmenler Türkiye’yi “asgari haklarının korunmasının garantörü” namına gördükleri için Türkmenler Türkiye’ye olan güvenleri sarsılmıştır (Ertugrul, 2006, s. 152-153).

Irak’ın işgalinden önce 1998 tarihinde KDP ve KYB liderleri arasında ABD’de imzalanan Washington Anlaşması ile hem Irak’ta federal bir yapının oluşması hem de bölge ülkelerinin geleceğiyle ilgili planlanan projelerin temelleri atılmıştır. Türkiye’nin girişimleri sonucu KDP ve KYB arasındaki çatışmaya son vermek amacıyla 1996 tarihinde imzalanan ve Türkmenleri etkili kılan anlaşmanın feshine ve 5 Nisan 1991 tarihinde Kuzey Irak’ta oluşturulan güvenli bölgenin daha da kuvvetlendirilmesine yol

açmış ve daha sonraki dönemlerde, Kürt grupların bağımsızlık taleplerini gündeme getirecektir (Mengü, 2005).

1.7. ABD İşgali Sonrası Türkmenlerin Durumu

11 Eylül 2001 yılında gerçekleştirilen terör saldırılarından sonra ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları değişmiştir. Bush doktrini olarak isimlendirilen yeni politikalar iki söylem üzerinde gelişti. Bunlardan ilki önleyici müdahale anlayışı ile saldırı olmadan tehditlerin üstüne gitmek, ikincisi ise bölgedeki otoriter rejimleri demokratik rejime dönüştürmektir (Salihi, 2017, s. 189).

11 Eylül saldırılarının hemen ardından bütün dikkatler Saddam rejimine çevrilmiştir. Ancak ABD'nin bu yöndeki iddiaları asılsız çıkınca, yeni iddialar öne sürmüştür. Bu iddialardan en önemlisi Irak yönetiminin kitle imha silahları bulundurduğudur. Irak yönetimi bu iddiaların ortaya atılışından itibaren BM Silah Denetçilerine, Irak'ta inceleme yapma izni vermemesi bu mevzudaki şüphelerin artmasına ve sonunda ABD'nin Nisan 2003'te işgal etmesine sebep olacaktır.

Irak konusunun gittikçe yoğunlaştığı dönemde, Ocak 2002'de Başbakan Bülent Ecevit ABD'ye resmi bir ziyarette bulundu. 14 Ocak'ta Washington'a hareket ederek, 16 Ocak'ta Beyaz Saray'da ABD Başkanı George W. Bush ile görüşmüştür. Ecevit'in Irak değerlendirmesini milliyet yazarı Fikret Bila şöyle aktarıyor:

“Irak'taki çözümlenme bölgede büyük istikrarsızlığa sebep olur. Bu bakımdan Irak'ın bütünlüğü çok önemli, güneyde Şiiler İran nüfusuna kayabilir. Türkmenler ezilebilir.” Ecevit'in konuya Saddam'ın yönetimde kalması veya kalmaması açısından değil Irak'ta ve dolayısıyla bölgede istikrarsızlığa yol açılmaması yönünden vurgu yaptığı görüşmede, Grossman'ın Saddam'ın elindeki kitle imha silahlarına dikkat çektiği belirtildi. Buna karşılık Ecevit'in Irak yönetiminin BM'nin silah denetimine izin vermesi gerektiğini yinelediğini belirtti” (Bila, 2002, s. 14).

Ocak 2002'de Irak'a müdahale netleşmişti. Türkiye'nin pozisyonu da netti. Müdahale karşısında Türkiye'nin iki önemli kaygısı vardı. Birincisi Türkiye'nin güvenliği, ikincisi Türkmenlerin güvenliği ve haklarıydı. Ecevit bu iki önemli kaygıyı ABD'nin dikkatine getirmiştir.

Ankara Ticaret Odası'nda, 23 Mart 2002 tarihinde “ Irak Türkmenlerinin Bugünkü Durum Değerlendirmesi” konulu danışma toplantısı yapıldı. Toplantı Türkmen Aydınları Kardeşlik Dergisinin çabalarıyla düzenlendi. Birinci Türkmen Kongresine, Türkiye’den ve Türkiye’nin dışından Türkmen kuruluşlar katıldı. Kongre süresince Türkmenlerin çeşitli problemleri ele alındı. Toplantı sonunda basın bildirisi yer aldı:

1. *Danışma Meclisi, Türkmen Cephesi’ni her bakımdan tam olarak desteklenmektedir ve Türkmen Cephesi’nin arkasındadır.*
2. *Türkiye’deki ve dünyadaki bütün Türkmen mültecilerinin ikamet ve çalışma izni problemleri ortadan kaldırılmalıdır.*
3. *Birleşmiş Milletler, insanlık ayıbı olan Türkmen mültecilerine karşı olan tutumunu etnik ayırım yapmaksızın değiştirmelidir.*
4. *Irak’taki Türkmenler temel hak ve özgürlüğünden eşit şekilde yararlanmalıdır.*
5. *Birleşmiş Milletler, başka ülkelere iltica eden veya göçe zorlanan Türkmenlerin yurtlarına dönmelerini sağlamalıdır.*
6. *Birleşmiş Milletler, Türkmenlerinde insani yardımlardan yararlandırılması sağlanmalı, ABD ve Türkiye’nin garantörlüğü ile bölge insanları (Türkmen, Asuriler, Araplar ve Kürtler) güvenceye alınmalıdır.*
7. *Türkmenlere ait arazilerin ‘itfa’ adı altında alınması durdurulmalı ve Baas rejimi tarafından toprak reformu adı altında yapılan kasıtlı uygulamalardan zarar gören Türkmenlere arazileri iade edilmelidir.*
8. *Türkmenler Irak bütünlüğünden yanadır. Irak’ta barışın ve huzurun sağlanması ancak Türkmenlerin de Araplar ve Kürtlerle aynı haklara sahip olmaları ile mümkündür. 1932 yılında Irak hükümetinin yayımladığı deklarasyondaki Türkmen hakları dikkate alınmalıdır.*
9. *36. paralel uygulamasında yanlışlıklar vardır. Bu paralelin kuzeyinde olduğu halde Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu Süleymaniye bölgesi güvencededir. Bu uygulamadaki yanlışlıklar düzeltilerek Türkmenler de güvence altına alınmalıdır.*
10. *Türkiye Kuzey Irak halkını (Türkmenler, Asuriler, Araplar ve Kürtler) muhtemel bir saldırıdan korumak ve kendi güvenliğini de sağlamak amacı ile Kıbrıs’ta olduğu gibi garantör olmalıdır (Şimşir, 2004, s. 232-233-234).*

Yeni bir Türkmen temsilciliği açılması ve bütün Türkmen teşkilatların “Türkmen Danışma Meclisi” çatısı altında birleştirip yeniden organize edilmek istenmiştir. Fakat

savaş yaklaşırken Türkmenlerin arasındaki problemler ve Türkiye'nin Kasım 2002 de girmiş olduğu seçim süreci, yaklaşan Irak krizi ve AB'nin Türkiye'ye artan baskısı, yeni oluşturulacak meclis ve hükümet, kriz içerisindeki Türkiye'nin hayrına olmayacak, ABD ve AB bu değişiklikten en iyi şekilde yararlanacaktır.

ABD yönetimi ve bilhassa Pentagon hızla savaş planları yapmaya başladığı ve Türkiye'den açılacak kuzey cephesine hususi ehemmiyet verdiği görüldü. Türkiye'nin savaş planına dâhil edilmesi iki ülkeyi yoğun diplomasi trafiğine neden olacak, Türkiye'nin bu süreçte en ehemmiyetli kaygısı Kuzey Irak'a bağlı gelişmeler ve ABD'li yetkililerin Türkiye'yi ikna etmek için bilhassa Irak'ın işgali sonrasında toprak bütünlüğünün korunacağı hususunda garantiler vermesidir (Oran, 2013, s. 269-270).

Yapılan görüşmelerde ilerleme sağlanamadan, Kasım 2002 tarihindeki seçimlerde AK Parti galip çıkarak tek başına iktidar oldu. Bundan sonraki süreçte ABD yönetimi ve Erdoğan Hükümeti arasında yapılacak görüşmeler önemli sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

1 Şubat 2003 tarihindeki Türk ve Amerikan heyetleri arasında yapılan diplomatik görüşmelerde bir anlaşmaya varıldı. Türkiye bu müzakerelerde PKK ile mücadele, Kuzey Irak'ın pozisyonu, Türkmenlerin konumu ve bölgeye ABD askerleriyle beraber Türk askerlerinde girmesi mevzusunda ısrarcı oldu ve taleplerin bir kısmı elde edildi (Oran, 2013, s. 271).

Hükümet çeşitli konuları gündeme getirerek süreci uzatmaktaydı. Kamuoyu baskısı ve ekonomik yardımların karşılanması gerekiyordu, iç hukuka göre TBMM'nin "Türk askerlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı askerlerin Türkiye'de bulunmasına" izin vermesi gerekiyordu, ayrıca dış meşruiyet için BM Güvenlik Konseyi kararı gerekiyordu.

TBMM, 1 Mart 2003 tarihinde almış olduğu kararla ABD askerlerinin Türk topraklarına girmesine ve ikinci cephenin açılmasına izin vermemişti. Bu hadise ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gergin döneme girmesine ABD'nin Irak ile alakalı mevzularda Türkiye'yi ikinci plana atarak Kürt gruplarla işbirliği yapmasına neden olacaktır (Silleli, 2005, s. 154).

ABD, Irak'a müdahalesinde Türkiye'yi stratejik bölge olarak görmüş, kuzey cephesinden yapılacak harekâtla işgalin kolaylaşacağını planlayarak Türkiye'den "izin vermesini" istemiştir. 1 Mart 2003'te tezkere TBMM'de oylandı, ama 1991'de kaybedilenlerin

tecrübesi, işgal sonunda Irak'ın kuzeyin de bir Kürt Devleti kurulmayacağına ve Türkmenlerin gelecek endişelerine yönelik ABD yönetiminin net garanti vermemesi ve ülke içi politik dengeler nedeniyle kabul edilmeyerek tekrar meclise gönderilmemiştir.

Türkiye-ABD ilişkilerinin gerginleştiği bu dönemde Irak Türkmenlerinin beklentisi, tezkerenin kabul edilmesi yönündeydi. Türkmenler Türkiye'nin de Irak'a gireceğini can ve mal güvenliklerini garanti altına alınacağını ümit ediyorlardı. Savaş öncesi KYB ve KDP'nin de korkusu, misak-ı milli sınırları içinde yer alan Musul ve Kerkük'ün Türkiye tarafından geri alınması Bağımsız Kürdistan Devleti amacının boşa gideceğinden, TSK'nın da bölgeye girmesi olmuştu. Fakat Kürtler, Türkmenleri bölgede saf dışı bırakarak, Irak'ın kuzeyinde egemenlik süreceklerdir (Ertuğrul, 2006, s. 158).

Irak'a karşı savaşın netleştiği günlerde endişeye kapılan KDP ile KYB, savaş sonrası Irak'ta beklentilerini gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. KDP ve KYB başta olmak üzere Irak muhalefet grupları Londra'da kongrelerini gerçekleştirdiler. Londra'da Amerikalı ve İngilizlerin gerçekleştirdiği Irak muhalefetinin toplantısından Irak "Araplar, Kürtler ve diğerlerinin ülkesi" olarak tanımlamıştır. 2,5-3 milyon Türkmen'i azınlıklar ile aynı kefiye koyarak politik olarak tasfiye etmişlerdir (Yılmaz H. , 2004).

Savaş başlamadan önce Irak'ın yeniden yapılanması mevzunda farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki federal yapılanmanın siyasi ve etnik hatlar üzerinde olmasıdır. Irak'ta federal yapılanmanın etnik hatlar üzerinde değil, politik hatlar üzerinde olması durumunda Türkmenler için tehlikeli olacaktır. Zira politik hatlar üzerinde Irak'ın kuzeyinde kurulacak devletin Kürtlerin kontrolünde olacağı açıktır (Yılmaz, 2006, s. 132-133).

ABD sonunda 19 Mart 2003 tarihinde İngiltere ile Irak işgalini başlatınca, Türkmenler için belirsiz bir dönem başlamış oldu. Irak'ı işgal ederken Şii Araplar ve Kürt grupların desteğini alan ABD, Sünni Arapları ve Türkmenleri görmezden gelmiştir. Bu bakımdan ABD, Şiilere ve Kürtlere sağladığı geniş avantajlar Kürtlerin Irak'ın kuzeyindeki etkinliğinin pekişmesini sağlamıştır.

Saddam rejiminin devrilmesinden sonra Türkmenler 10 Nisan 2003'te peşmergelerin işgaline maruz kalmışlardır. Binlerce peşmerge Kerkük'te kamu binaları, nüfus ve tapu daireleri, adliye, okullar, kütüphane ve müzeler, Kürtler tarafından işgal edilerek yağmalanmışlardır. Türkmenlere ait araziler, evler, Kürtler tarafından işgal edilmiş, bütün

Türkmen bölgelerinde zorla, tehditle kendi idarelerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Kerkük üç bin kadar peşmergenin kuşatması altında tapu ve nüfus kayıtları yakılmıştır. Birçok Türkmen yerleşimlerinde Türkçe eğitim yasaklanmıştır. Kerkük'ten sonra en büyük Türkmen şehri Telafer'de halk büyük facialar yaşadığından evlerini terk ederek göç etmişlerdir (Yalçın, 2016, s. 153).

Harita 1: Irak'ta Türkmenlerin Yaşadığı Bölge Türkmeneli

Kaynak: <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php>

ABD işgalinden sonra Kürtlerin Amerika ile ittifakı güçlenirken, Türkmenlerin konumları zayıflamıştır. PKK'nın Türkiye'ye yönelik artan saldırıları, Türkiye'nin işgal sonrası ABD ile ilişkileri açısından bakıldığında ilk önemli gelişme, 4 Temmuz 2003'te ABD askerlerinin Türkiye'nin Süleymaniye'deki özel kuvvetler bürosunu basması olmuştur.

Amerika'nın 4 Temmuz ulusal bayramını bilerek seçtiği anlaşılıyor. Ulusal tatil nedeniyle Türkiye Washington'da muhatap bulamamıştır. Ankara dışında bulunan Amerikan büyükelçisinin de olaydan haberi olmamıştır. Başbakan Erdoğan, ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney'ye ulaşarak askerlerin serbest bırakılmasını isteyecek askerler 55 saat sonra serbest bırakılacaktır (Oran, 2013, s. 277-278).

Türkiye-ABD ilişkileri açısından ilk kez rastlanan bu gelişme, Türk kamuoyunda infiale yol açtı. Türkiye'deki genel düşünce ABD'nin 1 Mart Tezkeresinin intikamını aldığı biçimindeydi. Süleymaniye olayı derin kriz yaratmıştır. Türkiye'de Amerikan karşıtlığı artarken, hükümet ve TSK krizi büyütmemeyi tercih etmiştir.

İşgalden sonraki gelişmelerde Kerkük önemli bir yer tutar. Tarihi Türkmen şehrini, Araplar ve Kürtler de kendilerine ait olarak görmektedirler. Kerkük ve çevresinin demografik yapısını geçmişteki Irak hükümetleri tarafından değiştirilerek, Türkmenler zorunlu göçe tabii tutulmuşlardır. Kürtleştirme politikaları doğrultusunda bölgeye Irak'ın diğer bölgelerinden getirilen Kürtler yerleştirilmiştir.

İşgalle beraber bölgede dengeler hızla değişerek, 10-11 Nisan 2003'te Amerikan askerleriyle birlikte peşmergeler Kerkük'e girerek tapu ve nüfus kayıtlarını yağma ettiler. Türkiye tepki olarak birliklerine alarm vermekle yetindi. Amerikan askerleri duruma hâkim olduklarından geç kalınmıştı. Bundan sonra Kerkük, bölgenin tartışmalı ve gergin meselelerinden biri haline geldi. Koalisyon Geçici Yönetimi Kerkük için "Kürt şehri" deyişini kullanırken, Celal Talabani "Kürdistan'ın Kudüs'ü" diyerek Türkiye'nin tepkisini çekti. Amerikan yönetimi Türkiye'nin kaygılarını yumuşatmak için Türk askeri gözlemci heyetini Kerkük'te inceleme yapmasını kabul etti. Ama Amerikan dışişleri Türkiye'nin bölgeye yönelik bir teşebbüste bulunmaması konusunda uyarılmıştı (Oran, 2013, s. 278-279).

Geçici Yönetim Konseyinin oluşturulmasında Amerikan yönetimi Türkmenleri dışlamıştır. Amerikalılar tarafından seçilen 13 Temmuz 2003'te göreve başlayan Geçici Yönetim Konseyi, 13 Şii Arap, 5 Sünni Arap, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Asuri olmak üzere 25 üyeden oluşturulmuştur. Geçici Irak Anayasası 2004'te ABD'nin onayıyla yürürlüğe giren anayasada kurulan yeni devlette Araplar ve Kürtler asli unsur olarak kabul edilmiştir. Türkmenler ve diğer unsurlar azınlık olarak kabul edilmiştir. Etnik kökene dayalı federasyon oluşturularak Irak vilayet idaresi Arap ve Kürt federasyonu olarak ayrılmıştır. Kerkük'ün statüsü de anayasada ileride belirleneceği vurgulanmış, Kerkük federasyon olarak Kürdistan'a dâhil edilmemiş, statüsünün halk oylaması ile belirlenmesi için Kerkük'ün nüfus yapısını bozacak hazırlıklar içine girilmiştir (Yılmaz İ. , 2006, s. 136-137).

Kerkük'ün nüfusu 2003 tarihinde 860 bin iken 2005 tarihinde nüfusu 1 milyon 600 bine çıkmıştır. Türkiye'nin ve dünyanın gözü önünde, Kürt gruplar binlerce kişiyi Saddam

döneminde sürgün edilen Kürtler olduğu yalanıyla Kerkük'e taşıyarak şehrin nüfus yapısını değiştirmeye çalışmışlardır (Kopar, 2009, s. 132).

Geçici anayasanın 58. maddesine aykırı olarak Kürt grupları, Kerkük başta olmak üzere Türkmen bölgelerine nüfus kaydırmalarının yanında tüm resmi kurumlar Kürt grupların hâkimiyetine girmiştir (Mengü, 2005).

ABD'nin Türkmenleri dışlamasının arkasındaki nedenler; Kürt grupların baskısı ve Amerika'nın Irak'taki etnik yapı konusunda bilgisizliği ve tutumu Türkmenleri rahatsız etmiştir. İşgal sonrasında ABD'nin desteğini alan Kürt grupların Türkmenlere karşı şiddet ve baskıları artmıştır. 22 Ağustos 2003 tarihinde Tuzhurmatu'da Türkmenlere silahlı Peşmergeler ateş açarak 13 Türkmen'i katletmiş, Erbil de buna benzer saldırı ve şiddet olayları yaşanmıştır. Kürt grupların Türkmenlerin bölgedeki varlığını kabul etmediklerini göstermiştir. Bu saldırıların amaçlarından biri de Türkmenleri politikadan uzaklaştırmak ve verilen haklarla yetinmelerini sağlamaktır (Hasan & Şükür, 2004).

Amerika'nın Irak politikasında Türkmenlerin yeri yoktur. Türkiye'nin gerekli desteği Türkmenlere vermeyişi nedeniyle etkin politikalar geliştirememişlerdir. Bu nedenle de Türkmenlerin sesi istenilen düzeyde çıkmamıştır.

KDP ve KYB bu dönemde, hapisaneleri Türkmenlere gözdağı vermek amacıyla doldurmuştur. Türkiye Kürtlerin keyfi uygulamasına pek ses çıkarmamıştır. Türkmen Cephesinin çabaları Ankara'da görmemezlikten gelinmiştir. Dışişleri Bakanlığı Türkmenlere Kürtlerle iyi geçinin, ABD'yi kışkırtacak türden çatışmalara girmeyin biçiminde mesajlar vermiştir. Bu durumda Türkiye Türkmenlerin psikolojik yıkıma sokmuştur (Yenerer, 2004).

Irak'ta Türkmenlerin yalnız bırakılması ve haklarının verilmemesi geçmişten beri süre gelen politikanın devamıdır. Önceki anayasalarda olduğu gibi geçici anayasada Türkmenlere herhangi bir hakkın verildiği söylenemez. Geçici anayasa ile ilgili en önemli madde, Kürtlerin temel sorunu olan federalizmin kabul edilmesi, ama detaylarının seçimle iş başına gelecek milli meclise bırakmıştır. Kürtçe, Arapçanın yanında resmi dil olarak kabul edilmiştir. Anayasa Türkmenlerin aleyhine işlediği görülmüştür. Türkmenlerin Irak'ta üçüncü asli unsur olarak yer alması sözde kalmıştır. Türkmenlerin isteklerine yönelik hiçbir şey kabul edilmemiştir. Anayasa Türkmenlere sadece kendi dillerinde eğitim hakkı tanınmıştır (Hasan, 2004).

Diğer taraftan anayasanın 140 ve 143. maddelerinde Kerkük'le ilgili hükme yer verilmiştir. 140. madde gereğince yürütme organının, Irak Geçici İdare yasasının 58. maddesinin uygulanması için gerekli adımların atılacağı belirtilmiştir. Bu çalışmaların, normalleştirme, nüfus sayımı ve yaşayanların isteklerini belirlemek için Kerkük'te ve diğer anlaşmazlık bölgelerinde en geç 31 Aralık 2007 tarihinde referandum düzenlemesine kadar tamamlanması öngörülmüştür (Duman, 2012, s. 104).

Kerkük, tarihi, kültürel ve sosyolojik olarak Türkmen kenti olmasına rağmen işgal ve göçle Kürt nüfusu ağırlıklı kent görünümüne bürünmüştür. Yaygın düşüncenin aksine Kürtler Kerkük'le ilgilenmelerinin tek sebebi petrol değildir. Kurulmuş olan Güney Kürdistan'ın güvenliğini ve bilhassa Türkiye'ye karşı güvenceye almak istemiştir. Barzani ve Talabani Kerkük ve Telafer'den Türkiye'ye uzanacak Türkmen koridorunu kontrol altına almak için Kerkük üstünde hak sahibi olmak istemiştir. Uluslararası kriz grubu 26 Ocak 2005 tarihli raporu "Kürtlerin istekleri mevzusunda Türkiye'nin kaygılarının giderilmesi başlığı taşıyordu." Batılı bir diplomatın şahitliğine göre 800 bin nüfuslu Kerkük vilayetinde, 100 bin yerli, 200 bin yerleştirilmiş Arap mevcuttur. 2004 Kasım'ına kadar 50 bin Arap Kerkük'e göçtü. Bunun yanında 100 bin Kürt Kerkük'e yerleştirildi (Yeniçeri, 2005, s. 60).

30 Ocak 2005 seçimleri öncesi Türkmen partiler koalisyon kurarak, Irak Türkmenleri Cephesini oluşturup çalışmalara başladı. Başkanlığına Türkmen Meclisi Başkanı Sadettin Ergeç getirilmiştir. Yapılan seçimlerden sonra Irak Türkmenleri Cephesi, Irak genelinde 93.408, Kerkük'te 73.791 oy almıştır. Bu sonuçla üç milletvekili çıkaran Irak Türkmenleri Cephesi, hükümetten bakanlık alamamışlardır. Kerkük'te ikinci parti olarak çıkmışlardır (Duman, 2012, s. 59).

Yapılan seçimde Türkmenlerin oy oranı beklenenin altında kalmıştır. Seçimden sonra dikkatler Kerkük'e çevrilmiştir. Kürt ittifakı Türkmenlerin önünde çıkması Kerkük'ün geleceği ile alakalı endişeleri arttırmıştır. Bu durum Kürtlerin Kerkük'le alakalı iddialarına önemli dayanak sağlamıştır. Hâlbuki Irak'ta Türkmen nüfusu 3 milyondur. Bütün bunlar Türkiye'nin Türkmenleri ne kadar önemseydiğini göstermiştir. Bu seçimde asıl kazanan Kürtler ve ABD olmuştur (Taşkiran, 2005, s. 66).

Kürt grupları bölgeyi "Kürt Bölgesi" Kerkük'ü "Kürt Kenti" olarak nitelemişlerdir. Türkmenlere azınlık hakları ile yetinmesini istemişlerdir. Kürtlerin kendilerine meşruiyet sağlamak için Türkmenleri yerel idareye katılmaya çağrı yapmaları oyundan ibaret

olmuştur. Kerkük'e 2007'de taşınmış Kürtler arasında yapılacak referandum ile Kerkük'ü Kürt bölgesine katarak başkent ilan etmeyi planlamışlardır. Bu durum üzerine Türkmenler politik ve psikolojik etkisi ağır olmuştur. Kürtlerin idaresi altında Türkmenlere yaşama hakkı tanımayacakları tapu ve nüfus dairelerine yaptıkları yağmalarla belli olmuştur. Kürtler kendilerini güvenceye almak için Türkmenleri zaman içerisinde bölmek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır (Yeniçeri, 2006, s. 13).

15 Aralık 2005 tarihli genel seçimlerin neticesinde 275 sandalyeli mecliste Şii ittifakı 128 vekille birinci olmuştur. Kürt ittifakı 53, Sünni ittifakı 44, Laik Şii koalisyonu 25, Milli diyalog cephesi 11 milletvekiliyle temsil edilmiştir. Caferi'nin Başbakanlığında yeni hükümeti kurmakta uzlaşamadılar. Nuri El-Maliki'nin başbakanlığında uzlaştılar, Maliki kabinesi Mayıs 2006 tarihinde Irak meclisinde güvenoyu almıştır. Hükümete 28 bakanlık verilmiştir. Türkmenlere sadece Gençlik ve Spor Bakanlığı verilmiştir (Yavuz, 2006, s. 34).

Nitekim tüm bu gelişmelerin içerisinde Türkmenler yaşam mücadelelerine çatışmalar, katliamlar, tecavüzler ve güvensiz ortam olduğu halde devam etmiştir. Bu süreçten sonra sorunlar iki temel konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki tartışmalı bölgelerin durumu, diğer, petrol çıkarma ve ihraç etme yetkisinin kimde olacağına dair belirsizliktir.

Irak Anayasasının 140. maddesi ile asimilasyon politikaları çerçevesinde göç ettirilen yerleşimcilerin şehre geri dönmeleri ve 2007 yılının sonuna kadar bölgede referandum yapılarak hangi bölgeye bağlanmak istediklerini sorulması onaylanmıştı. Ancak 2007 yılı sonunda referandum yapılamadı. Kürtler referandumun yapılamamasından merkezi hükümeti sorumlu tuttu. Merkezi yönetim Kerkük'teki petrol kaynaklarını IKBY'nin hâkimiyetine girmesi durumunda merkezden kuvvetli bir Kürt bölgesi meydana çıkacağı ve ekonomik olarak güçlenecek bir Kürt bölgesi, merkeze meydan okuyacağından endişe etmişlerdir (Köylü, 2017, s. 76-77).

ABD'nin işgali ile beraber Irak Türkmen Cephesi merkezini Kerkük'e taşıyarak Türkmenlerin pozisyonu yönünden hata yapmışlardır. Bunun nedenleri; ITC'nin Erbil'den taşınması Kürt yönetiminin isteklerinden biri olarak görülmüştür. Çünkü ITC'nin Erbil'den taşınması Türkiye'nin ve Türkmenlerin bölgedeki etkisinin azalması demektir. Diğer ITC'nin silahlı kuvveti olmamasına karşın Türkiye'nin gücünü Kürtlere yansıtmaktaydı. ITC'nin Erbil'deki varlığı Kürt yönetiminin kolunda kelepçe özelliği taşımaktaydı. Barzani yönetimi ITC'nin Erbil'deki bütün kuruluşlarına el koymuştur.

Türkiye'nin Kürt yönetimiyle ilişkilerinin geliştiği dönemde dahi ITC'nin büroları iade edilmemiştir. Yalnızca ITC'nin 2011 tarihinde Erbil'de yeniden faaliyet göstermesine müsaade edilmiştir. Ayrıca KDP ve KYB Türkmen cephesine alternatif kendi idareleri altında Türkmen partileri kurdurarak desteklemiştir (Semin, 2011, s. 184-185).

Irak işgalinin sonrasında ülkenin politik yapısını oluşturan ögelerden biri de mezhepçilik olmuştur. Devrik rejimin hâkim gücü Sünni Araplar, Amerikan işgali ve sonrasında Irak siyasetinden büyük oranda dışlanmışlardır. Rejim döneminde politik etkileri çok az olan Şii Araplar rejimin yıkılmasından sonra Amerika'nın sağladığı destekle politik güç haline gelmişlerdir. Amerikan askerlerinin 2011 tarihinden itibaren çekilmesinden sonra mezhepler arası gerginlik artış göstermiştir (Güngör, 2014, s. 30).

Amerika sonrası Irak'ta Arapların mezhepsel olarak ayrılmaları yeni süreçte Kürtlerin elini güçlendirmiştir. Kürtlerin Irak'ın yeni döneminde Şii ile işbirliği yaparak Sünnileri karşılarına almışlardır. Amerika ile beraber Irak'ta yapılan bir anayasa referandumu ve üç genel seçim Kürt ve Şii ekseninde işbirliğinin gelişmesi önem kazanmıştır. Ama Amerika'nın çekilmesi Irak'ta yaşanan siyasi bunalım ülke içindeki dengeleri değiştirmiştir. Bilhassa Başbakan Nuri El Maliki'nin Sünni Cumhurbaşkanı yardımcısı Tarık El Haşimi hakkında çıkardığı tutuklama kararının ardından Haşimi Kürt yönetiminin korumasına girdi ve Bağdat-Erbil ilişkilerindeki gerilimi arttırmıştır (Semin, 2012, s. 10).

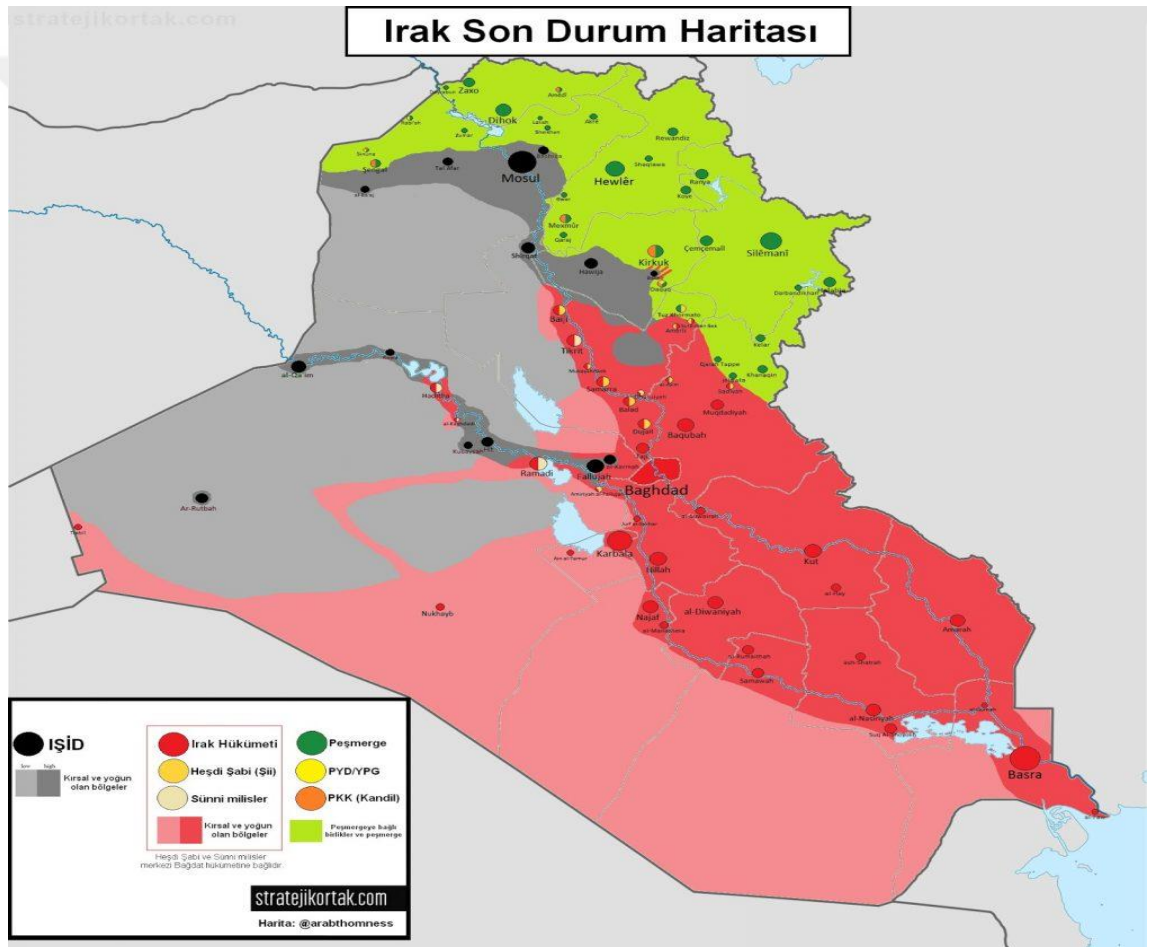
Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin araya girmesiyle tutuklanmaktan kurtulan Tarık Haşimi Erbil'e geçmiştir. Konu Merkezi hükümetle Kürt yönetimi arasında gerginliğe neden olunca ülkeden ayrılmıştır. Maliki hükümeti Irak Şam İslam Devleti'nin bölgedeki varlığına karşı aşiretlerle işbirliği arayışına girmiştir. Mezhepler arası çatışmayı tetikleyen en önemli etkenlerden biri Suriye'deki iç savaş olmuş, Türkmenler ise daha kanlı bir dönem içerisine girmiştir.

1.8. IŞİD İşgalinin Türkmenlere Etkisi

Irak işgalinin ardından, ülkede meydana gelen etnik, politik, sosyal, ekonomik ve mezhepsel çatışmalarda doğrudan etkilenen Türkmenler olmuştur. Irakta rejim devrildikten sonra yeni oluşturulan devlet yapısının asıl kaybedeni Türkmenler oldu. IŞİD Haziran 2014'de Irak topraklarının üçte birini kontrol altına almasıyla başlayan süreçte IŞİD teröründen en çok zarar gören Türkmenler oldu. Pek çok Türkmen bölgesi IŞİD

işgali altında kalarak yüzbinlerce Türkmen göç etmek zorunda kaldı. İşgal sonrası Türkmenler IŞİD'in ülkede yarattığı terör neticesinde nüfus ve toprak kaybetti.

IŞİD'in Musul'a hâkim olmasıyla başlayan yeni süreçte, Türkmen bölgelerindeki etkinliği nedeniyle Telafer, Tuzhurmatu ve Diyala'dan 600 binden fazla Türkmen göç etmek zorunda kalmıştır. Bunların çoğunluğu Irak içerisinde yer değiştirirken, bir kısmı Türkiye'ye göç etmiştir. IŞİD'in Musul'u işgal etmesinden sonraki başka boyutu Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğuna yaptığı baskınla Türkiye'ye karşı tehdit algısı doğmuş, Türk dış politikasında ciddi etkileri olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki imajını sarsmıştır.

Harita 2: Irak'ta IŞİD'in İşgal Ettiği Bölgeler

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2016/02/irak-son-durum-haritasi.html>

Kürt gruplarının yoğun baskısı altında kalan Kerkük, IŞİD'in Musul'u ele geçirmesinden sonra, Irak ordusu kenti tamamen terk etmiştir. Kürt gruplarına bağlı peşmergeler tarafından kontrol altına alınan, Kerkük şehir merkezinin güvenliği Kürt partilere bağlı asayiş kuvvetleri tarafından sağlanırken, şehrin çevresi peşmergeler tarafından kontrol

altına alınmıştır. Bunun yanında Sünni Arapların yaşadığı ilçe ve köyler IŞİD'in kontrolüne geçmişti. Öte yandan Kerkük'ün diğer ilçeleri peşmergelerin kontrolüne geçerken, PKK terör örgütü de IŞİD'e karşı peşmergelere yardım etmek bahanesiyle Kerkük çevresinde Süleymaniye yolu üzerindeki bölgelere konuşlandırılmıştır (Duman, 2016, s. 13).

IŞİD, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerin neredeyse tamamına yakınına kontrolünde tutmuştur. Türkmenlerin en önemli sorunu, Araplar ve Kürtler gibi askeri kuvvetlerinin olmamasıdır. Diğer sorun ise Türkmenlerin coğrafik olarak dağınık bulunmaları ve kendilerine özgü güvenli bölgeleri olmamasıdır. Türkmenlerin politik ve ekonomik olarak güçsüz olması ve bölgesel aktör olarak Türkiye'nin gereken desteği vermemesi Türkmenlerin durumunu daha da problemlile hale getirmiştir.

IŞİD, Irak'ın diğer bölgelerine ilerlemesiyle Türkmenler zorunlu göçe, saldırılara, idamlara ve infazlar gibi ciddi problemlerle yüz yüze kaldılar. Ayrıca Türkmenler, Irak askeri kuvvetleri, Haşdi Şaabi Şii milis gücü, Sünni Araplara bağlı milis gücü ve peşmergeler arasında güç ve nüfus bölgelerini genişletme yarışında ciddi zarar gördüler. Irak'ta IŞİD ile mücadele için oluşturulan askeri kuvvetler arasında koordine sağlanamamış, başka deyişle IŞİD'le savaşan yerel kuvvetler etnik ya da mezhepsel nitelik taşımıştır. Böyle bir durumda Türkmenler kendi bölgelerini korumak için kendi milis kuvvetlerine sahip olmak ihtiyacı doğmuştur (Semin, 2015, s. 8).

Irak askeri gücünün IŞİD'le mücadelede yeterli olmaması yerel milis kuvvetlerinin oluşumunu meydana getirdi. Irak askeri kuvvetlerinin dışında kurulan Haşdi Şaabi kendi bölgelerini ve kutsal mekânlarını korumuştur. Sünni Araplara bağlı milis kuvvetleri IŞİD'in elinde olan bölgelerini geri almaya çalışmıştır. Peşmerge güçleri ise kendi bölgelerini korumanın yanında Kerkük gibi tartışmalı olan bölgede, güvenliği sağlamak gerekçesiyle coğrafyasını genişletme stratejisini izlemiştir. Bütün bu grupların karşısında Türkmenlerin kendi güvenlik kuvvetlerinin olmaması nedeniyle can ve mal güvenliklerini sağlayamamışlardır. Ama Kürt gruplarının kontrol ettiği Türkmen bölgelerinin IKBY'ye ilhak etme çabaları, Türkmenler üzerinde ağır psikolojik baskı unsuru olmuştur.

IŞİD'in bölgeye hâkim olmasından sonra göç etmek mecburiyetinde kalan Türkmenler IKBY'ye sığınmaya çalışmışlar ancak IKBY yeterli imkânların bulunmadığı gerekçesiyle almamıştır. Türkmenlerin bir kısmı IKBY sınırları dışında geçici olarak oluşturulan üç

kampa yerleştirilmişlerdir. Fakat ne IKBY'den ne de Irak merkezi hükümetinden yardım gelmemiştir. Sadece Birleşmiş Milletler ve Türkiye'nin kısıtlı yardımlarıyla hayatta kalmaya çalışmışlardır (Kerküklü, 2015, s. 56-57).

Irak'ın içerisinde IŞİD'in varlığından en çok yararlanan kesim Kürtler olmuştur. IŞİD sonrasında hak iddia ettikleri tüm tartışmalı bölgelerde kontrolü ele geçirmiştir. Kürtler IŞİD'in yayılmasında sadece Irak'ta değil Suriye'deki Kürt bölgeleriyle birleşmiştir. Bu birleşmede ABD'nin önemli bir rolü olmuştur. Her iki ülkede Kürtlerin ve IŞİD'in ele geçirdiği bölgeler Türkmen topraklarıdır. Irak Türkmen Cephesi Başkanı Erşad Salihî'ye göre Suriye'nin kuzeyinde oynanan oyun aynı şekilde Irak'ta sahneye konulmuştur. IŞİD'in işgal ettiği Türkmen bölgeleri geri alındıktan sonra Kürtlere terk edilmeye başlanmıştır (Nakip, 2015, s. 54-55).

Netice olarak IŞİD, Türkmen bölgelerinde 3500'den fazla Türkmen'i şehit etmiş 600 binden fazla Türkmen göç etmiş, yüzlerce kadın ve çocuk kaybolmuştur. BM'nin "Irak'ta insan hakları" konulu raporunda, IŞİD tehdidinden özellikle Türkmenlerin büyük zarar gördüğü tespit edilmiştir. Raporda silahlı terör gruplarının Türkmenlere karşı planlı bir şekilde saldırıları yaptığı, Türkmenlerin belirli bir mezhepsel kesimi değil bütünü hedef alındığı, Türkmenlerin hedef alınma amacının Irak'taki bu oluşumu yok etmeye yönelik olduğunu dile getirmiştir (Cömert, 2017).

Türkmenler ABD işgalinden sonra en tehlikeli döneme girmişti. 600 binden fazla Türkmen Irak'ın kuzeyi ve güneyine göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin burada üzerine düşen, Türkmenleri evlerine tekrar dönmeleri için gerekli çalışmaları başlatması gerekmektedir. Yoksa Türkmenler benliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bunun yanında Kürt yönetiminin bağımsızlık söylemi artacak ve Türkmenler için referandum krizinin kapıları aralanacaktır.

1.9. IKBY'nin Bağımsızlık Referandumunun Türkmenlere Etkisi

25 Eylül 2017 yılında Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu Kürt yönetiminin uzun yıllardan beri takip ettiği politikaların bir sonucu olarak gelişti. Bölgede oluşan istikrarsız ortamdan faydalanmak isteyen Kürt yönetimi, bağımsızlık koşullarının oluştuğunu düşündükleri için Irak merkezi hükümetine karşı harekete geçtiler. Bu noktada Irak Türkmenlerinin tutum ve davranışları Irak'ın geleceği ve Türkiye'nin Irak'taki varlığı açısından önem arz etti. IŞİD Musul'u işgal ettikten sonra dağılan Irak

ordusu yanında Kürtler baskın güç olarak ortaya çıktı. Peşmerge'nin Irak ordusundan boşalan yerleri doldurarak tartışmalı bölgeler dâhil buralardan çıkmayacağını ilan ederek yapılacak referandumun doğal sınırlarını sağlamış oldu.

7 Haziran 2017 tarihinde KDP Başkanı ve bölge yönetimi başkanlığı süresi dolmasına karşın bırakmayan Mesut Barzani artık bağımsızlık zamanı geldiğini ve iktidarını bu şekilde sürdüreceğini varsayarak 25 Eylül'de sadece kendi bölgesinde değil, işgal ettiği Türkmen bölgelerinde de referandumun gerçekleştirileceğini duyurdu. Vizyon eksiklikleri burada da kendini göstermiştir. Birçok devletin hatta Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinin de karşı olduğu bu kararda ısrarlı şekilde uygulamaya devam ettiler (Hürmüzlü E. , 2017, s. 5).

Irak Türkmenleri Kürt yönetiminin referandum kararına sert tepki göstermişlerdir. Fakat bunu önlemek için ellerinde politik ve silahlı bir kuvvet bulunmamaktadır. Irak'ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerde bağımsızlık referandumuna karşı ITC ile aynı çizgide olmuşlardır. Türkmenler aleyhlerine gelişen bu olay karşısında yönlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir (Doğan, 2019).

Türkiye, İran, Irak ve Uluslararası tepkilere rağmen Kürt yönetimi bağımsızlık konusunda geri adım atmayarak 25 Eylülde referandumu gerçekleştirdi. Kürt yönetiminin verdiği rakamlara göre katılımın %72 olduğunu referandumdan %92 oranında evet çıktığını belirtti. Irak meclisi ve Anayasa mahkemesinin ilgili kararı neticesinde hukuki alt yapısı olmayan referandumu Türkmenler ve Araplar boykot ettiler. Referandumdan sonra Erbil, Duhok gibi kentlerde kutlamalar yapılırken Ankara, Bağdat, Tahran ekseninde tartışmalı bölgelerle ilgili operasyon başlatmalarıyla kutlamaların yerini tedirginlik aldı.

Bağdat hükümeti, Türkiye ve İran ile IKBY'nin bu devletlerle sınırı yakınlarında ortak askeri tatbikatlar yapmıştır. Bu tatbikatlar öncesi Irak Genelkurmay Başkanı, Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak için alınacak ortak askeri önlemleri görüşmek üzere 23 ve 27 Eylül tarihlerinde Ankara ve Tahran'ı ziyarette bulunmuştur. Irak ve Türk birlikleri 26 Eylül'de iki ülke sınırının Habur bölgesinde ortak askeri tatbikat yapmışlardır. Bu tatbikatın hedefi Irak ile Türkiye arasındaki ortak sınır kapılarının kontrolünü sağlamak ve Kürt yönetiminin otoritesini elinden almak için ortak operasyon yapmanın imkânlarını aramışlardır. 2 Kasım'da Irak ve İran askeri kuvvetleri, Kürt yönetiminin İran'la sınırı olan Pervezhan bölgesinde ortak askeri tatbikat yaptılar. 16 Kasım'da Irak hükümeti;

federal ordu, polis kuvvetleri ve Haşdi Şaabi kuvvetlerinden oluşan birlikler askeri operasyon yaparak Kerkük'ün büyük bölümünü ele geçirdiler (Cumeyli, 2017, s. 34-35).

Kerkük merkezi federal kuvvetler tarafından kontrol altına alınırken, Irak Başbakanı Haydar İbadi Arap kökenli Bakan Said Ali Cuburi'yi vekâleten Kerkük'e vali olarak atadı. Kürt yönetiminin yalanlamalarına rağmen Kerkük'te yaşanan kargaşa esnasında PKK'ya bağlı militanlar ağır silahlarla bir süre Kerkük'te boy gösterirken peşmerge ile beraber PKK'luların da Kerkük'ten çıkarıldığı görüldü. Kerkük'te yaşayan Kürtlerin bir kesimi konvoylar halinde kenti terk ederek Erbil ve Süleymaniye'ye geçtiler. Barındırdığı enerji kaynakları bağımsız bir Kürt devleti için büyük öneme sahip şehir on iki saat içerisinde savaşılmadan kaybedildi. Kürtlerin Kudüs'ü söylemiyle büyük yatırımlar yapılan Kerkük, savaşılmadan kaybedilmesi büyük bir moral çöküşüne sebep oldu. Kerkük'ten sonra Irak ordusu Sincar, Başika, Mahmur, Hanekin gibi bölgeleri de ele geçirdi. Böylelikle Kürt yönetimi 2003 sınırlarına geri döndü (Kekilli & Acun, 2017, s. 2).

BÖLÜM II

SURİYE TÜRKMENLERİ SORUNU

2.1. 1946 Bağımsızlık Sonrası Suriye'nin Türkmen Politikası

Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa ve İngiltere aralarında yapmış oldukları gizli anlaşmalarla Ortadoğu paylaşım haritalarını hazırlamışlardı. Bu haritalara göre Türkmenlerin yaşadığı Halep'i içerisine alan bölge Fransızların kontrolüne bırakılmıştır. Savaşın sonlarına doğru Türk ordusu Suriye cephesinden 25 Ekim 1918 tarihinde Halebi terk ederek kuzeye çekilmiştir. Sykes-Picot anlaşmasıyla Fransa'ya bırakılan Suriye de bir manda rejimi tesis edildi.

Suriye'de yüzyıllar boyunca süren Türk hâkimiyeti ile Türkmen nüfusunun çoğunlukta olduğu birçok bölge oluşmuştu. Halep'ten itibaren Suriye coğrafyasının kuzey kısmına hâkim olan çoğunluk Türkmenler idi. Halep bir Türk şehriydi. Suriye'nin kuzeyindeki Kuvayı Milliye teşkilatlanmasını hızlandırmıştı. TBMM hükümeti Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde ilk teşkilatlanmayı başlatmış ve yönetmiştir. Kilis'te kurulan Kuvayı Milliye teşkilatlanmasını Kuzey Suriye içlerine kadar genişletmiştir. Hassa, Reyhaniye, Beylan ve Menbiç kazalarında birer Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kurulmuş, bunlar Halep ve Şam başta olmak üzere Kuzey Suriye şehir ve kasabalarıyla sürekli koordine halinde olmuşlardır. Suriye Kuvayı Milliye teşkilatları içerisinde öncelikle bölgede yaşayan Türkmen nüfusunu ön plandan tutsa da, Ankara Hükümetinin politikaları ile bağımsızlık taraftarı Arap ulusalcıları ve Osmanlı'ya bağlı Arap kökenli subaylar bu teşkilata katılmışlardır (Metintaş, 2019, s. 93-94).

Ahmet Nabğalı liderliğinde Suriye Türkmenleri Gazi Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiştir. Fransız işgaline karşı kurulan Türkmen çeteleri büyük bir mukavemet göstermiştir. Halep'te Nüveyran Oğuz, Lazkiye'de Suhta Ağa ve Nevres Ağa komutasında iki Türkmen direniş grubu oluşturulmuştur. Nuveyra Oğuz ve silah arkadaşı Kargen Tirken Polat Dişşo'nun şehit olmasından sonra Suriye Türkmenleri lider çıkaramamıştır. Daha sonraki süreçte Fransa ve Türkiye arasında Ankara anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 7. maddesinde "Suriye'deki Türkmenlerin resmi dillerinin Türkçe olması ve sosyal kültürel haklarının korunmasını" içermektedir. Ankara anlaşması Türkiye'ye Türkmenler konusunda garantörlük vermiştir (Öztürkmen, Duman, & Orhan, 2011, s. 7-8).

Fransız işgali altında Suriye tarafında kalan Türkmenler için yeni dönem başlamış oldu. Ülkeye egemen olan Fransa, Suriye’yi kontrolünde tutmak için ülkeyi etnik ve mezhep temelli bölmüştür.

Fransız manda yönetimi Suriye’yi kontrol altında tutmak için “böl-parçala-yönet” politikası gereği 6 farklı yapı meydana getirdi. Hristiyan ağırlıklı Lübnan ayrı bir politik çatı altında toplanırken; Sünni bölgeler Şam ve Halep idari merkezlerine dönüştürüldü. İskenderun yarı devlet statüsüne kavuşurken, Alevi çoğunluklu Lazkiye bölgesi bir devlet ve Dürzi çoğunluklu güney bölgeleri Havran Dürzi devleti olarak şekillendirildi. Tüm bunların denetim ve kontrolü Fransa’da olmak koşuluyla Suriye Devletler Birliği’ne verildi. 1920’de oluşturulan bu düzen ulusalcıların baskıları neticesinde fazla uzun sürmedi. Halep ve Şam 1922’de birleşerek Suriye Federasyonu’nu kurdular. Alevi ve Dürzi bölgeleri de 1936’ya kadar özerkliklerini korudular (Dağ, 2015, s. 72).

Fransızlar bu dönemde Türkmenlere iki önemli sebepten mesafeli kalmışlardır. İlki Türkmenlerin Türkiye’ye olan bağlılıkları diğeri ise Suriye Türkmenlerinin dini ve mezhepsel yapısıyla ilgilidir. Türkmenlerin çoğunluğu Sünni olmasıyla, kendilerine yakın hissettikleri Sünni Araplarla işbirliği yapacaklarını göstermiştir. Fransızların parçala ve yönet politikası Türkmenlerin etnik ve dini aidiyetleri sebebiyle dışında kalmıştır.

1930’lu yılların sonuna doğru Suriye ile Türkiye arasında yeni bir kriz başlıyordu. Her ne kadar Türkiye ilkeleri gereği Suriye’nin bağımsızlığını desteklese de, Hatay’ın Türkiye’yle birleşme süreci Ankara ile Şam yönetimi arasındaki ilişkilerin en mühim problemini oluşturuyordu. Hatay’ın 1939 yılında Türkiye’ye katılmasından sonra Arap kökenli gruplar Suriye’ye göç ederek burada kalmayı tercih etmişlerdir. Suriye yönetimi bunları Halep ve çevresine yerleştirmiştir. Bu gelişme neticesinde şehirde Arapçılık hız kazanırken, Hatay’ı kaybetme öfkesiyle Türkmenlere karşı olumsuz bir tavır kendini hissettirmiştir (Dağ, 2018, s. 53-54).

Esasen Halep Türkmenleri, Hatay’ın bağımsızlığına ve Türkiye’ye katılması sürecinde maddi ve manevi katkıları olmuştur. Bu sebeple manda yönetimi ve Arap hükümeti Türkmenlerle ilişkilerinde güvensizlik unsuru olarak kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı koşullarında değişen bölgesel dengeler Türkiye ve Halep’teki Türkmenler arasında yeni bir yakınlaşma fırsatını sağlamıştı. Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Halep’in anavatana katılması, Türkiye’nin de sıcak baktığı bir seçenektir. Halep’teki Türkmenler

1941 yılında isyan ederek, kaleye Türk bayrağı asmışlar ve Türkiye'ye katılma arzularını ortaya koymuşlardır. Fakat 1941 tarihinde müttefik kuvvetlerin Suriye'yi işgal etmesiyle Türkmenlerin Türkiye'ye katılma arzuları ortadan kalkmıştır. 1941 ve 1945 tarihleri arasında Fransa ve İngiltere'nin işgali altında kalmış, müttefik kuvvetleri Ürdün'ü de içine alan bir Haşimi Hanedanlığı tasarlasalar da başarılı olamamışlardır. Sonuçta tutunamayan işgal kuvvetleri Suriye'den çekilerek 17 Nisan 1946 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

Suriye hükümeti Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşayan Türkmenleri geri çekerek sınırda 10 kilometrelik güvenlik şeridi meydana getirmişlerdir. BAAS Partisi iktidarı ele geçirmesiyle beraber ülkede yükselen Arap milliyetçiliği çerçevesinde Türkmenleri nüfus sayımlarında "Müslüman" olarak kaydetmişlerdir (Kaştan, 2007, s. 9).

Suriye Türkmenlerinin nüfusları hakkında net bir rakam söylenemez, Suriye Devleti uyguladığı asimilasyon politikaları gereği rakamları saklayarak düşük tutmuştur. Ancak tarihi bilgiler ışığında Türkçe konuşan 1,5 milyon Türkmen'den söz edilir. Buna ek olarak Türkçe bilmeyen ama Türkmen olduğunu ifade edecek 1 milyon Kürtleşmiş ve Araplaşmış Türkmenlerden söz edilir. 23 milyonluk Suriye'de Türkmen nüfusu 3,5 milyon olup bu oran %15'e tekabül eder. Vilayetler arasındaki tahmini dağılım; Halep %35, Hama, Humus %20, Lazkiye Bayır Bucak'ta %20, Golan, Şam'da %15, Rakka'da %3 ve Tartus, Deraa ve diğer vilayetlerde %7'dir (Cevizci T. S., 2014, s. 83-84).

Suriye, Türkmenlere karşı planlı olarak Araplaştırma politikaları uygulamıştır. Yoğun baskılar netice vermiş, Ankara'nın da ilgisizliği sonucunda Türkmenler örgütlenememişlerdir. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Suriye de Türkmenler üzerinde baskı daha da artmış, Türkiye'ye gitmek isteyen Türkmenlere pasaport verilmemiş, gizli olarak Türkiye'ye gidenlere ise vatandaşlıktan çıkarılarak mallarına el koyulmuştur. Okullarda eğitimin Arapça yapılması kültürlerine bağlı Türkmenler'de eğitime karşı ilgisizlik oluşturmuştur. Türkiye'de okumak isteyen Türkmenler ancak başka bir Arap ülkesinden Türkiye'ye gelebilmiştir. Suriye'de Türkmenlerin en tabii hakkı olan seçme ve seçilme hakkı kısıtlanmıştır. Hafız Esad döneminde toprak reformu yapılarak Türkmenlere ait topraklar devletleştirilerek Arap nüfusu iskân edilmiştir. Suriye'deki yöneticiler Türk kelimesini duymaya tahammülleri olmadığı gibi, tarih derslerinde sözde Osmanlı emperyalizmi anlatılmaktadır. Ayrıca Türkmenler kasıtlı ve bilerek İsrail ile yapılan savaşlarda ön cephelere sürülmüşlerdir. Böylelikle kayıp verdirilerek nüfuslarının azaltılması hedeflenmiştir (Kirişçioğlu, 2011, s. 11-12).

Hafız Esad döneminde Türkmen varlığını ve kültürünü yok etmek için Türkçe büsbütün unutturulmaya çalışılmıştır. Suriye’de Türkçe yayın yapmak suç sayılmış, devlet daireleri, ordu, cezaevleri ve mahkemelerde Türkçe konuşmak yasaklanmış Arapça konuşmak mecburi hale getirilmiştir. Türkmenlerin hakkını savunacak seslerini duyuracak parti ve dernek oluşumlarına müsaade edilmemiştir. Türkmenlerin politik faaliyette bulunmaları, Türkmen kimliğini inkâr etmek ve BAAS Partisi içerisinde yükselmeme koşuluyla kabul edilmiştir. Hafız Esad’ın Türkmenlere karşı yürüttüğü asimilasyon politikalarının yanında, Türkiye ile olan ilişkilerde devamlı problemler yaşanmıştır. Suriye’nin Hatay konusunda davranışı, su ve terör sorunu iki ülke arasındaki problemlerin temelini oluşturmuştur (Aydın, 2016, s. 34-35).

Türkiye’nin gücünü ve istikrarını zayıflatmaya çalışan Suriye, Marksist örgütlere, Ermeni terör örgütlerine ve 1980’li yılların başından itibaren PKK terör örgütüne, lojistik ve askeri destek sağlamıştır. Suriye’nin Güneydoğu Anadolu Projesine karşı oluşu nedeniyle de bu projenin hayata geçmemesi için PKK terör örgütüne desteğini arttırmıştır. Şam yönetimi Türkmenlere karşıda PKK’yı kullanmış buna karşılık Türkiye’nin bir müdahalesi olmamıştır. Türkiye’nin baskıları neticesinde Şam’da yaşayan PKK lideri Abdullah Öcalan sınır dışı edilerek ardından 20 Ekim 1998’de Adana Mutabakatı imzalanmış teröre karşı işbirliği komisyonu kurulmuştur. Bu anlaşma ile iki ülke arasında olası bir çatışma önlenmiştir. Hafız Esad öldüğü 10 Haziran 2000 yılına kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir. Yapılan referandum ile oyların %97’sini alan oğul Beşar Esad, politik belirsizliği sona erdirip, babasının 30 yıllık iktidarının ardından yeni devlet başkanı seçilmiştir.

2.2. Beşar Esad Dönemi Türkmen Politikaları

Beşar Esad’ın yürüteceği politikalar Suriye’nin birçok meselesinde büyük önem taşımaktaydı. Babasına kıyasla liberal eğilimlere sahip Beşar Esad, iktidarının ilk yıllarında demokratik reformlar adına umut verici adımlar attı.

Çok sayıda siyasi suçlu affedildi, demokratik toplantı ve gösteriye müsaade edildi, devletten bağımsız ilk özel gazetenin yayınlanmasına müsaade edildi ve devlet kontrolünde Şam’da iki tane internet kafe açıldı. Böylelikle Beşar Esad, iktidarının ilk yıllarında iç ve dış politikada meşruluk sağlamayı başardı. Meşruluğun yanı sıra ülkedeki tüm unsurlar geleceğe yönelik önemli bir hava oluştu. İçerde politik ve ekonomik girişimler yapılırken, dış politikada başta Türkiye olmak üzere komşularla iyi ilişkiler

dönemi başladı. Her şeyin düzenli olması için bu tutumun istikrarlı şekilde geleceğe taşınmasıydı. İvedilikle bir takım adımlar atmanın, mevcut iktidarın etkinliğini bitireceğini bilen Beşar Esad kontrollü bir reform programı meydana getirmeyi planladığı anlaşıldı (Dağ, 2018, s. 58-59).

Beşar Esad döneminin Türkmenler için umut verici bir dönem olacağı anlaşıyordu. Çünkü Beşar Esad yalnızca ülke içindeki özgürlüklerin önünü açacak lider olarak görülmemiş, benzer zamanda Türkiye ile yakın komşuluk bağını geliştirecek amaçları bulunuyordu.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde esas kırılma noktası 2002 tarihinde Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle Türk dış politikasında Ortadoğu'ya yönelik politikalarında, Suriye ile ilişkilerine hususi önem vermiştir. Türkiye-Suriye ilişkileri bilhassa ekonomik ve politik alanlarda süratle gelişmiş ve iki ülke arasında sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. 13 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ve Suriye arasında iki ülkenin on bakanının katılımıyla Halep ve Gaziantep'te Yüksek Düzeyli İşbirliği 1. Bakanlar kurulu toplantısı yapılmış ve ikili ilişkiler farklı boyut kazanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu toplantı esnasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin sloganını "ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek" olarak belirtmiştir. 22-23 Aralık 2009'da Şam'da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Başbakanlar düzeyindeki birinci toplantısı yapılmış ve Türkiye-Suriye ilişkileri iki devletin uyumu olarak tanımlanan bir aşamaya girmişti (Salık, 2011, s. 24-25).

Ekonomi ve politik alandaki yakınlaşma Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik hacmi 2 milyar dolara çıkarmışken, Halep şehri ve çevresine yapılan yatırım sahaları bölgedeki Türkmenlerin ekonomik seviyelerinde artış sağladı. Bu iyimserlik yılları süresince Halep'teki Türkmenler, Türkiye ile bağlarını daha kuvvetli boyuta taşımaya çalıştılar. Öğrenci programları, ekonomik yatırımlar, karşılıklı ziyaretler gibi gelişmeler senelerdir kopuk olan sosyal bağları yeniden kurmaya başladı. Türkiye ile ilişkiler Suriye toplumunun içinden geçtiği kalkınma, Türkmenlerin yaşam standardının yükselmesine dayanak oldu. Bu yıllarda Türkmen toplumu kendini öz güven içinde bulmuştu. Baskı zamanlarında Türkmenler kendilerini Türkiye ve Suriye gibi iki toplum arasında kayıp olarak görüyorlardı. Özlemini duydukları Türk kültürü, benimseyemedikleri Arap kültürü her ikisine de karışmamış olmanın verdiği uyumsuz durum, Türkmenlerin özgüveni üzerinde büyük bir felaket oluşturdu. Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin dönüşümü Türkmenlere bakışı değiştirdi ve önemlerini arttırdı (Dağ, 2015, s. 96-97-98).

Türkmenlerin durumuna yönelik iyileşmeler Türkiye ve Suriye'nin 2011 yılı Arap Baharı olaylarına kadar sürdü. Bu tarihten sonra Suriye'de halk protestolarının başlamasıyla Suriye'nin geleceğiyle beraber Türkmenlerde sonu belirsiz bir karanlığa sürüklendi.

2.2. Arap Baharı Olaylarında Türkmenlerin Tutumu

Suriye'de Türkmenler geniş bölgelere yayılmış durumdadır. Türkmenlerin Suriye politikasında yer bulamamalarının sebebi yıllardan beri baskı altında yaşamış olmalarıdır. Fransız mandası döneminde başlayan ve devam eden politikalar neticesinde Türkmenler ciddi oranda asimile edilmişlerdir. Ancak Ortadoğu'da Tunus'ta başlayan Arap Baharı rüzgârı Suriye'yi de içine alarak, Türkmenler de yeni oluşumda yer alma isteği uyandırmıştır. Suriyeli Türkmenler uzun yıllar politik ve askeri örgütlenmeyi gerçekleştirememişlerdir. Olayların başlamasından sonra büyük ölçüde Türkiye başta olmak üzere Suriye dışında siyasal örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. Suriye Türkmenlerinin amacı yeni oluşumda haklarının korunması ve Suriye'yi oluşturan üç unsurdan (Arap, Kürt, Türkmen) biri olduğunu kabul ettirmektir. Türkmenlerin en önemli eksikliği BAAS yönetimi altında örgütlenme imkânı bulamayışlarıdır. Dolayısıyla siyasal muhalefet geleneğine sahip bir hareket ve Türkmen toplumunu yönlendirecek lider, kadro ve teşkilat eksikliği yaşanmaktadır.

Harita 3: Suriye Türkmenlerinin Yaşadığı Bölgeler

Kaynak: http://sahipkiran.org/Suriyede_Turkmenlerin_Yogun_Olarak_Yasadiklari_Yerler

Suriye’de ayaklanmalar başladıktan sonra Türkiye’de yaşayan Suriyeli Türkmenler tarafından başlatılan örgütlenme çalışmalarının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Suriye’de olayların etnik ve mezhepsel temele dayandırılması, Suriye Türkmenleri adı ile örgütlenme fikri içine girilmiştir. Hem Türkmenlerin haklarına sahip çıkmak hem de Türkmenlerin yanlış yönlendirilmelerini engellemek istenmiştir. İlk çalışmalar 2011 yılının Ağustos ayında başlatılmış ve 15 Şubat 2012’de Suriye Türkmen kitlesinin kuruluşu ilan edilmiştir. Kısa süre sonra sahaya yönelik çalışmalar başlatılmış ve Suriye sınır bölgelerine irtibat büroları kurulmuştur. Kitle Suriye Türkmenlerinin sorununa ilişkin olarak Türkmenlerin en büyük sorununun tek bir bölgede toplanmamış olmaları olarak görmektedir. Bu nedenle Esad sonrasında bölgesel federasyon mümkün olmadığını ve Suriye’nin vatandaşlık esasına göre yönetilmesi gerektiğini savunur. Suriye Türkmen kitlesi 15 Aralık 2012 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen Suriye Türkmen Platformu birinci olağan toplantısı sonrasında Demokratik Hareketten istifa edenlerle beraber yeni bir yapılanmaya gidilmesi konusunda anlaşmıştır. Ancak kitle bu durumu Demokratik Hareketin kendine katılımı olarak görmüştür (Molla, 2012).

Kitlenin ardından, Suriye Demokratik Türkmen Hareketi, Suriye Türkmenlerinin temsili iddiası ile kurulan ikinci siyasal harekettir. Partinin kurulması fikri Suriye’de olayların başlamasının ardından Suriye Türkmenlerinde örgütlenme eksikliğinin anlaşılması ve Türkiye’deki Suriye Türkmenlerinin bir araya gelerek örgütlenme çalışmalarının sonucudur. Hareket çalışmalarını sahaya kaydırıp sonuç odaklı çalışmaktadır. Yönetim yapısı ile büyük oranda Halep merkezli bir yapı olarak öne çıkmakta ve daha çok sivil örgütlenmeye ağırlık vermiştir. Hareket Suriye Türkmenlerinin farklı şehirlerde yaşıyor olmalarının ve coğrafi bütünlüğün olmaması sebebiyle yaşanacak herhangi bir bölünme Suriye Türkmenlerine büyük zarar verecektir. İlk hedefleri Suriye’nin bütünlüğünü korumaktır. Ayrıca Suriye’de vatandaşlık esasına dayalı bir sistem kurulmasını amaçlamışlardır (Cevizci T. S., 2012).

Suriye Türkmenleri Platformu fikri 2012 tarihinde ortaya çıkmıştır. İlk toplantı 42 katılımcı ile gerçekleşmiş ve 5 kişilik bir komite kurulmuştur. İlk hedef Türkiye ve Dünya kamuoyunda Suriye Türkmenleri konusunda kamuoyu oluşturmak olmuştur. Sivil bir inisiyatif olarak çıkmıştır. Türkmen Platformu bünyesinde yıllarca Türkiye’de yaşamış iş ve ticaret hayatında nispeten iyi yerlere gelmiş Suriyeli Türkmenler yer almaktadır. Türkmen Platformu bir Türkmen, meclisi kurulmasını ve bunu partiler üstü bir kuruluş olmasını istemektedir. Suriye içinden 350 delegenin getirilmesi düşünülmüştür. Bu

delegeler seçimi ile 9 kişilik bir liste oluşturulacaktır. Platform bunu partiler üstü bir yapılanma olarak düşünmektedir. Türkmenleri her alanda temsil edecek, Türkmenler adına her türlü müzakereleri yürütecektir (Orhan, 2013, s. 101).

Platformun koyduğu amaç doğrultusunda 30 Mart 2013 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımı ile yapılan Ankara toplantısında 400 Türkmen delegenin oyları ile Suriye Türkmen Meclisi kurulmuştur. Bu toplantıya, Türk devlet yetkilileri, Suriye muhalefeti ve yabancı ülke temsilcilerinin katılımıyla, Suriye Türkmenleri tarihinde bir dönüm noktası olmuştur (Suriyegundemi, 2018).

Suriye Türkmen meclisinin kuruluşuna, Türkiye'nin en üst düzeyde katılması Suriye Türkmenlerine her türlü desteği vereceğini ve bu Meclisi Türkiye, Türkmenlerin meşru temsilcisi olarak kabul etmiştir. Bundan sonraki çalışmalar meclis üzerinden yürütülmüş, yetersiz ve dağınık siyasal partiler meclis bünyesinde toplamaya çalışılmıştır. Türkmenler ilk defa kendi hür iradeleriyle meclis üyelerini seçmiştir.

Siyasal örgütlenmeler süresince Türkmenlerin askeri grupları da aktif biçimde sahada savaşmaya başladı. Bunda savaşın bütün boyutlarıyla Türkmen bölgelerine yayılmış olması etkili oldu.

İlk olarak Halep merkezli Fatih Sultan Mehmet ve Sultan Abdülhamit birliği ortaya çıktı. Askeri gruplar da politik sürece benzer şekilde birleşme ve isim değişiklikleri oldu. Mumbiç bölgesinde Kanuni Sultan Süleyman, Cerablus'ta Ashabu-l Yemin, Azez ve Halep merkezlerinde Fatih Sultan Mehmet birliklerine ek olarak Sultan Murat, Bab bölgesinde Nureddin Zengi ve Ahfadu Fatihin gibi yerel askeri gruplar ortaya çıktı. Sahada dağınıklığı birleştirmek amacıyla Halep Türkmen Askeri Meclisi kuruldu. Bu birleştirme çabasıyla 2013 yılında Selçuklu Tugayı, ardından isim değiştirerek Birinci Fetih grubu ismini aldı. Bu isim kaosu 2015 yılında Amerika ile Türkiye'nin eğitim donat programı çerçevesinde bazı grupları ÖSO ile beraber askeri eğitime almalarının ardından yeni bir şekil aldı. Böylelikle bağımsız olarak savaşan Türkmenler 2015 yılı itibariyle Selçuklu Tugayı ve Sultan Murat Tugayı ismiyle iki büyük grup oluşturuldu. Bunlara ek olarak ÖSO içerisinde, Şam Cephesi bünyesinde savaşan Türkmen birlikleri bulunmaktadır (Dağ, 2015, s. 106-107).

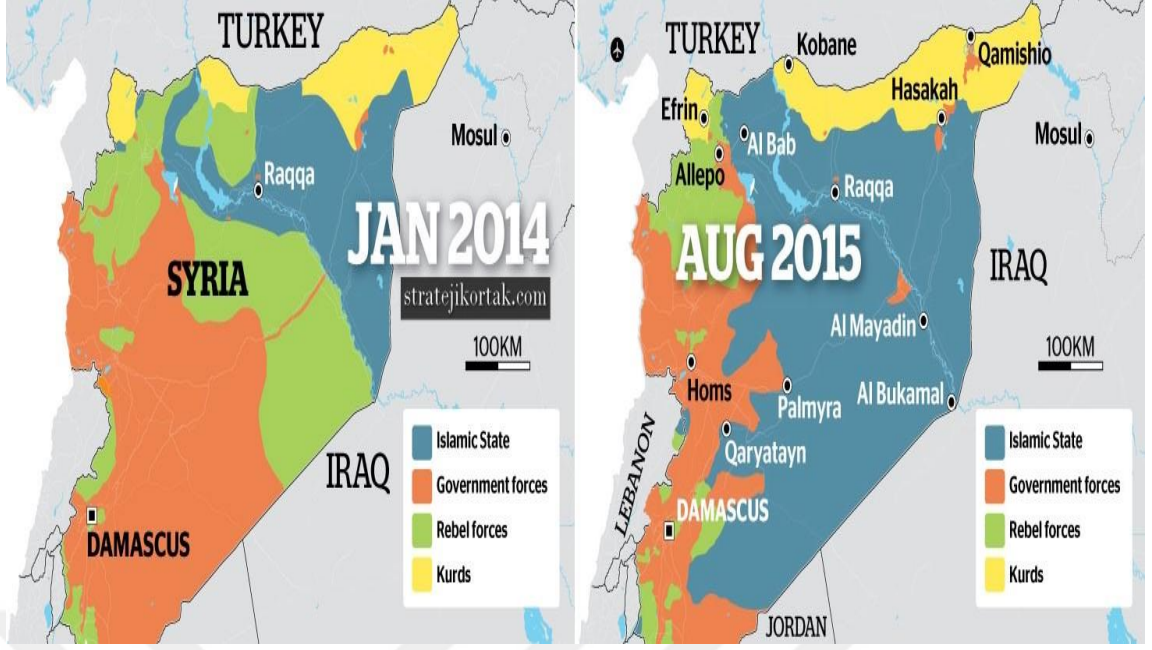
2.3. Suriye Rejimi, PYD Ve İŞİD Tehdidi Karşısında Türkmenlerin Tutumu

Ayaklanmanın başladığı ilk zamandan bu yana Türkmenler muhalif saflarda yer almıştır. Askeri olarak ÖSO bünyesinde Arap muhalefeti ile hareket etmiştir. Türkmenler etnik temelli olarak Suriye'nin bölünmemesine ve bölgelerinde İŞİD ve PYD idaresine karşı çıkmıştır. Mevcut askeri ve teknik kapasiteleri ile kendi bölgelerini bin bir zorlukla korumaya çalışmışlardır (Erendor, 2016, s. 316-317).

Birbirlerinden ayrı olarak hareket eden Türkmen Tugayların birleşmesiyle iki tümen olarak teşkilatlandırıldı. Bayır Bucak Türkmenlerinin yer aldığı Sahil Tümeni İŞİD'le savaşarak Azez ve Cerablus hattında güvenli bölge oluşturmak için ardı ardına köyleri almıştır. Bundan rahatsız olan Rusya hava saldırılarının %90'nını Türkmenlere yapmıştır. Halep ve Bayır Bucak bölgesinin stratejik konumu Rus üslerinin güvenliği açısından önemlidir. Ayrıca bu bölge Türkiye'yi Ortadoğu bölgesinde tecrit etmek için gerekliydi. Afrin bölgesindeki YPG kuvvetleri Rejim askerleriyle işbirliği yaparak Türkmenlere karşı savaşmıştır. Zira bu bölgenin düşmesi durumunda Azez-Cerablus hattının alınması kolaylaşmış oluyordu. Bu hat ele geçirilebilseydi denize çıkışı olan bir Kürt devletinin coğrafi temelleri atılmış olacaktı (Sandıklı, 2015).

Rusya ve Rejimin Türkmen dağına yoğun saldırılar düzenlemesinin arkasındaki diğer neden de, rejimin hâkimiyet alanını genişleterek Suriye'nin parçalanması durumunda Rusya'nın desteğiyle kurmak istediği Nusayri devletinin hudutlarını genişletmektir (Doğan, 2016).

Suriye Türkmenleri için en büyük felaket, Türkiye'nin yurt dışındaki tek vatan toprağı olan Süleyman Şah Türbesi'nin İŞİD tehlikesi gerekçesiyle tahliye ederek Türkiye'ye taşınması olmuştur. Böylelikle Türkmenlere yönelik PYD "Cezire ve Kobani" kantonlarını birleştirmek için bölgede Türkmen ve Arap köylerini zorunlu göçe tabii tutmuşlardır (Sarıkaya, 2015).

Harita 4: 2014- 2015 yılları arasında İŞİD, PYD, Muhalifler ve Rejimin Kontrol Ettiği Alanlar.

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2015/12/suriye-2014-2015-harita-farki.html>

Bu gelişme Türkiye açısından birçok riski beraberinde getirdi. Türkiye hudutlarında; rejim, İŞİD ve YPG varlığını sürekli tehdit olarak gördüğünü dile getirmekteydi. Bu gelişme ile beraber Türkiye, Hatay sınırı boyunca karşılıklı tehdit algılaması içinde olduğu rejim ve rejim taraftarı yerel ve yabancı milis güçleri ile karşı karşıya kalmıştır. Buna uçak kriziyle Rusya da eklenir. Türkiye açısından bu durum Azez-Cerablus ve Bayır Bucak'ın önemini arttırmıştır. 27 Ocak 2015 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında "Suriyeli Türkmenlere desteğinin süreceğini" belirtmiştir (Orhan, 2016).

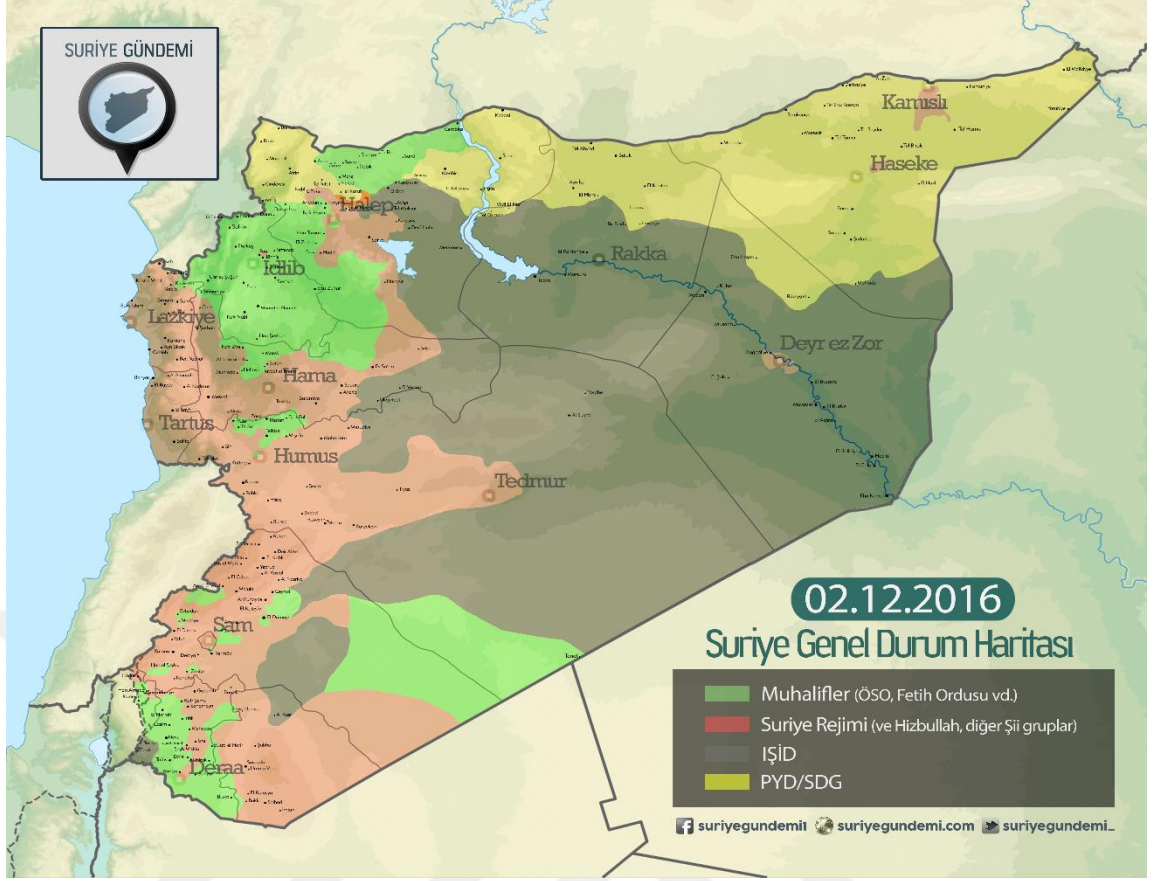
İŞİD ile mücadele bahanesini kullanarak Suriye'de varlığını ve etkinliğini arttıran Rusya, Türkmenler ve muhaliflere karşı yoğun saldırılar başlatırken rejime olan desteğini arttırması, ABD ve Batılı ülkelerin rejim ile savaşan İŞİD'e karşı harekât başlatması ve PYD'ye yardım edilmesi, Esad'ı rahatlatmış ve rejimin yerini sağlamlaştırmaya hizmet etmiştir. Bu yaşananlar Türkiye'nin Suriye politikaları aleyhine gelişmiştir (Cingöz, 2018, s. 71).

Tüm bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri müdahalesi zorunlu hale gelmiştir. Türkiye için İŞİD ulusal tehdit unsurlarının başında gelmektedir. İŞİD terörü Türkiye'de büyükşehirlerde yaptığı bombalı saldırılar ve Suriye'nin kuzeyindeki Azez ve Cerablus hattını kontrolünde tutması nedeniyle, Fırat Kalkanı Harekâtını

gerçekleştirmiştir. Çünkü IŞİD'in bu sınır hattında kurduğu hâkimiyet sebebiyle, Kilis başta olmak üzere Türkiye'nin sınır hattında bulunan illerin askeri noktalarına saldırması olanaklı hale gelmiştir. Bu sebeple Türkiye Azez-Cerablus arasındaki 100 kilometrelik sınır hattındaki IŞİD varlığını elimine ederek güney hududunu güvence altına alma çabasına girmiştir. Bu çaba neticesinde Türkiye Azez ve Çobanbey arasındaki hattın güvenliğini, IŞİD varlığından temizleyerek sağlamıştır (Yeşiltaş, Seren, & Özçelik, 2017, s. 13).

Hususiyle terörden temizlenen bölgelerin Arap ve Türkmenlerin yerleştirileceği önem arz etmektedir. Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı yaşadıkları bölgelerden sürülmeleri nedeniyle yüz binlercesi Türkiye'deki kamplarda yaşamaktadır. Bu harekâtla birlikte güvenliği sağlanan bölgelere güvenilir unsurların yerleştirilmesi çerçevesinde Türkmenler harekâtın bir parçası olarak görülmüştür. Fırat Kalkanı sırasında ÖSO içindeki Türkmenler mavi bant, diğer gruplar kırmızı bant takmışlardır. Harekât sonrası Türkmenler terk ettikleri yerlere geri dönmüşlerdir (Bölükbaşı, 2018, s. 117).

Türkiye için IŞİD tehdidine ek olarak PKK'nın Suriye Kolu PYD'nin Fırat'ın batısına geçmesi ve örgütün Afrin'e ulaşarak koridor oluşturmaya çalışmasıdır. Bu durum Türkiye açısından daha fazla tehdit yarattığı için Fırat Kalkanı Harekâtı'nın hedef alanını genişletmiştir. Harekâtın neticesinde PYD'nin Akdeniz'e kadar kurmaya çalıştığı PKK koridoru harekât sonucunda işlevsiz hale getirilmiştir.

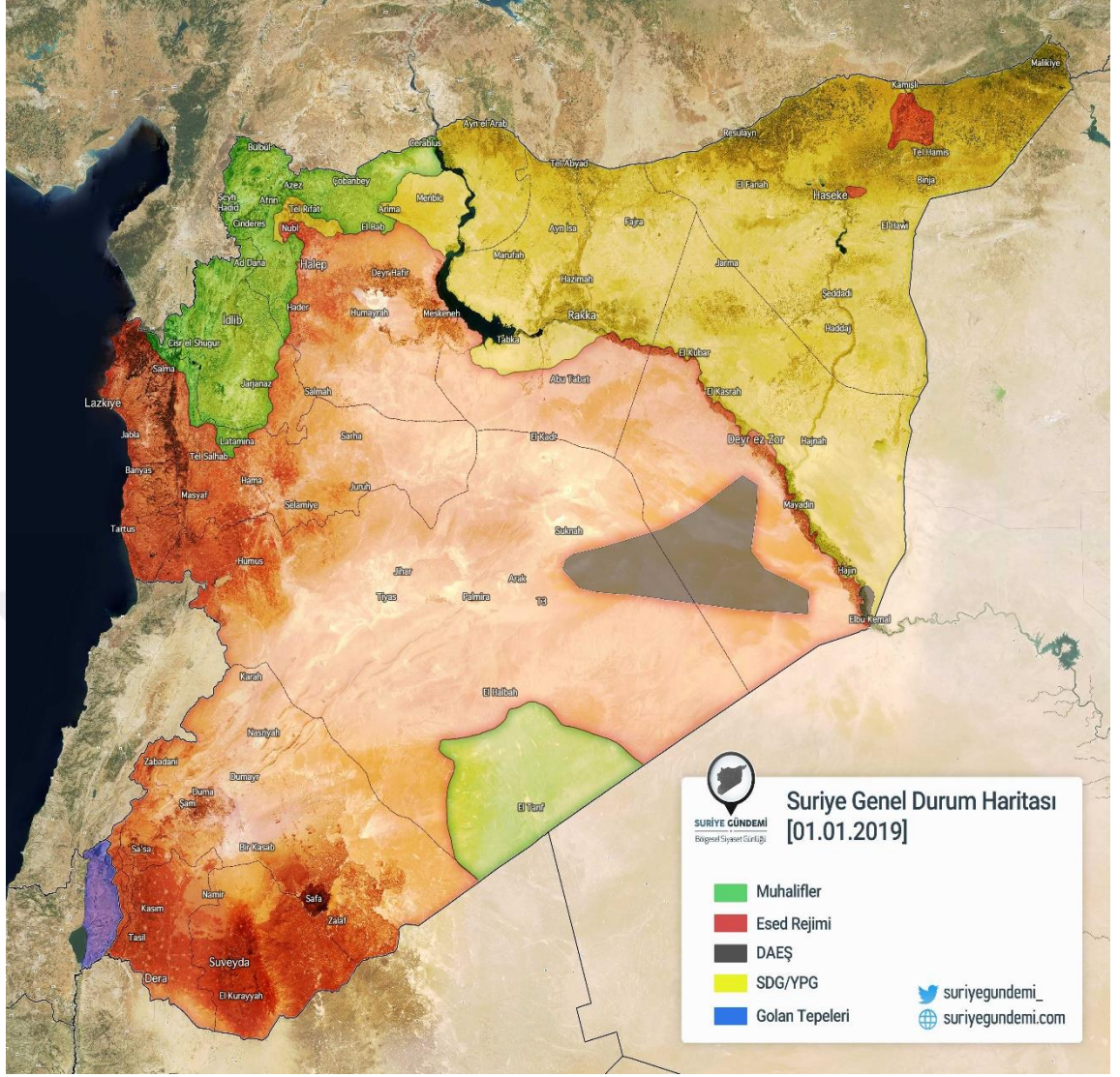
Harita 5: Fırat Kalkın Harekâtı Sonrası Durum (Muhafifler Türkiye Destekli)

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2016/12/suriye-son-durum-aralik.html>

Afrin bölgesindeki PKK uzantısı örgütlerin ve IŞİD militanlarının varlığı neticesinde Türkiye, Suriye'deki hassas dengeleri gözetererek Rusya ile sürdürülen diplomatik çabaların neticesinde Afrin'e Zeytin Dalı Harekâtını başlatmıştır.

Harekâtın başlamasının ardından, TSK tarafından harekâtın maksadı, kapsamı, hedefi ve hukuki çerçevesini açıkladı. Ancak suresiyle ilgili bir ifade yer almadı. Bu bağlamda harekâtın maksadının sınırların içinde bulunduğu bölgenin güvenlik ve istikrarını sağlamak olduğu belirtildi. Zeytin Dalı Harekâtının kapsam ve hedefinin Afrin bölgesindeki PKK ve uzantısı örgütler ile IŞİD mensubu teröristler olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin sınır güvenliği bölgenin istikrarına tehdit olarak IŞİD ve PKK-PYD'yi birbirinden ayırmadığı harekâtın kapsam ve hedefinden anlaşılacaktır (Özçelik & Acun, 2018, s. 11-12).

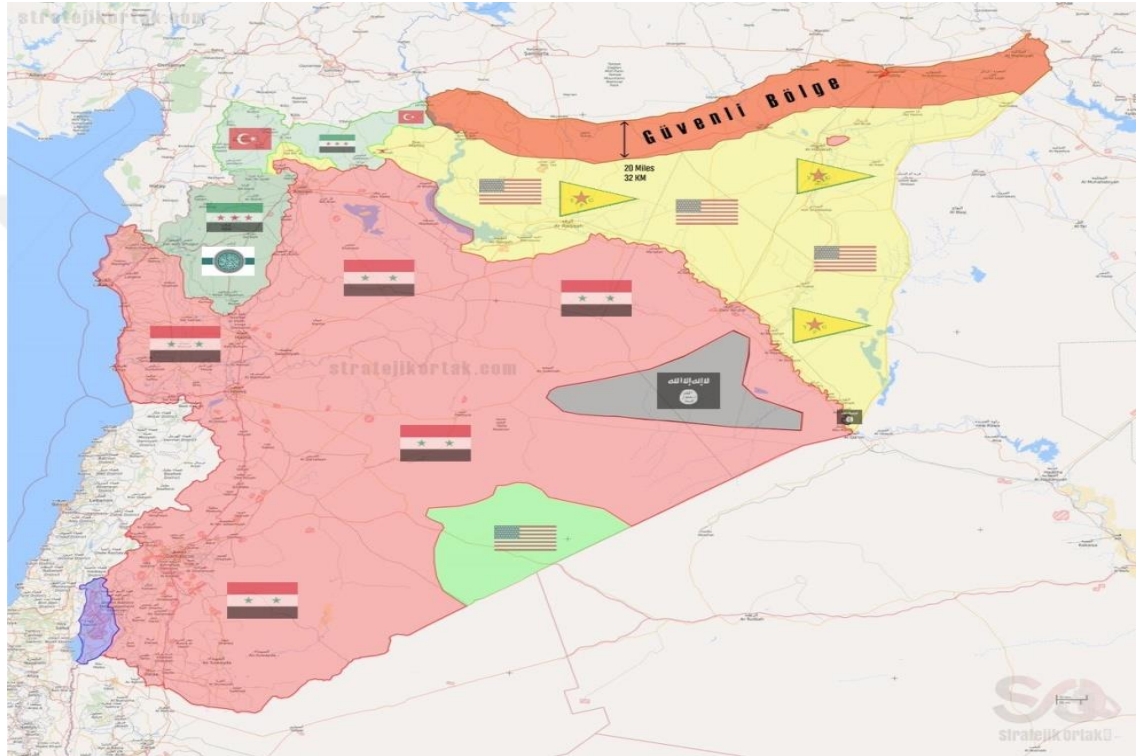
Harita 6: Zeytin Dalı Harekâtı Sonrası Değişen Harita

Kaynak: <http://www.suriyegundemi.com/2019/01/01/suriye-genel-durum-haritasi-01-01-2019/>

Türkiye'nin Suriye iç savaşına aktif olarak dâhil olması ile muhalifler içerisinde Türkmenler önemli bir aktör haline geldiler. Bu açıdan Türkmenler Türkiye'nin PYD – YPG ve İŞİD terör örgütleriyle mücadelesinde, askeri harekâtların yürütülmesinde önemli bir müttefik haline gelmiştir. Bu anlamda Türkmenler Suriye'nin geleceğinde ve muhalefeti içerisinde önemli bir yer tutmuştur.

Türkiye'nin Suriye'de güvenli bölge oluşturma çabalarına karşı hem Suriye rejimi, hem PKK-PYD'nin hâkimiyet kurduğu alanlarda demografik değişikliğe yol açan teşebbüsleri öne çıkmaktadır. Bu çerçevede istenmeyen etnik unsurlar baskı altına alınarak resmi kayıtlarının yok edilmesi ya da değiştirilmesi ve eğitim konusunda kendi ideolojilerine

öncelik verilmesiyle yeni bir tür etnik temizlik başlatmışlardır. Bu tehlikeli sonuç karşısında Türkiye, sınırları boyunca güvenli bölge oluşturmak için Cenevre görüşmelerinde meşruiyet kazanmış ılımlı muhalefeti desteklemiştir. Suriyeli göçmenlerin ülkelerine dönüşünü teşvik ederek, nüfus temizliğine karşı tedbir almak, güvenli bölgelere dönüş yapan ya da yerleşik olan Suriyelilerin topraklarında kalıcı hale getirmek amacıyla Suriye'nin kuzeyinde yeniden yapılandırma çalışmalarına yoğunlaşmıştır (Aslan, 2019, s. 34-35).

Harita 7: Suriye’de Kurulması Planlanan Güvenli Bölgenin Tahmini Haritası

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2019/01/suriyede-guvenli-bolge-haritasi-trump-aciklamasi.html>

Suriye’de Türkmenlerin varlığını sürdürebilmesi bu güvenli bölgeye bağlıdır. Suriye’de oluşacak yeni dönemde Türkmenlere kritik noktada Türkiye daha fazla sahip çıkmalıdır. Uluslararası koalisyonda Türkiye’nin Suriyeli Türkmenleri daha fazla ön plana çıkarmalıdır. Güvenli bölge Türkiye açısından çok önemlidir. Bu noktada Türkiye’de yaşayan 1,5 milyon Suriyeli bölgeye yerleştirilebilecektir (Beydili, 2019).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

11.yüzyıldan itibaren Ortadoğu'ya akın akın göç eden Türkmenler zamanla bölgeye yayılarak uzun yıllar egemen oldular. Bölgede Türk devletlerinin kurulmasında ve büyümesinde etkili olan Türkmenler, Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşında mağlup olarak Anadolu'ya çekilmesi nedeniyle buldukları coğrafyalarda sahipsiz kaldılar. Anadolu'da başlayan milli mücadeleye paralel olarak işgalci devletlere karşı direnişe geçtiler de başarılı olamadılar, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin çabaları yeterli olmayarak Irak ve Suriye Türkmenleri İngiliz ve Fransız mandasına terk edilmiştir.

Irak'taki Türkmen toplumu, 90 yılı aşkın süredir darbelere, katliamlara, sürgünlere karşı ayakta kalmayı başarmıştır. Atatürk döneminden sonra iktidara gelen Türk hükümetleri Irak Türkmenlerini ilgisiz ve görmemezlikten gelmeye çalışmışlardır. Irak ile yapılan anlaşmalarda, paktlarda Irak Türkmenleriyle alakalı hiçbir konuda yer verilmemiştir. Irak hükümetlerinin ve Kürt gruplarının yaptıkları baskılara, insanlık dışı katliamlar karşısında bile ilgisiz ve tepkisiz kalınmıştır. Türkiye'nin bu tutumu Irak Türkmenlerinin yüreklerinde ağır yaralara sebep olmuştur. Buna karşılık Türk gençliği, Türk aydını ve basını üzerlerine düşen görevleri yapmış ve yapmaya çalışmıştır. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak Türkmenlerinin durumu daha hassas bir döneme girmiştir. Toptan yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Irak'ın kuzeyinde ABD'nin hamiliğinde oluşturulan Kürt bölgesi Türkmenleri yok sayıyor ve 1000 yıllık Türk yurdunu Kürdistan'ın bir parçası olarak görüyorlar. Irak Türkmenleri için önceki dönemlerde demokratik yollar ve hukuk çerçevesinde haklarını savunabilirlerken işgalden sonra demokratik yollar kapanmıştır. Irak devletine bağlı olan Türkmenler hiçbir dönem silahlı isyana başvurup devlete başkaldırmamışlardır. Her türlü silah ve askeri güce sahip olan Kürtler, Şii ve Sünni Araplar, Irak'ın yeniden yapılandırma sürecine dâhil edilmelerine karşın Türkmenler dışlanmıştır. Kürtlere ABD başta olmak üzere Batılı devletler her türlü desteği vererek para ve silah yardımları yapıyorlar, Şiiler de büyük oranda İran'dan destek görüyorlar, Sünniler ise Saddam döneminde sağladıkları güçle ve Körfez ülkelerinden aldıkları destekle varlıklarını sürdürüyorlar. Bu duruma karşılık Irak Türkmenleri yıllardır ezilen, katledilen, sürülen ve Türkiye'nin ilgisizliği sonucu kendi silahlı gücünden mahrum bırakılan bir toplum olmuştur. Türkiye'den kısmen yardım görsellerde varlıklarını sürdürme noktasında yeterli olmamaktadır. Buna rağmen Irak Türkmenleri, Türklük bilinci ve manevi kuvvetiyle bütün baskı ve zulümlere göğüs

gerebilmişlerdir. ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle artan mezhepsel gerilim, Türkmenler için yeni bir yıkıma, katliamlara ve göçlere sebep olmuştur. Türkmeneli, Kürt terörünün yayılma alanı ve radikal selefi ve Şii anlaşmazlıklarının çatışma bölgesi olmuştur. IŞİD terör örgütünün palazlanıp genişlemesiyle başlayan çatışmalarda en çok zararı Türkmenler görmüştür. Türkmen bölgelerinin neredeyse tamamına yakını IŞİD işgali altına girmiştir. Mezhepsel ayırım gözetmeden binlerce Türkmen'i katletmişler ve 600 bin Türkmen evini terk etmek zorunda kalmıştır. Kürt grupları bu durumdan istifade ederek, Kerkük başta olmak üzere tartışmalı bölgeleri egemenliği altına almak için harekete geçmiştir. Türkiye'nin bu durumda IŞİD'e karşı Türkmenleri silahlandırmak yerine Barzani'ye destek vererek sorun daha problemlili hale gelmiştir. Çatışmalar neticesinde 600 binden fazla Türkmen Irak'ın kuzeyi ve güneyine göç etmek zorunda kalan Türkmenler benliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar, mezhepsel olarak Şii ve Sünni kalacaklardır ama Arap ve Kürt nüfusu içerisinde benliklerini yitireceklerdir. Türkiye'nin burada üzerine düşen, Türkmenleri evlerine tekrar dönmeleri için gerekli çalışmaları başlatması gerekmektedir. Irak'taki Türkmen varlığının devamı için hayati öneme sahiptir. Irak'taki bu istikrarsız ortamdan en çok Kürtler yararlanmıştır. IŞİD teröründen kurtarılan yerlere Peşmergeler yerleşmiştir. Bu durumdan istifade etmek isteyen Kürt yönetimi bağımsızlık kararı alarak referanduma gitmiştir. Türkmenler Kürt yönetiminin referandum kararına sert tepki göstermelerine rağmen ellerinde politik ve askeri güç olmadığından yönlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir. Türkiye'nin de bu karara tepki göstermesiyle Irak merkezi yönetimi ve İran ile işbirliği yapılarak referandum kararı geçersiz hale getirilmiştir. Bu süreçten sonra Kürt yönetimi işgal ettiği başta Kerkük olmak üzere tartışmalı bölgelerden çekilerek 2003 yılındaki sınırlarına çekilmiştir. 100 yıla yakındır Irak'ta Türkmenlerin çilesi artarak devam ediyor. Irak işgali ve sonrasında yaşanan mezhepsel çatışmalarda hedef Türkmenler olmuştur. Irak Türkmenlerine Türkiye'den başka sahip çıkan yoktur ve olmayacaktır. Artık Türkiye geçmişte yapmış olduğu hatalardan ders alıp, Irak'taki Türkmen varlığına sahip çıkmalıdır. Ayrıca Irak'a yönelik politikalarını gözden geçirip ön plana Türkmenleri çıkarmalıdır.

Suriye Türkmenleri de Türkiye Cumhuriyeti'nin uzun yıllar ihmal ettiği bir konudur. Suriye'deki Türkmenlerin varlığı, Türkiye'nin gündemine 2011 yılında Tunus'ta başlayan ve Suriye'yi de içine alan Arap Baharı ile girmiştir. Bu açıdan Suriye Türkmenleri sorunu Türk dış politikası için yeni bir olgudur. Suriye Türkmenleri yıllarca planlı olarak asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Yoğun baskılar sonucunda ve Türkiye'nin ilgisizliği nedeniyle Türkmenler siyasi olarak örgütlenememişlerdir. Beşar

Esad'ın iktidara gelmesinden sonra Türkmenler için demokratik reformlar adına umut verici adımlar atıldı. Türkmenler için bir diğer umut verici durum ise Suriye yönetiminin Türkiye ile yakın ilişkiler kurmaya başlamasıyla yeni bir sürece girildi. Özellikle 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle Ortadoğu'ya yönelik politikasında Suriye'nin önemli bir yeri vardı. Bu yakınlaşma sayesinde Türkmenlerin Türkiye ile bağları yeniden kuvvet bulmaya başladı. Artan yatırım ve ticaret sayesinde Suriye Türkmenlerinin refah seviyelerinde artış yaşandı. Öğrenci programları, ekonomik yatırımlar ve karşılıklı ziyaretler gibi yıllardır kopuk olan sosyal bağlar yeniden kurulmaya başlandı. Bu yıllarda Türkmen toplumu özgüvenlerini tekrar kazandı. Fakat Tunus'ta başlayan Arap Baharı süreci Suriye'yi de içine alarak rejimin direnci karşısında iç savaşa dönüştü. Olayların ilk döneminde Türkmenler uzak kalsalar da çatışmalar kendi bölgelerine sıçradıktan sonra onları da savaşın içine çekti. Kurdukları silahlı direniş gruplarına, ünlü Türk hükümdarlarının isimlerini verdikleri birliklerle rejime karşı silahlı direnişe başladılar. Suriye Türkmenlerinin en zayıf yönü siyasal muhalefet geleneğine sahip bir hareket ve Türkmen toplumunu yönlendirecek lider kadro ve teşkilat eksikliğinin var olmasıdır. Bu duruma Türkiye'de yaşayan Suriyeli Türkmenler tarafından çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalara Türkiye hükümeti üst düzey destek vererek, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımı ile Suriye Türkmen meclisi kuruldu. Siyasal örgütlenme sürecinde dağılık olan Türkmen Askeri birlikleri ÖSO bünyesinde, Sultan Murat ve Selçuklu tugayı olarak iki grup oluşturuldu. Birleştirilen Türkmen birlikleri Rusya kontrolünde rejim, IŞİD ve YPG-PYD terör örgütlerine karşı savaşmaktadır. Bu durum Türkiye hudutlarına da tehdit olmaktadır ve Türkiye, ÖSO ve Türkmen tugaylarının katılımıyla önce Fırat Kalkanı Harekâtı ve ardından Zeytin Dalı Harekâtını gerçekleştirdiler. Oluşturulan güvenli bölgelere Türkmenler başta olmak üzere Suriyeli sığınmacılar yerleştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin Suriye savaşına müdahil olmasıyla yeniden alan kazanan muhalifler arasında Türkmenler önemli bir aktör konumuna geldiler. Bu anlamda Suriye Türkmenleri ülkenin geleceğinde hem Türkiye ve Suriye muhalefeti için önemli müttefiktir. Bu gelişmeler ışığında Suriye'de dağılık halde yaşayan Türkmenlerin, Suriye'nin kuzeyinden; Tel Abyad, Cerablus, El Bab, Azez, Çobanbey'den Türkiye sınırı ile birleşerek oluşturulacak bölgede Suriye rejimine rağmen özerk Türkmen bölgesi ve daha sonraki gelişmelere göre Suriye Türkmen devleti gibi tüm seçenekler hazır olmalıdır. Bu teşekkül Rusya, Avrupalı devletler ve ABD destekli PYD-YPG gibi terör örgütlerinin tehdidini yok ederek Türkmenleri buldukları coğrafyada daha etkin hale getirecektir.

Irak ve Suriye Türkmenlerinin sorunlarını, uluslararası kuruluşların gündemine taşımak ve haklı davalarının gerekçelerini her platformda anlatılmalıdır. Bu noktada daha güçlü bir Türkmen diasporasına ihtiyaç vardır. Türkiye Cumhuriyeti devletine büyük sorumluluk düşmektedir. Tarihi, etnik ve kültürel bağları olan soydaşlarına sahip çıkmalı ve Türk dünyasındaki diğer aktör devletleri ve kuruluşları da dâhil etmelidir. Kıbrıs meselesinde olduğu gibi Türkiye, hem Irak hem de Suriye Türkmenleri üzerinde garantör ülke olmalıdır. Türkmenlerin haklarını, hukuklarını ve güvenliklerini sağlamalıdır. Bu sayede Ortadoğu coğrafyasında daha etkin hale gelerek başka yerel unsurlarla işbirliği yapmak zorunda kalmayacaktır.

KAYNAKÇA

- ASLAN, M. (2019). *Yeniden Yapılandırma Türkiye'nin Suriyedeki Modeli*. İstanbul: Seta Yayınları.
- AYDIN, A. (2016). Hafız Esad Döneminde Suriye Türkmenlerine Yönelik Araplaştırma Politikası. *Journal Education and Social Science*(11), 28-40.
- BADEMCİ, A. (2016). *Irakta Türkmen Dramı* (2. b.). İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- BAKIR, A., & KAYALAN, F. (2017, Ekim-Aralık). Musul Sorunu Çerçevesinde İngilizlerin Kerkük'teki Türkmenlere Yönelik Faaliyetleri- 2 (1918-1926). *Kardaşlık*(76), s. 28-33.
- BAKIR, A., & PEKİN, S. (2018). Irak Türkmenlerinin Mazlum Şehri Telafer (Şehrin ve Modern Tarihi ve Kültürü Bir Bakış. *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 64-116.
- BAYBURT, D. (2010). Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(45), 1-36.
- BEYDİLİ, M. F. (2019, Şubat 4). *Suriye'de Güvenli Bölge Suriyeli Türkmenlere Öncelik Tanınmalı*. (Temmuz 28, 2019 tarihinde suriyeliturkmenler: <http://www.surieliturkmenler.com/suriyede-guvenli-bolge-suriyeli-turkmenlere-ocelik-taninmali> adresinden alındı.)
- BİLA, F. (2002, ocak 16). ABD: Saddam Gitmeli. *Milliyet*, s. 14.
- BÖLÜKBAŞI, Y. Z. (2018, Şubat). Etnisite, Kimlik ve Dış Politika: Türkiye'nin Suriye Türkmenleri Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 105-123.
- BÖRKLÜ, M. (2000, Şubat). Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu Genel Problemleri. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(15), 15-31.
- BÖRKLÜ, M. Y. (2000). Irak'ta Yaşayan Türklerin Yakın Siyasi Tarihi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(15), 15-31.

- BÖRKLÜ, M. Y. (2001, Şubat). Irak'ta Yaşayan Türklerin Yakın Siyasi Tarihi. *Kerkük*(29), s. 19-24.
- CANATAN, Y. (1996). *Türk- Irak Münasebetleri (1926-1958)* (1. b.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- CEVİZCİ, T. S. (2012, Aralık 24). Suriye Demokratik Türkmen Hareketi Genel Başkan Yardımcısı Tarık Silo Cevizci ile Söyleşi. (O. Orhan, & B. Duman, Röportajı Yapanlar) Ankara: Orsam. (<https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-demokratik-turkmen-hareketi-genel-baskan-yardimcisi-tarik-silo-cevizci-ile-soylesi/> adresinden alındı.)
- CEVİZCİ, T. S. (2014). Suriye Türkmenleri Siyasi Yapılanması. *Ortadoğu Türkmenleri Sempozyumu* (s. 83-94). Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmaları Merkezi.
- CİNGÖZ, İ. (2018). *Türkiye Suriye İlişkilerinin Dönüşümü Arap Baharı ve Hatay Faktörü* (1. b.). Ankara: Yade Akademik.
- CÖMERT, İ. Y. (2017, Temmuz 12). https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/ortaİŞİD'in_Irakta_Turkmen_Cografyasindaki_Katliamlari. (Temmuz 4, 2019 tarihinde 21yyte: https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/ortaİŞİD'in_Irakta_Turkmen_Cografyasindaki_Katliamlar adresinden alındı.)
- CUMEYLİ, A. Y. (2017). IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Kriz Yönetimi. *Ortadoğu Analiz*, 9(83), 32-35.
- DAĞ, A. E. (2015). *Emeviler'den Arap Baharına Halep Türkmenleri* (1. b.). İstanbul: Taşmektep Yayınları.
- DAĞ, A. E. (2018). Modern Dönem Suriye ve Halep Türkmenleri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 49-72.
- DEMİRCİ, F. (1991). *Irak Türklerinin Dünü-Bugünü* (1. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- DEMİRCİ, N. (2011). *Kerkük Sönmeyen Ateş Dinmeyen Hasret* (2. b.). İstanbul: Ural Yayıncılık.

- DOĞAN, S. (2016, Temmuz 20). *Suriye Savaşı ve Türkmen Dağı*. (Temmuz 24, 2019 tarihinde insamer: https://insamer.com/tr/suriye-savasi-ve-turkmen-dagi-_320.html adresinden alındı.)
- DOĞAN, S. (2019, Temmuz 6). *Irak Kürtlerinin Bağımsızlık Referandumu ve Irak Türkmenlerinin Tutumu*. (ordaf: <http://ordaf.org/irak-kurtlerinin-bagimsizlik-referandumu-ve-irak-turkmenlerinin-tutumu/> adresinden alındı.)
- DUMAN, B. (2010). *Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- DUMAN, B. (2012). 17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler. *Ortadoğu Analiz*, 4(41), s. 53-64.
- DUMAN, B. (2012). Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*(13), 85-128.
- DUMAN, B. (2016). *Işid Sonrası Türkmenler ve Türkmen Bölgelerinin Durumu*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. Ankara: Orsam.
- ERENDOR, M. (2016). *Suriye ve Türkmenler* (1. b.). İstanbul: Bilgeoğuz.
- ERTUGRUL, Ü. (2006). *Irak Türkleri Türkiye* (1. b.). İstanbul: Kerkük Vakfı.
- GÖK, H. İ. (2014). Türklerin Suriye'ye İlk Girişi; Süleymanşah ve Türbe Meselesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(36), 217-251.
- GÜNDÜZ, A., & KALAYCI, İ. (2016). Saddam Döneminde Türkmen Göçleri. *Tarihte ve Günümüzde Ortadoğu'da Türkmenler(Irak- İran- Suriye)* (s. 158-187). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.
- GÜNGÖR, F. (2014). Ortadoğu Denkleminde Irak Türkmenleri ve Geleceği. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 15-43.
- HASAN, M. (2004, Mayıs 27). *Türkiye'nin Türkmen Politikası Yapılması Gerekenler*. (Haziran 24, 2019 tarihinde bizturkmeniz: <http://www.bizturkmeniz.com> adresinden alındı.)

- HASAN, M., & ŞÜKÜR, S. (2004, Nisan 25). *Kerkük Kerkük*. (Haziran 22, 2019 tarihinde bizturkmeniz: <http://www.bizturkmeniz.com/tr> adresinden alındı.)
- HASASU, Y. (2012, Nisan- Haziran). Kerkük Katliamı Hakkında Düşünceler. *KARDAŞLIK*(54), s. 8-9.
- HÜRMÜZLÜ, E. (2003). *Türkmeneler ve Irak* (1. b.). İstanbul: Kerkük Vakfı.
- HÜRMÜZLÜ, E. (2017). Referandum ve Vizyon Eksikliği. *Kardaşlık*(76), 4-5.
- KAFESOĞLU, İ. (2018). *Türk Milli Kültürü* (43. b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KALKAN, Y. (1991). *Bir Ortadoğu Gerçeği Irak ve Saddam Hüseyin* (1. b.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- KAŞTAN, Y. (2007). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye- Suriye Siyasi İlişkileri (1945-1990). *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(13), 1-11.
- KAYIRAN, M., & SAYGIN, S. (2011). Irak Türkmenleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31), 273-292.
- KEKİLLİ, E., & ACUN, C. (2017). Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu Türkiye'nin Pozisyonu. *Seta Perspektif*(181), s. 1-6. (<https://setav.org/assets/uploads/2017/10/181.Referandum-Sonrası-Kerkük-ve-Tartışmalı-Bölgelerin-Durumu.pdf> adresinden alındı.)
- KEMALİ, U., & M.S. SİNJAR, A. (2017). *Irak Yönetimi Altında Türkmenler(1918-1923)* (1. b.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- KEMALİ, U., & SİNJAR, A. (2017). *Irak Yönetimi Altında Türkmeneler (1918-2003)* (1. b.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- KERKÜKLÜ, A. (2015). *Irak'taki Türkmenlerin Sessiz Çılgılığı* (1 b.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- KILIÇ, S. (2008). Musul Sorunu ve Lozan. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 24(71), 322-323.
- KİRİŞÇİOĞLU, F. (2011). *Suriye'de İç Savaş Süreken Suriye Türkleri*. Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.

- KOÇSOY, Ş. (1991). *Irak Türkleri* (1. b.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KOPAR, M. (2009). Bir Türkmen Şehri Kerkük. *Avrasya Etütleri*, 36(2), 113-136.
- KÖYLÜ, M. (2017). Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 73-99.
- KÖYLÜ, M. (2017). Türkiye'nin Musul Pozisyonunun Uluslararası Perspektifler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 97-122.
- MENGÜ, C. (2005, Nisan 19). *Irak'ta Başlatılan Yeni Süreçte Türkmenlerin Durumu*. (Mayıs 30, 2019 tarihinde bizturkmeniz: <http://www.bizturkmeniz.com> adresinden alındı.)
- METİNTAŞ, M. Y. (2019). Suriye Coğrafyasında 1919-1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye- Fransa İlişkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 78-112.
- MOLLA, Y. (2012, Aralık 21). Suriye Türkmen Kitleleri Genel Başkanı Yusuf Molla ile Söyleşi. (O. Orhan, Röportaj Yapan) Orsam. Temmuz 17, 2019 tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-turkmen-kitleleri-genel-baskani-yusuf-molla-ile-soylesi/> adresinden alındı
- NAKİP, M. (1998). Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul. *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu* (s. 83-96). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- NAKİP, M. (2007). *Kerkük'ün Kimliği* (2. b.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- NAKİP, M. (2015, Temmuz 1). Ortadoğu Projesinin Kurbanı Türkmenler Mi? *Ortadoğu Analiz*, 7(69), s. 53-55.
- ORAN, B. (2013). *Türk Dış Politikası* (2. b., Cilt III). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORHAN, O. (2013, Mart 1). Suriye Türkmenleri: Siyasal Hareketler ve Askeri yapılanma. *Ortadoğu Analiz*, 5(51), 95-105.

- ORHAN, O. (2016, Ocak 28). *Suriyede Türkmen Dagi Mücadelesi*. (Temmuz 24, 2019 tarihinde orsam: <https://orsam.org.tr/tr/suriye-de-turkmen-dagi-mucadelesi/> adresinden alındı.)
- ÖKE, M. K. (1987). *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)* (1. b.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- ÖZÇELİK, N., & ACUN, C. (2018). *Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekatı*. İstanbul: Seta Yayınları.
- ÖZTÜRKMEN, A., DUMAN, B., & ORHAN, O. (2011). *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri*. Ankara: Orsam- Ortadoğu Türkmenleri Programı.
- SAATÇI, S. (2017). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* (4. b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SALİHİ, E. (2017). *Irak Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci* (1. b.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SALIK, N. (2011, Kasım). Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye - Suriye İlişkilerinin Geleceği. *Ortadoğu Analiz*, 3(35), 20-32.
- SANDIKLI, A. (2015, Aralık 29). *Suriye Türkmenlerinin Varoluş Savaşı*. Temmuz 23, 2019 tarihinde bilgesam: <http://www.bilgesam.org/incele/2266/-suriye-turkmenlerinin-varolus-savasi> adresinden alındı
- SARIKAYA, Y. (2015, Kasım 23). *Türkmendagi Yanarken Suriye İç Savaşı ve Türkmenlerin Durumu*. (Temmuz 24, 2019 tarihinde tasav: <https://www.tasav.org/turkmendagi-yanarken-suriye-ic-savasi-ve-turkmenlerin-durumu.html> adresinden alındı.)
- SEMİN, A. (2011). Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı. *Bilge Strateji Dergisi*, 3(5), 179-204.
- SEMİN, A. (2012, Ekim- Aralık). Bağdat- Erbil ilişkilerindeki Krizler ve Türkmenlerin Konumu. *Kardaşlık*(56), s. 10-14.

- SEMİN, A. (2015). Irakta Türkmenlerin Geleceği ve Kerkük'ün Özerklik İhtimali. *Kardaşlık*(67), 8-12.
- SEVİM, A. (1989). *Suriye - Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SİLLELİ, T. (2005). *Büyük Oyunda Türkiye - Irak İlişkileri* (1. b.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- SURİYEGÜNDEMİ. (2018, Nisan 26). *Suriye Türkmen Meclisi*. (Temmuz 17, 2019 tarihinde suriyegundemi: [http://www.suriyegundemi.com/2018/04/26/turkmen/adresinden alındı.](http://www.suriyegundemi.com/2018/04/26/turkmen/adresinden%20alindi))
- SÜMER, F. (2016). *Oğuzlar Türkmenler Tarihleri Boy Teşkilatı Destanlar* (6. b.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ŞİMŞİR, B. N. (2004). *Türk- Irak İlişkilerinde Türkmenler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TAŞKIRAN, C. (2005). Irak'ta Seçimler ve ABD Politikaları. *Global Strateji Enstitüsü Dergisi*(1), 63-68.
- TOGAN, Z. V. (2019). *Umumi Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar* (1. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TURAN, O. (2016). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* (20. b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TURAN, O. (2016). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi* (25. b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TURAN, O. (2018). *Selçuklular ve İslamiyet* (11. b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- YALÇIN, E. (2016). Kerkük'ün Nüfus Yapısını Değiştirmeye Yönelik Çalışmalar. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*(23), 137-166.
- YAVUZ, C. (2006). Irak'ın Kuzeyindeki Gelişmelerin Bölge Jeopolitiğine Etkileri. *Global Strateji Enstitüsü Dergisi*(6), 22-39.

- YENERER, V. (2004, Mayıs 17). *Türkmen Belgeseli Çekmeye Gittim Irak'tan Çarpıcı Notlar AKP Türkmenleri Nasıl Bunalıma Sokuyor*. Haziran 22, 2019 tarihinde bizturkmeniz: <http://www.bizturkmeniz.com> adresinden alındı
- YENİÇERİ, Ö. (2005). İflas Eden Paradigmalar Işığında Türkiye'nin Irak Politikası. *Global Strateji Enstitüsü Dergisi*(1), 49-63.
- YENİÇERİ, Ö. (2006). Tarihin Sarkacında Irak Türkleri ve Gelecek. *Global Strateji Enstitüsü Dergisi*(6), 4-13.
- YEŞİLTAŞ, M., SEREN, M., & ÖZÇELİK, N. (2017). *Fırat Kalkanı Harekatı Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler*. İstanbul: Seta Yayınları.
- YILMAZ, H. (2004, Nisan 21). *Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler*. (Mayıs 20, 2019 tarihinde bizturkmeniz: <http://www.bizturkmeniz.com> adresinden alındı.)
- YILMAZ, İ. (2006). Geçmişten Günümüze Irak'ta Türkmen Politikası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 127-142.